

Tartalom

LII. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM

1998. AUGUSZTUS

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Calvus Achata felé hajózik; Óda baráti redaktoromhoz!	3
MARSALL LÁSZLÓ: Robbantó Rézmus balladája; Egy aktuál-politikai beszéd vázlata	5
ZALÁN TIBOR: Papírváros (Egy lassúdad regény újabb fejezete)	7
KISS BENEDEK: Időváltozások; Fénykereső; Amíg átfordul a naptár lapja	28
NAGY GÁSPÁR: László Gyula halálhírére; Egy augusztusi álom – rögtönzéssel	30
ALFÖLDY JENŐ: Nagy tett-toll	32
PANEK ZOLTÁN: Lábasfejű szófukarének	42
ERDÉLYI ERZSÉBET–NOBEL IVÁN: „A valóság hű valóság mindig mélyen meghat” (Beszélgetés Panek Zoltánnal)	46

„Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?”

BORBÁNDI GYULA: A nyugati magyarság a századfordulón	54
KABDEBÓ TAMÁS: Két magyarságkép	63
SULYOK VINCE: Norvégia magyarságképe	69

KRITIKA

MÁRKUS BÉLA: Tudom, nagy nyári délután lesz (Nagy Gáspár új versei)	77
NÉMETH JÁNOS ISTVÁN: A rejtőzködő történelem nyomozója (Vekerdi László–Herczeg János: A véges végtelen)	83
<i>„A Tisza-parton mit keresek?”</i>	
HOLLÓSI ZSOLT: „Úgy érzem, zöld utat kaptam” (Beszélgetés Pataki Ferenc festőművésszel)	89
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

PATAKI FERENC munkái a 41., 82., 88. és a 96. oldalon

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Calvus Achata felé hajózik

Caius Licinius Macer Calvus
(Kr. e. 82. – 42.)
neoterikus római költő emlékére

*Most búcsúzó, Catullusom, köszöntelek!
Hagyd hátra Róma hősi búzét, mert a bőrödhöz ragad!
Hagyd már a lelkes rothadást s a lepéznelt lelkendezőket
Te is! Hagyd ügybuzgóbb, akarnok senkiháziakra! Ők barsognak ma bármely
Fórumon, s mögötted is majd összesúgdolóznak suttyomban ők minden
Lepusztult, ebszaros sikátorban, mely vedlik, megkopott, homályos, szűk,
Mint homlokuk mögül magasra szellent ősi szellemük! Hagyd rájuk.
Hadd el, hadd zabáljanak, pofozzanak csak héroszin, vásári sárban
Henteregve, mint hirtelen legyűrt, jól meglekert kofák a szutykos
Suburában... Hadd el, hisz úgylis ők útszéliek! Élősködők, csököttek
És hetvenkedők, kik csapszékekben férfiak csupán: hol patrióták,
Hol meg pártosak, s egy langyos fröccsért folyton lángoló
Latinságukról nyálasan fecsegnék... Csak megfizesd! S már mellük
Döngetik! (Sosem fejük – pedig kobakjuk bizton kongana!) Torkig
Beteltem. Mentem indulok. Hajónk Brundisiumban bontja vásznait.
Vitorláink már szélről viselősek: föl-földagadnak, szépen
Domborulnak, miként szelíd, várandós asszonyok, mondják, athéni
Messzi ég alatt... Vigyázz magadra, Caiusom! Harapj, ha bunkóké
Bántanak! De mégse tedd... Töltsél inkább Tibursban kupádba
Tűz-falernusit, lötytyintsd a földre: rám igyál! Ígérem én is
Érted úgy teszek, s a másik korty chiosit reád köszöntöm
Kábult távolokban, hol számkivetve, társtalan, barátom, majd
Mind a kettőnk elveszett, keserves, boldog lelkéért iszom...*

Óda baráti redaktoromhoz!

Füst Milánt mottónak másolván,
mogorván, majdnem füstmilánosan –
Egyed Péternek küldöm szeretettel

*Tudod!... Már minden ellenemre van. Én sem kívánok többé táncokat.
Olyat nem tudsz mutatni, pajtás, nem, olyat talán a knídoszi táncmesterek
Sem mertek feltalálni! Se más zenét – minek nekem? Süketnek? Magam
Csináltam olykor jó egynehány dallamot, s csak azt dúdolgatom, vagy még
Azt sem. Csak hallgatok... (Vagy majdnem hallgatok.) Tudod te is. Tovább
Te is tudod már: az életed javát, a mélyen rejtezőt, s a néma férfikort.
Ha néha fáj: szemérmes, óvatos. Másrészt merész: sok semmiben sajog, de
Minden senyved véle, tőle, bévül... S a szellemek! Sikátorokban surrogók,
S egyéb sötétedő sugalmak! Minden súlyosabb. S a májusok sem régiek –
Csupán a dolgok lelke bú, a kedves könyveké! Ha megnyílnak, ha kellenek
Maguk. Azonban az más szajhaság. S emlékszel-é, hogy verseket rakosgatánk
Kötetbe hajdanán? S milyen magasban! Szinte visszafojtva lélegzetünket,
Már-már lázasan, s mégis nyugodtan, szinte hűvösen, mint két görög szobor
Athéni iskolák lassult sétányain... Hogy észre sem vevénk, midőn kigyúlt
Alattunk, égni kezdett, s már füstölögve fuldokolt szirénahangba bolydulón
A tömbház! S a tűzoltó becsengetett, dörömbölt, s majd összetört, míg rőt,
Böhöm kocsik száguldoztak le-fel, mint konyhában ha csótány szertefutkos,
Hős félelemben... És milyen hosszan borozgatánk, beszélgeténk, barátom,
Hajnalig! Csak félszavakkal, értőn, mint a szentek – s tán szótlanabban,
Mint a bűnre készek egy mindörökre büntelen világban, mely csak fonákját
Tudja fölmutatni... Nem is kívánok más szentségeket már.*

MARSALL LÁSZLÓ

Robbantó Rézmus balladája

– „Telibarkázta magát
a füzes.”
– „hogy kitől is kaptam én
a fülest?
az titok haverom,
de még ma
teli-kufferrel jön
a téglá,
ott lesz a peronon.

Valaki ha éppen
ügyes?”
– „Bent rézsüs eszű
üres,
ránézésre hülye.”
– „Most! hasításra jó
a bicska,
Tűnés-rohanás kecs-
kebucska!
Futok is, ott a helyem,
kis offer!
Tüstént tárja magát
a koffer.

Óra van odabent
ha ketyeg...?”
– „Nyúldalj csak befelé,
a pecek?
Csiklandozd, haverom.”

*Most robban
szétcafátolva röpül,
csarnokban
elkeni légnyomás
és tüzes*

*veszélyes a jaj, a baj.
halott
a füzes
partja üres.*

Egy aktuál-politikai beszéd vázlatja

*Az állítmány helye még marad kipontozva „.....”
mielőtt az alany kimondatott volna „... A ... és ...”
A határozók már a helyükön: „Tárgyilagos érdek-
egyeztetéssel...” (ide még kell valami).
Már kész a hasonlat is. „Mint jóra való
alkotmánytisztelő emberek, és ... a ...”
És a metafora (kötelező) „A jogegyenlőtlenség
naddályát laposfogóval csípjük ki a ... testéből...”
Valahol akad új alany is: „Mi”, vagy... „Mink”
(szóhasználat ügyvéd szerint: „in loco, (c=k.).
Az állítmány helyére már dulakodik: „bizonyos vagyok...”
„meg vagyok győződve...” és... „rendezniük kell...”
A vázlat egy halászó kölyök meg egy presbiter kezében,
A fenébe is! A kölyök: „béka prickolt a szemembe.”
A presbiter: „Tiszteld apádat meg anyádat, hogy...”*

Lehet hogy a sötétség vázlatos? Inkább hideg, mint meleg?

ZALÁN TIBOR

Papírváros

EGY LASSÚDAD REGÉNY ÚJABB FEJEZETE

a fürdőhelyen azon a nyáron különösen sok volt a verekedés

A saját köhögésemre riadtam fel, de még mielőtt megmozdultam volna, észrevettem, hogy a vállamon nyugszik a feje, súlytalanul és szerencsétlenül, akár egy férges dió, jellegtelenre összeszáradt arcocskára reszketett közvetlenül az enyém mellett, melyet még az ébredés göcsörtjei is átrajzoltak, hirtelen nem tudtam, hogyan került a karom a feje alá, vagy a feje hogyan a karomra, mindegy persze, és persze csak bizonyos nézőpontból az, hiszen, ha én magamtól nyújtottam oda, akkor akármit is gondolhat most, még olyat is, hogy képes és hajlandó lennék fölleveníteni azt a régi dolgot, amikor a barátom is velünk, még, de erről nem szívesen, ám, ha ő furakodott a vállamhoz, amíg aludtam, nem vagyok köteles semmiféle testi közelségnek tekinteni a helyzetet, hacsak tolakodásnak nem, hunyorogva fürkésztem szétszívargó tekintetét, mintha még aludnék, pedig dehogy, és csak nézett felém szerencsétlenül, rettenetes, ha egy nő még a szemét sem tudja tisztán megtartani, ráadásul kellemetlen, savanyú szag csapott meg hirtelen, szag, ami nyilván belőle jött, és mégsem belőle áradt, nem testi szag volt tehát, hanem egészen más, a lelkéből, a pórusain át szivárgott föl ez a kellemetlenség, talán semmi kis életének a szétbomló maradéka, penészedő, félig megemésztett történetei, emlékei párolognak föl ilyenkor, mint a föld kérge alól a mérges gázok, melyek a természetfilmekben elpusztítják az egzotikus völgyek gyanútlan kígyóit és a rájuk vadászó gyönyörű tekintetű hatalmas sasokat (ennek a gondolatnak a szépségétől kicsit elbódultam, túlkomolyság azért nem lépett fel persze), bárhogy igyekeztem is, nem bírtam sokáig a szagot, megpróbáltam visszafojtani a lélegzetemet, de ettől azonnal köhög-nöm kellett, moccant, segítőkészen felém fészkelődött, az arcomért nyúlt, ez a mozdulat megrettentett, megkönnyebbülésemre mégsem ért hozzám, homlokom fölött haladt el a lassított simogatás, arcom csontjaiban éreztem a kezéből áradó hideget, szertartását végző pap mozdulatára emlékeztetett, aki nem érint, csak jelzi az isteni jelenlétet, sóhajféle szakadt ki belőlem, erre csikorgósan felmosolyodott, erős kényszert éreztem, hogy valamivel oldjam a kínos helyzetet, legalább másítsak egy keveset rajta, ezért a fejem fölött óvatosan, hogy zajt ne csapjak, hátranyúltam, abba az irányba, ahol a maradék bort remélhettem, s valóban, kibontott szájú üvegeket találtam az ágy fejénél,

egyenként érintettem meg ujjam hegyével valamennyit, csak érintettem, már meg sem kellett billentenem az üvegeket, főleg nem kellett fölemelnem őket, évek során finomult ki bennem az a különös képesség, hogy érintésre is pontosan meg tudtam állapítani, van-e bor bennük, sőt, azt is, hogy mennyi, de most nem jártam szerencsével, az összes tapintásra üresség volt a válasz, a fölösleges erőfeszítéstől megint megfájdult a fejem, de már nem mertem több mozdulatot megkockáztatni, a nő pedig, aki eddig mereven feküdt az oldalamon, s úgy tett, mintha nem venne semmit sem észre pokoli szenvedéséből, meglepő gyorsasággal lecsúszott az ágy túloldalán a földre, valamit motozott, s egyszerre, mintha csak bábszínházban játszanék, megjelentetett eltűnése helyén egy üveg bort, no nem teljes üveget, de legalább a háromnegyede megvolt még, tartotta türelmesen, várta, mikor veszem el tőle, ezt akkor egyfajta elfogadtatási játéknak véltem a részéről, de nekem nem sok kedvem volt ivás helyett játszani a sértődöttet, engedni kényszerültem, bár kétségtelenül terhes volt számomra a jelenléte, a szívességtétele nélkül is, lassan nyúltam az üveg felé, föl ne kavarjam az eltűnte után lecsöndesedett, kocsonyásodó homályt, annál hevesebb mozdulattal ragadtam meg a palack testét, amikor elértem végre, de nem tudtam elvenni tőle, olyan erősen tartotta, hogy megmozdítani sem bírtam, beledermesztünk hát ebbe a különös, groteszken erőlködő helyzetbe, és sejtésem se volt, játszik-e, vagy komolyan nem fogja elengedni a zsákmányát, a gyomrom tájékaról a hangomat hallottam fölszivarogni gyengén, engedd el, az isten szerelmére, de egyáltalán nem reagált rá, így az is elképzelhető volt, meg sem szólaltam, csak akartam a könnyörgést, belül nyilván könnyörögtem is, és mert nem érkezett kétségbeesésemre válasz az ágy mögül, ismét ráncigálni kezdtem azt a kurva üveget, de most már végképp nem volt elég az erőm ahhoz, hogy elvegyem tőle, közben a testemben agresszív és fájdalmas alkoholkívánás áradt szét, az első korty nehezen csillapítható szomja hasított a nyelvembe, némán, egyre vadabban küzdöttünk egymással az üvegért, mit akarsz, ugye, meg akarsz ölni, te ribanc, lihegtem, amikor már biztosan tudtam, hogy nem leszek képes megszerezni tőle a bort, de most sem válaszolt, feküdt vagy kuporgott az ágy másik oldala alatt-mellett, s irtózatossággal tartotta azt az átkozott üveget, az én erőm pedig egyre fogyott, már szúrásokat és lüktetést éreztem karomban, ujjaimból hirtelen elillant a tartás, nagyot sóhajtván kénytelen voltam elengedni, visszahanyatlottam a verejtékemben ázó párnára, köhögés fogott el újból, de mintha csak megszokásból, és közben láttam, hogy az üveg lassan oldalt fordul a kezében, kibuggyan a száján a bor, vörös patakban folyik a lepedőmre, s én képtelen voltam megakadályozni ezt, és mind magasabbra emelkedett az üveg alja, az ágyat elfoglalta a hatalmas vörös folt, a színjáték végén pedig a nő feje is megjelent az üveg magasságában, tőklámpás, jutott eszembe, gyermekkorom kedves játéka, épp olyan torz volt, ahogy vészjóslóan imbolygott a félhomályban, erre kicsit elvagyorodtam bent, bor kell,

bor, sziszegte, hát akkor rágd szét érte a lepedődet, te szemét, és most újra éltek a szemei, tisztán kivehető gyűlölet sugárzott belőlük és vérszagú diadal, nézett rám, mint aki most fizet meg mindenért, mindenért, amit azért nem tartott fontosnak elmagyarázni vagy részletezni, de rá kellett jönnie, hogy nem ismer eléggé, mert maradék erőmet összeszedve nehézkesen hasra fordultam, arcomat belefúrtam a lepedő vörös mocskába, és szívni, kirágni kezdtem a hitvány szövetből a bornedvességet, hörögve szaggattam a lepedő rostjait, felsértett ínyem vére hamarosan összekeveredett a nedves lepedőből kiszívott keserű borízzal, még láttam, mert egy pillanatra fel tudtam emelni a fejemet, hogy sír, de nem volt időm foglalkozni a sírásával, sietnem kellett, a matrac be ne igya az életem fenntartásához nélkülözhetetlenek feltűnő tócsát, rágtam, nagyokat nyögve végtelen ideig szívtam és ütemesen nyeltem, azután elájultam, annyira elhasznált voltam, egy lepke súlyától is elveszítettem volna az eszméletemet, utolsó pillanataimban még éreztem valami szokatlant, valami idegent és embertelent, olyasmit éreztem, mint amit érezhet az olyan ember, aki boldog, talán

Hogy

miért, azt senki sem tudta, de az bizonyos, hogy amikor megérkeztünk, azzal fogadtak bennünket, nagyon kell vigyázzunk, különösen éjszaka, a fürdőhelyen azon a nyáron különösen sok volt a verekedés, egyébként olyan meglehetősen céltalan verekedések ezek, magyarázták, minden ok, indok és figyelmeztetés nélkül támadnak rá védtelen emberekre a fiatal suhancok, ütik őket, ahol érik, a jobb holmikát lehúzzák róluk, de ezt természetesen egy percig sem vettük komolyan, hangoskodva elhelyezkedtünk a szanatórium keleti szárnyában, és amíg vártunk, a terasz előtt hajladozó hatalmas pálmákra figyelmeztünk, a legkisebb fiút zavartuk el söréért, és még nem ért vissza, Törppapának csúfoltuk alacsonyága és véznasága miatt, de őt ez látszólag csöppet sem zavarta, ellenkezőleg, mintha egyenesen hízelgett volna neki, hogy a társaságunkban lehet, noha ő volt közöttünk a legidősebb, természet-szerűen vállalta a csicskás-szerepet, a vonaton is csak fizetett és figyelmeskedett, teát és söröket szállított a hálókocsinkba, két végtelennek tűnő napig utaztunk, míg elértük a tengert, egészen addig ittunk és aludtunk, vagy éppen hajszoltuk minden eredmény nélkül a vonaton felbukkanó csajokat, és vártuk a nagy találkozást, vele, ki jobban izgatott bennünket nőknél és italoknál, a magasból pillantottuk meg először, mintha serpentinén araszolgatott volna lusta vonatunk, egyre magasabbra és magasabbra kanyarodtunk, vakító reggeli napfényben ázott lent, nagyon messze, a tenger, mégis, mintha közvetlenül a lábunk alatt hullámozott volna, fiúk, ez kibaszott szép, érzékenyedett el Richter, aki matematikus volt, okos és kiszámíthatatlan lélek, szia tenger, te fasz, s vadul villogni kezdtek szemüvege mögött a szemei, hosszú mutatoujjával ábrákat rajzolt a vonat ablakára, mágikus ábrák lehettek, mert

nem érintette az üveget, és rajzolás közben átszellemült az arca, soha nem láttuk még ilyenek, igaz, nem ismertük túl régóta, s a megismerkedésünket követő időszak is elsősorban kocsmákban ücsörgéssel telt, *zavaros, romantikus pusztulásmítosz*, legyintett rá később egy ismerősöm, *uncsi kis ügyek, rég túl vagyunk már ezeken*, de akkor még nem voltunk túl rajtuk, zavartan összevigyorgtunk Mátéval a megérintett lélek láttán, röhögni nem mertünk rajta, lehet, mert magunkban is éreztünk valami méltóságteljes meglepetést, Máté volt a szépfiú négyünk között, magas, kisportolt, erős, állandóan jókedvű, tehát szerencséjére semmi veszélyesen emberi nem volt benne, a nők szerették, jobban és nem úgy, mint engem, ő a hódító volt, a férfi, aki mindegy, okos-e vagy ostoba, kedves vagy pokróc, szeret-e, vagy csak játssza, társ-e, vagy csak él a felkínálkozó lehetőségekkel, valaki-e az ágyban, vagy csak jajgatva élvez el az első pár lökés után, neki minden jól állt, a gyengeség is, az ócskaság is, mindent elviseltek tőle a nők, az olyanok, akik velem kellett volna legyenek, hát igen, soha nem volt szinkronban a női ész és a női öl, a legokosabb lányok rakták szét a legszebb combokat előtte, nem törődve, mennyire megalázó számukra a felkínált futó baszás, szinte csak erre volt igazán rendszeresítve, bár ez sem okozott túl nagy örömet neki, világ életében író akart lenni, prózaíró, aki hatalmas regényeket ír és világsikert arat velük, hát persze, ehhez azonban őt oldalt sem volt hajlandó megírni életében, így aztán mindig a mi íróüdvöskénk maradt, az enyém is, mert, természetesen, én sem tudtam a hatása alól kivonni magamat, én is elhittem, hogy tehetséges, bár ennek soha, semmivel nem adta egyértelműen a tanúbizonyságát, elfogadtam, hogy a tehetséges embereknek nem kell bizonyítaniuk, bár én mindenért megküzdöttem az életben, nem is tudom, miért lettem építész, s ha az lettem valamikor, az vagyok-e még, büntessük meg a Törppapát, javasolta a bájosan szadista Máté arisztokratikus kedvességgel, túl sokat kellett várni a sörre, az ötletet készséggel hagytuk jóvá, így amikor a kis ember lihegve és verejtékezve megérkezett, valamennyien rávetettük magunkat, és mindenféle magyarázkodás nélkül rettenetesen összegyűrtük a szerencsétlent, aki sértődötten el is vonult a szoba legtávolabbi sarkába, amittől persze nem hatódtunk meg túlságosan, számolatlanul ittuk a langyos söroket, ez a sör olyan, mint a húgy, vakkantott fel valaki elégedetlenül, *tudom, én húgyoztam bele*, hallottam évekkal később egy ócska filmben a párbeszéd válszólo mondatát, és húsz év múlva csattant fel az akkori nevetés, de már magam voltam és a visszhangom is elhagyott akkorra, ittunk és dühöngtünk, egy elegáns szanatóriumban mégis csak lehetne legalább egy-két üveg hideg sör, a vad zöld pázsiton könnyű léptek, nagyon szőke finn lány haladt el a terasz előtt, nem sietve és nem is ráérősen, épp helyén valónak tűnt fel a tempója, én ezt a nőt szeretem, állt fel teátrálisan Máté és a terasz korlátjához sietett, én ezt a nőt szeretem, ismételte makacsul néhányszor, persze röhögtünk a jeleneten, és ez a nő, Sylvie, igen derekasan viselkedett, amikor Mátét összeverve meg-

hozták egy döglött estén, ruhátlanul, összekucorodva hevert a furgon mocskos platóján, vacogott és állati rémület volt a szemében, minden érintésre összerándult, a teste teli volt sebbel, szája erősen vérzett, ütésnyomok és karmolások szaggatták szét a finom vonásokat, egyetlen kérdésre sem volt hajlandó válaszolni akkor, csak feküdt, mereven feküdt napokig, nem evett, a nagy kék eget bámulta egykedvűen, Sylvie pedig egész idő alatt körülötte szorgoskodott, főzött és mosott rá, tisztogatta és borogatta a sebeit, hideg söröket töltött a sebektől feketéllő ajkak közé, mert teát nem volt hajlandó a beteg a szájába venni, elvarázsoltan turbékoltak e különös egymásra szorultságban, kezdettől fogva a teraszon laktak, így nem zavartak vele senkit, oda vitte ki Máté az ágát, amikor egy este valóban megjelent Sylvie-vel az oldalán, senki sem tudta, honnan szerezte elő, hiszen a teraszjelenet óta hírét sem hallottuk a lánynak, fehér ruha volt rajta, finnsárga bőre észbontóan ragyogott ki a könnyű és finom anyagból, Sylvie itt fog lakni, mondta Máté, csak úgy melleleg, elhaladtában mellettünk, erre nagy és gyanús csönd támadt, csak Törppapa morgott, hogy itt aztán nők ne aludjanak, de őt senki sem vette komolyan, mindenki tudta, hogy nem volt még dolga nővel, azért a méltatlankodás, mely természetesen irigységet takart, akkor este vacsorázni sem voltak hajlandóak velünk, kivonultak a teraszra, és rögtön szeretkezni kezdtek, mi pedig kártyáztunk hajnalig, és hallgattuk a nyögéseket és sikoltásokat, azután néhány még keményebb éjszaka következett, amelyeket miattuk voltunk kénytelenek ébren tölteni, halkán kommentáltuk egymásnak a teraszról beszűrődő monoton hangjátékokat, melyek szünetében egy-egy árnyék suhant be kintről, egyszer egy kényes atlétatest, másszor egy lengő mellű, lobogó hajú amazon, mindketten mindig meztelenül, és sohasem együtt, röhögünk, mert a Törppapa ágya felől állandó nyikorgást hallottunk, rejszol a kis fasz, röhögött Richter, anyád rejszol, te bunkó, vicsorgott ágya felől Törppapa hangja, s persze nem hagyta abba az onanizálást, különösen akkor hatalmasodott el a nyikorgás, ha Sylvie lebegett át figyelemre méltó idomaival a szobán, ilyenkor áldottuk a holdfényt és fiatal szemeink teljesítőképességét, melyek infraberendezésnél élesebben emelték ki a félhomályból a fiatal test édes vonalait, Máté Sylvie-nek sem mondott semmit arról az estéről, ha fölemlegettük elkomorodott és hallgatásba merült, az orvos szerint sokkot kapott, a jegyzőkönyvet felvenni kiérkező rendőrt is erről tájékoztatta, majd megnyílik egyszer, de erőltetni semmiképpen sem szabad, aki ettől a hivatalos közléstől láthatóan megkönnyebbült, visszadugta gyűrött jegyzetömbjét műbőr táskájába, és sietős léptekkel elment, hogy soha többé ne térjen vissza kihallgatni a pórul járt külföldit, lassan mi is napirendre térünk a dolog fölött, Sylvie jelenléte megszokottá szürkült egy idő után, már nem vártuk az éjszakai meztelen kifutásokat a fürdőszobába, fülünkben a természetes zajok közé jelentéktelenedtek a teraszi szeretkezések sóhajai, hörgései és sikoltásai, a lány otthagadásából csak később

támadt egyetlen konfliktus, amikor Máté vészjóslo arccal rontott ránk a teraszról, melyik aberrált fasz emelte el Sylvie bugyiját az éjjel, ordította bele a szoba áporodott levegőjébe, bosszankodva kászálódtunk ki homályos reggeli merevedésünkéből a bántóan erős mediterrán valóságba, de mielőtt barátunkat még melegebb égtájra küldhettük volna el, egyetlen ugrással Törppapa ágya mellett termett, lerántotta róla a takarót, a takaróval együtt repült a bugyi is, Máté diadalmasan fölragadta, majd undorodva vágta a méltatlankodás és megszégyenültség között döntenem nem tudó, félig még alvó Törppapa képébe, mosd ki, te állat, tiszta ragacs az egész, de Törppapában közben a méltatlankodás kerekedett felül, kipattant az ágyból, és szokatlan bátorsággal ott termett Máté mellett, ez ilyen volt már este is, kérlek, tagolta el a mondókáját, külön hangsúlyt helyezve a *kérlek* szóra, erre valamennyien röhögni voltunk kénytelenek, az anyád volt *ilyen*, édeske, harsogta a felháborodástól őrzöngő Máté, de abban a pillanatban csattant a kis ember ökle az arcán, majd, mire föleszmélt volna, ismét kapott egy nagyot és pusztítóan pontosan az orrára, szemét elöntötte a könny, állára patakozott a vér, hörgött, mint a nekivadult állatok, előrelendült, hogy széttrancsírozza a nekibátorodott véznaságot, de mi már rajta voltunk Richterrel, ledöntöttük a svábbogaras padlóra, egy elegáns szanatórium keleti szárnyába hogyan kerülnek svábbogarak, villant át rajtam (hamarosan emberpoloskák is, de erről később), arcomat a kövezet hidegére szorította le Máté lába, egyszerre nem tudtam, hogy kerültem alája, valószínűleg egy pillanatra elkábultam az eséstől, ahogy Mátéval együtt lezuhantunk, azért erősen fogtam a combját, tartottam, a pálinkát, a pálinkát hozd már, hallottam valahol a fejem fölött Richter hangját, s amikor végre ki tudtam szabadítani Máté lábának fogságából a fejemet, azt láttam, hogy Törppapa üvegből önti a pálinkát a velünk viaskodó, esztét veszített hősszerelmes szájába, aki egy darabig prüszkölt, köpködött és nyelt, hogy azután megadja magát a sorsának, elernyedjenek a tagjai, mindketten lazítottunk a szorításunkon, s amikor már semmilyen ellenállást nem tapasztaltunk, elengedtük a testet, nem mozdult, feküdt vérben és pálinkában ázó arccal, hanyatt a kövezeten, megöltük, törte meg a beállt csendet Törppapa tárgyilagosan, ezt nem lehet megölni, te marha, röhögött Richter, csak egy kicsit berúgott, bele is rúgok, megint röhögött, és tényleg belerúgott, azután az ajtó felé pislantva megcsendesedett, tessék, madám, mutatott rá a földön fekvő testre, Sylvie került elő rémült képpel valahonnan, a magáé, hadonászott a részegek ostoba bátorságával Richter, viheti a teraszra, aztán kezdek mindent előlről

Amikor magamhoz tértem, először a plafonon rejtelmes lassúsággal araszoló pókot láttam meg, abban a keskeny sávban kísérelt meg helyváltoztatást, ahová egy vékony fénycsík szökött be valahonnan, erős, életre való állat volt, ezüstösen ragyogtak körülötte a fonalai, régen lehetett takarítva itt, tűnődött el bennem, de

csak legyintettem rá, ismét éreztem a savanyú szagot, fejem viszont puha, alig érezhetően lüktető hideg párnába merült, ez jó volt, sejtettem, ha elengedem magam, ismét beleringat az álomba, erről azonban hamarosan le kellett mondanom, mert kiderült, hogy a párna női öl, *a nő öle*, ettől megint rám jött a frász, nyugodj, kicsi, itt vagyok veled, suttogta a közelemből, de én nem nyugodtam meg a kedveskedő, mégis szárazan pergő szavaktól, ellenkezőleg, kétségbe ejtett az új helyzet, hogy ennek a nőnek az ölében vesztegel a fejem, rosszullét fogott el, mert éppen szándékaimmal ellentétesen kezdtek a dolgok alakulni, a savanyú szagtól pedig hányinger, mégsem éreztem magamban elég erőt ahhoz, hogy irányítani kezdjem a sorsomat, rászánjam magamat valamire, már-már annál a pontnál tartottam, hogy érdemesebb lenne lassacskán kijózanodni, legyen bármi is az ára ennek, leginkább persze belehalnék, ez is világosan fogalmazódott meg valamelyik elhagyott agyszegletemben, mindegy, legyen úgy, vagy ha mégis megmaradnék, vége lenne a hátralévő időre megálmódott hanyatló nyugalmamnak, mindegy, zakatolt bent, be kell áldozni a nem kis erőfeszítéseket követelt éveket, s rögtön utána kirúgni innen ezt a tolakodó párát, de nyomban irtózatot keltett bennem annak a gondolata, hogy fel kell majd állnom, fülembe belevijognak a sötétítő függöny szétszaladó karikái, elönti a szobát az a sok rettenetes fény, láthatóvá válnak a kövezetet vastagon elborító üvegszilánkok, közöttük a kenyérdarabok, szalámivégek, szétlocsolt italok megfakult, vagy még penészedő foltjai, összetapadt papír zsebkendők, gusztustalan és szégyenletes terhüktől átitatódva, alsógatyák, elrongyolódott trikók, ingek vastag koszcsíkkal a nyakukon, a pralinés doboz és a belőle elszállt, formatervezett műanyag vacak, amelynek szebb változatait jégkartónak használtam a boldogtalan békeidőkben, mindegy is mi, az ár összességében mégis csak túl nagy volt ahhoz képest, amit ez az álám fészkelődött, összeaszott jószág képviselt, valamit megérezhetett a bennem tusakodó indulatokból, mert tartózkodóbb lett, nagy kurvák vagytok ti, férfiak, csattant fel keserűen, mondhatott volna persze mást is, de ahhoz valakinek kellett volna lennie, legalább annak, aki fiatal korában volt, s hogy nem válaszoltam, megkönnyebbülésemre elvette a homlokomról a tenyerét, végre, szakadt ki belőlem a sóhaj, megpróbálkozhattam volna persze, hogy értelmezsem, mit akar ezzel az indulatoktól fölpuffadt közhellyel mondani, vagy főleg, akarni mit akar velem, vagy velem, de az igazat megvallva, nem érdekelt túlságosan a dolga, azon tűnődtem ismét, hogyan kerülhetek ki ebből a kényelmetlen helyzetből, mármint, hogy a fejem valaki ölében, akihez semmi közöm, lebegve a savanyú szagok között, lebegve a hidegségek között, mert nem csak a combja volt hideg a nőnek, hanem az öle is, mintha jégbarlang szája lenne a pinája, meddő hideget árasztott fejemre, tarkómra, hova lett a borom, suttogtam gyámoltalanul, agonizálva e váratlanul rám szakadt jégkorszakban, száraz volt a nyelvem, kicserepesedett, merev gyökérdarab, amit nem lehetett forgatni, csak idéetlenül

mozgatni le és fel, hova tetted, nem volt nyálam, hogy visszaadjam nyelvemnek a nedvességét, így a megszólalás forró levegője azonnal heveny fájdalmat okozott a számban, megittad, nevetett, szétrágtad a lepedőddel együtt, vagy csak úgy tett, mintha nevetne, szerencsétlen jószág, karolta át váratlan hévvel, valamitől egészen felbátorodva, a nyakamat, és nem emlékszel semmire, s valóban, legnagyobb meglepetésemre vörös foltokkal tarkított rongyok közt hevertem, amik lehettek éppenséggel egy széttépett és összemocskolt lepedő maradványai is, néztem, és egyszerre észrevettem a soványságomat, szánalmas voltam, ahogy takaratlan meztelenségben hevertem a lepedőn, de hogyan vetkőztem le, téptem föl az agyamat, mikor, s történt-e valami, nyilván ő volt, de miért, ha levetkőztetett, és a feltépett agyban nem találtam semmi értelmezhetőt, ne nyúlj hozzám, nyafogtam, s elhúzódni próbáltam, takarj be, de erőszakos volt és erős, tartott ellenségessé merevedő karral, nem megbaszni akarlak, nyöszörögte, beszélgetni, beszéljess velem, nem voltunk valami nyerő páros, hát nem, ugye, nem akarsz semmit se tudni, ráncigálta a nyakamat, minden szónál rántott egyet rajta, mint egy profi birkózó, és már nem hatolt el hozzám a fájdalom, csak fáradt szégyen fogott el a meztelenségem miatt, hiába, hogy a szeretőm volt valamikor, most megalázott a kényszerű föltárulkozás előtte, azt hiszem, az ember a volt szeretői előtt tud a legszégyenlősebben viselkedni, egyébként hogyan, másrészt pedig régen nem gondoltam a testemre, nem foglalkoztatott, csak használtam, mert volt, és mindig kéznél volt, használtam, vagy inkább használtam el, strapáltam le, s attól a pillanattól fogva, hogy testileg sem érezhettem különbnek magamat annál a másiknál, az addigi méltóságérzet ugyanis csak-csak tartotta bennem a lelket, valahogy azt sem zárhattam ki, hogy a savanyú szag belőlem árad szét és árad vissza nyomban belém, hogy a saját rothadásom, megemészthetetlen múltam és életem szaglik föl, s tér vissza tovább romlasztani, rohasztani a bensőmet, ugye, rossz szagom van, suttogtam felé erőtlően, földadva addigi tartózkodásomat, nyugodtan megmondhatod, és nem várokotatott sokáig a válasszal, rossz, ingatta magát a töklámpa, de nem ez a baj, hangjában nyoma sem volt a győztes fölényének, indulat sem már, együttérzés rajzolta át a vonásait, a végén talán még inni is ad, kezdtem reménykedni, de nem, annyira azért nem hatódott meg a gesztusomtól, hogy beszédbe elegyedtem vele

a lelkedben rohadsz, öreg
a lelkedben
rohadsz

valami angyal, ezüst keze lehetett, állt meg a hátam mögött, és súghatta, hogy vágjak bele az arcába, keményen és kíméletlenül, soha nem ütöttem meg nőt életemben, nem is tartottam magam képesnek erre, hogysisne, egy nőt megütni, az indulatot persze ismertem, ami az ütést elindítja, azt mindenki ismeri, aki férfi, és valaha szeretett egy nőt, csak a mozdu-

latot nem, ami közvetíti a büntetésbe és megalázásba súlyosodó felháborodást, csak arra a megütésre találtam ugyanis mentséget, amit a kétségbeesés vagy felháborodás indít el, így hamisnak éreztem volna bármilyen egyéb indulattól is felbátorítva megütni egy nőt, a legnagyobb problémám az lett volna ugyanis, ennyire már ismertem magamat, hogy tenyérrrel vágjak-e bele az arcába, vagy fonákkal, visszakézből, a kézfejemmel csapjak le rá az orra táján, a mozdulat pillanatától tehát már nem volt őszinte sem az indulat, sem a gesztus, ráadásul nekem ahhoz sem volt elég erőm, hogy fölemelkedjem a párnáról, mégis föl-emelkedtem, mintha ezüst kéz emelt volna, nyilván az vezette a karomat, szorította ökölbe az ujjaimat, lendítette előre, és a töklámpás megint eltűnt az ágy mögött, száraz kis puffanást hallottam, majd sokáig csend, és még több csend, kézfejemben pedig megsűrűsödött az a pillanatnyi érintés, ami a száraz kis arcba csapódáskor keletkezett, égetett, és a beállt hallgatással mind elviselhetetlenebbé vált az ütés emléke, akarsz még beszélgetni, zuhantam vissza előző helyzetembe, na, miről beszéljünk, kapkodtam levegő után, mert elhagyott az angyal, és maga után hagyta nekem az ütés okozta ijesztő fáradtságot, sokáig nem válaszolt, azután halkán, tárgyilagos hangon, mintha ítéletet hirdető bíró lenne, ugyanott fekve, ahová a pofon levitte, miért élsz még mindig, ha nem érdemled meg az életet

Közelebb hajolt hozzám, egészen közel, érezhettem édeskés kölnijének az illatát, kivehettem a bőre pórusait, a férfias ráncok között gubbasztó fáradt verejtékcseppeket, különös táj volt ilyen közlőről az arca, élettelen, akár a hold az ember tolkodó megjelenése előtt, kezdődő részegségének tudtam be, hogy az illendőséget félretéve belemászik a pofámba, egész felsőtestével közelített, így bizalmaskodása egyben fenyegetést is hordozott, a kölnin már átütött sörtől és a cigarettától áporodott szájszaga, még nem beszélt, de látszott rajta, hogy fontosat akar mondani, csak most figyeltem föl arra, mennyire izgatott, meg kell neked mondjam, hadarta, és zavarában nyomban nyelt is egyet, ez persze komikus volt, minden erőmet össze kellett szednem, hogy ne röhögjek fel hangosan, hanem igyekezzem érdeklődő képet vágni, ez félig-meddig talán sikerült is, mert valamivel nyugodtabb tempóban, de változatlan belső vibrálással folytatta, meg kell mondjam, bár nem tartozik rátok, így mondta, *rátok*, pedig csak kettesben ültünk az asztalnál, és ismét nyelt, most már lassú kortyokkal a söréből, isten tudja, hányadik korsónál tartottunk, délután óta fent ültünk egy világítótornyból átalakított emeleti söröző teraszán, alattunk az éjszakai tenger mormogott egykedvűen, melyből tegnap délután kiemelkedett, akár csak hatalmas őskori szörny lenne, alig száz méterre tőlünk, fürdőzőktől, előbb csak sötét körvonalait vettük észre, bálna, bálna, kiabálta valamelyikünk, és félelemmel keveredő izgalommal lestük a kísérteties lassúsága miatt egyhelyben lebegni látszó hatalmas víz alatti árnyat, ez nem bálna, kontrázott

egy másik hang, ez nem mozog, és tényleg nem láttuk a mozgását, csak később győződhattünk meg róla, hogy emelkedik felfelé, mert egyszerre megjelent a hullámok fölött, ha nem bálna, akkor micsoda, fogott el bennünket a pánik, mert túl közel volt hozzánk, s mi túlságosan mélyre úsztunk be a tengerbe ahhoz, hogy visszafordulhattunk volna, ez cápa, a fehér cápa, rebegte még valamelyikünk, cápának túl nagy, és nem elég fehér, és nem elég mozgékony, nyugtattuk magunkat, később még az oldalán végighúzódo narancssárga csíkot is ki tudtuk venni, szörnyű ormótlan volt, nem tudtuk, csak éreztük rettenetes méreteit, sokáig állt ott, a tornya pedig nem nyílt ki, gyanítottuk, hogy a gyomrában várakozó katonák vannak, és ezek a katonák látnak minket, ezek lóni fognak, baszd meg, ordította Törppapa, és egymagában a part felé kezdett csapkodni, mi pedig a szájnílásunkig merülve, hogy minél kisebb célpont legyünk az átkozottnak, vacogó fogakkal vártuk, mi fog történni, sokáig semmi sem történt, nem háborús filmben vagyunk, suttozta Máté, de nem értékelte a humorát senki, a szörny egyhelyben állt és bámult bennünket láthatatlan szemével, azután, amikor már nehezen lehetett bírni a várakozást és a mozdulatlanságot, mintha megszánt volna bennünket, lustán merülni kezdett, mi pedig ekkor rémültünk meg igazán, mert amíg szemben láttuk várakozni, addig tudtuk, hol van, de innentől kezdve bárhol lehetett, legázolhatott bennünket, valakiből kitört az ordítás, ami átragadt a többiekre, önkívületben, sikoltozva hajsoltuk magunkat a part felé, már külön-külön, nem törődve a másikkal, ordítva csapkodtunk, mintha elment volna az eszünk, mindenki a saját életéért úszott, később pedig, amikor már kirepedezett tüdővel, szétszórva hevertünk a parti homokon, Richter cinikusan felröhögött, ez egy tengeri trójai faló volt, és jól beszoztuk, de most nyugodt és sötét volt a tenger, persze, a tegnapi eset óta nem tudtuk ezt a nyugodtságot úgy szemlélni, mint előtte, ösztöneinkben hatalmas vasszörnyek fenyegető életterévé keményedett a tenger, ahova pedig annyira szeretünk a szanatóriumból éjszaka leereszkedni, le a fákkal és bokrokkal benőtt hegyoldal ösvényén, jó volt csúszkálni, belekapaszkodni a velünk csatangoló lányok meleg húsába, összerézenni az ismeretlen eredetű éjszakai hangokra, melyekről nem tudhattuk, állatoktól, vagy közelben rejtőzködő emberektől származnak-e, rendeltünk még egy sört, mert percek óta csak némán ittunk, anélkül, hogy észrevettem volna, elkalandozott mellőle a figyelmem, s ő ezt megértően eltűrte, ki tudja, mióta várakozott már, hogy befejezze elkezdett mondatát, ez egy nagy csoda, intett megbocsátóan fejével a tenger felé, valamit akartál mondani, próbáltam rendbe tenni előző nevelétségemet, kétszer is elkezdted, igyekeztem visszaszerezni a bizalmát, szomorúként csillogtak a szemei, ugye, te észrevetted, tette fel befejezetlenül a kérdést, de én nem vettem észre semmit, főleg ott, úgy, ráadásul ő volt az első *olyan*, akivel találkoztam, meg sem értettem, mire céloz, de amikor kimondta, egyszerre érthetővé vált számomra szégyenlős tartózkodása minden közös meg-

mozdulásunkban, visszahúzódása harsányságunktól, hogy miért nem a tengerre járt le velünk fürödni, miért szerette, ha elmegyünk vele előbb a szanatórium közös zuhanyzójába, miért fürdött olyan hosszan és lassan, elsőnek érkezett és utoljára hagyta el a penészedő falú, rideg fürdői homályt, miért vállalkozott olyan készségesen, hogy megmossa a hátunkat, az én hátamat még soha nem mosta meg apámon kívül senki férfi, talán, ha testvérem lett volna, az más, akkor talán természetesebben vettem volna tudomásul az érintéseit, de az egyikében, épp az állandó szülői sterilitás miatt, erős taszítás alakul ki az idegen emberi tapintásokkal szemben, különös és borzongató volt tehát, amikor a zuhanyzóban mögém lépett a szappanával, meztelen volt természetesen ő is, lassú, alapos mozdulatokkal kente, maszatotha át a hátamat, néha a fenekemet is, ilyenkor zavarba jöttem, de csak nevetett, egészséges fogait elővillantva, voltál katona, mit izélsz, és én nem izéltem, de most, hogy a korszója fedezéke mögül azt lehelte felém, buzi vagyok, érted, ne mondd, hogy nem vetted észre, az összes akkor elhessegetett zavarom előkerült, fogalmam nem volt, mit lehet, vagy kell ilyenkor mondani, nem baj, szaladt ki a számon, de rögtön meg is bántam, mert valami szájalomféle keveredett a meggondolatlan szavakba, alaptalan megbocsátásféle, hiszen azt sem tudtam pontosan, mi az, amit mondtam, s főleg mit követett el, csak annyi tapasztalatom volt erről, amennyi a külvilágból csapódott belém agresszívan, s tokozódott be feldolgozatlanul a lélekhusba, olyasmi, hogy nem egészen kóser a dolog, minimum abnormális és szégyellni kell, vagy inkább szokták, de ezek halvány derengések voltak, valójában tanácstalan voltam és értetlen, a kollégiumban kezdődött, fogott hozzá a magyarázkodáshoz, bár nem kértem erre, nyilván a megdöbbenésem és értetlenségemen akart enyhíteni, az is lehet, megérezte az iránta feltámadt idegenkedésemet, amit nem voltam képes kivédeni, noha tudtam, éreztem, hogy alaptalan változás megy végbe bennem, s legfőképpen erkölcstelen is belenyugodnom, hiszen soha nem lépett túl azokon a kereteken, amelyeken túl tolazkodóvá, vagy kellemetlenné vált volna a viselkedése, mégis, mégse, egy olyan szobába kerültem, ahol már hárman, a felsőévesek, itt egy darabig hallgatott, *ilyenek* voltak, amikor erre rájöttem, megpróbáltam elkerülni közülük, de elkaptak és mind a hárman megerőszakoltak, aztán megint és megint sorra vettek az elkövetkező éjszakákon, és én nem mertem beárulni őket az igazgatónak, kicsi és védtelen voltam hozzájuk képest, bizonyítani sem nagyon tudtam volna, mit művelnek velem, és attól is féltem persze, hogy elkerülök a kollégiumból, s nem leszek képes albérletet fizetni egyedül, azután meg, ezt nyilván nem nagyon fogod megérteni, egy idő után azt vettem észre, hogy már nem is olyan kellemetlen, már nem megalázó, hogy jó, hogy egyre türelmetlenebbül várom a közeledésüket, elmúlt a szégyen is belőlem, és tudod, váltott váratlanul témát, amikor Mátét összeverve meghozták, akkor én egész éjszaka zokogtam, s mintha, amíg erről beszélt, most is könnyek jelentek meg a szemében,

ekkor értettem csak meg, miről van szó, miért mondta el nekem a titkát, reménytelenül szerelmes Mátéba, aki természetesen Sylvie-vel élt még ekkor is a teraszon, s ezt mindenki tudta, ő is, csak hát az érzelmeinek nagyon nem tud parancsolni az ember, ismét szeretetet éreztem iránta, erősebb és mélyebb szeretetet, mint azelőtt bármikor, nagyon szenvedsz, kérdeztem féltéken, s anélkül, hogy akartam volna, megsimogattam abroszon reszkető kézfejét, nem válaszolt, bólintott, mert már sírt, és mert a sírást én nem nagyon viselhetem, férfiakét pedig különösen nem, merre van itt a klozet, ragadtam meg szelíd és bizalmaskodó, a részegségtől kissé szétesett mozdulattal a vállát, az alagsorban lent, felálltam, ekkor éreznem kellett, hogy a sörök és a tenger teljesen elnyomták a fejemet, mire visszajövök, már ne sírj, szóltam vissza biztatólag, s akkor még nem gondoltam, nem is gondolhattam, hogy meglehetősen sok idő fog eltelni addig, míg ismét látni fogjuk egymást, elhaladtomban egy pillanatra meg kellett kapaszkodnom a magas bárpult szélében, a pult mögött tüsténkedő telt fehér asszony diszkrétén elmosolyodott a mozdulatomra, a lépcsőt szerencsére gond nélkül megtaláltam, meredeken vezetett lefelé a kilátótorony oldalához tapadva, botladozás közben hol a tengert láttam, hol a fehér falú nyaralókat, a lépcsősor alján egy rendőr állt, idegenül és meredten nézett, szórakozottan lóbálta kezében megtermett gumibotját

kinyitottam a szememet, idegen fehér falakat láttam, emberek jártak el mellettem, belebámultak a képmembe, mozgott a szájuk, de nem hallottam, mit mondanak egymásnak, azután egy női arc hajolt fölém, fájdalmat éreztem a karomban, elsötétült előttem minden

olyasmit kellett volna mondanom, ne haragudj, de nem jött ki hang a számon, akkorra már bántam, nyilván, hogy megütöttem, ismeretlen érzéssel kellett szembe néznie, mégpedig azzal, hogy én is egyike lettem a megütőknek, ráadásul egy nő megütője, ócska és simlis kis figura, szarházi, aki a gyengébbet veri, nyoma sem volt bennem a várt elégtételnek, még kevésbé büszkeségnek, na lám, mégiscsak férfi vagyok, ám se férfiasság, se mégiscsak, rohadtul szégyelltem magamat, hiába volt jól elhelyezett kis ütés, pontosan a helyén, nem erősebb a kelleténél, épp akkora, hogy feldöntse, még mindig ott hevert az ágy mellett, ahová levitte a pofon, a törött üvegeken, bizonyára összevagdalták szegényt a cserepek és szilánkok, bár ezt sem akarhattam őszintén, inkább tartottam tőle, hogy ez megtörténhetett, már a pofon is túlzás volt az én szintemen, nem még az üveg és a vér, ráadásul kicsit félttem is tőle, hogy bosszút áll, s ennek nem csak az esélye volt meg, erővel rendelkezett hozzá, ezért bátor lépésre szántam el magamat, hozz bort, szóltam rá hidegen és követelőzőn, mielőtt még bármit válaszolhatott volna, megelőztem, bort, azután majd beszélünk, nem felelt, a várakozásban felismeréssé vált a kellemetlen érzet, hogy valami töri a hátamat, komoly nehézségek árán kikapartam magam alól a va-

lamit, a fekete könyv volt, amit eddig folyton a kezében szorongatott, el nem tudtam képzelni, hogy került alám, nyilván akkor, amikor odafészkelődött a vállamra, történhetett, ezt a könyvet meg vidd a francba, de nem mozdult erre sem, így egy pillanatra visszatartottam a lélegzetemet, s megkönnyebbülten hallgattam egyenletes szuszogását, hála istennek, nem csaptam agyon, alszik az árva, mélyen és békésen, szájalom, de rögtön utána harag fogott el, látam már, nekem kell lemennem, le a sarokig, ahol a közért van, de a gondolatától is irtózat fogott el, hogy kilépjek az utca fényeibe, még ha a szomszéd lány biztosan szembe jött volna, talán, ha ő talán, de nem jött senki, kövér napfény sárga zsírjában ázott az utca, én meg vonszoltam rajta végig magamat, fuldokolva benne, túl az első rosszulléten, amit a felkelés okozott, úgy rángattam a fejem, mintha vizet lötyögtettek volna benne, jobbra-balra kilengtettem a felsőtestem, egy idő után szerencsére kiegyenlítődtött a folyadékszerűség, megnyugodott odabenn a valami, és végre fel tudtam egyenesedni, óvatosan, fel ne ébresszem, kikerültem a földön alvó testet, talpam alatt csikorgott az üvegtörmelék, fehér üveg, zöld üveg, zöld üveg, még egy zöld, de ez most megint fehér volt, élvezettel figyeltem a roppanásokat, mosakodásra azonban nem vitt rá a lélek, csak beletöröltem kifelé menet valami fogasról lelógó ruhafélébe az arcomat, szórakozottan dobáltam magamra elől lévő ruháimat, gatyát nem vettem, minek, a nadrág úgyis eltakarja azt, ami nem tartozik a nagynyilvánosságra, különben sem tudtam, merre keressem valamikor, valahová ledobott alsonműmet, a régen kikapcsolt hűtőszekrény tetejéről kapartam össze valamennyi pénzt, nem sokat, talán két-három üveg borra elegendőt, gondosan összeszorítottam a szemhéjamat, úgy léptem ki az ajtón, pár percig álltam és szenvedtem ott, mert lezárt szemhéjaimon keresztül iszonyatosan támadott a fény, kevéske, de nagyon hasznos és szükséges várakozás után, a lehető leglassabban, résnyire nyitottam a szememet, az irritációnak megnyíló szem így is nyomban teliszaladt könnyel, végigcsordult az arcomon a forró és sós víz, amikor pedig végre megállt a könnyezés, cserepesedni kezdett a szemfelszínem, szúrós érzet, szárazság foglalta el az addigi csapadékbőséget, nem várhattam tovább, bizonytalan léptekkel indultam útnak, szerencsére kevés járókelő akadt az utamba, mindegyik megbámult és kikerült, rossz állapotban lehetek, szövegeztem meg magamban fölöslegesen azt, amit amúgy is tudtam, tekintetem a lábamra esett, nem volt rajtam cipő, a vastag gyapjú zokni mindkét orrán nagy lyuk tátongott, komikusan kandikált ki belőle hosszú, piszkos-fe fekete körömben végződő nagylábujjam, ennek ellenére eszemben sem volt visszafordulni, mentem elszántan a célom felé, kinőt zoknijaimban, hadd röhögjenek, ha kedvük telik benne, csak bátran, nesztelen léptekkel a bolt felé, ahol szintén utat engedett mindenki, amit rémült, sőt, viszolygó elhúzódnak is nevezhetünk, meg kellett állapítanom, ez a fogadtatás minden képzeletemet felülmúlóan hervasztó volt és elkésérítő, leprásként kezeltek az emberek, még

inkább összeroppantam azonban amiatt, hogy megint emelték a bor árát, tenyerembe vettem a pénzemet, sötét, hámló tenyérben feketéltetek az érmék, legfeljebb két üvegre futotta, természetesen a leghitványabbakból, kellett nekem olcsó pusztulásmítosz, barátocskám, a pénztárhoz érve ismét zavart keltettem a vásárlók között, tüntetően nem állt be mögém senki a sorba, inkább felduzzasztották a másik kettőt, és vártak, várakozás közben pedig rólam beszélgettek, fél füllel hallottam, azt kifogásolták, miért itatra költöttem a pénzemet, hogy nézek ki, és persze, csakis a pián jár az esze az ilyeneknek, toprongy, emberi roncs, csőlakó, ehhez hasonlókát mondtak, féreg, segítettem ki őket tettettet vidámsággal, ja, és még az emberiség szarcsimbókja is, szóltam vissza nekik a vállam fölött, erre elhallgattak, közben valahonnan előkerült az üzletvezető, kopaszodó, pocakos, hajdani agitproptitkár-fajta férfiú, hozzám lépett, fizessen kérem, és azonnal hagyja el a boltomat, olyan mozdulatot tett, mint aki meg akarja fogni a karomat, de félúton meggondolta magát, visszarántotta a kezét és a háta mögé dugta, épp ez volt a szándékom, uram, próbáltam meg lebilincselően rámosolyodni, pontosan, hogy fizetek és megyek, de ez nem volt elég neki, ezentúl nagy ívben kerülje el az üzletemet, sziszegte a galléromba, tudja maga, hogy én híres építész vagyok, motyogtam neki cinkosan, hát hogyne, szaladt szét a szája, én meg a walesi herceg, na ehhez mit szól, hülyékém, de ezt én nem hittem el, még akkor is ezen gondolkodtam, amikor a házam elé értem, miért éppen a walesi herceget mondta, mondhatott volna akármit, ezzel annyira megzavart, hogy a pénztárosnőnek nem az odakészített hamutartójába szórtam, hanem egyenesen a kezébe nyomtam a pénzt, mire eszelősen fölsikoltott, leszórta a pult alá az érméket, és a pénztárpult csapóajtóját feltépve, sivalkodva, a pénzek által megérintett tenyerét messze eltartva magától, elrohant a raktár irányába, látja, mit csinált, az istenit a fejének, csattant fel az üzletvezető, menjen már, mire vár, és fenyegető pózba vágta magát, de nem mozdultam, az apróra várok, kérem, nekem pénz jár vissza, erre ő is feltépte, bár ellenkező oldalról, a pult csapóajtóját, valamit matatott a pénztárgép oldalán, mire az kiköpte a rekeszes pénzesfiókot, belemarkolt a szászsokba, és odaszórt néhányat eléem, fogja, és tűnjön el innen, az arca lángolt az indulattól, nem is indulat volt ez már, hanem gyűlölet, nem tudtam megmozdulni, szerencsére a vásárlók nem méltatlankodtak, nem szóltak közbe, csak álltak és vártak, ekkorra ugyanis a másik két pénztárnál is szünetelt a kiszolgálás, a pénztárosok a gépük mellől kihajolva, érdeklődve figyelték a fejleményeket, nekem nem jár ennyi vissza, kérem, mondtam halkán, igyekeztem nyugodt maradni, nehogy megfájduljon a fejem, mert akkor végem, az ember farkaszemet nézett velem, vidd a pénzt és takarodj, sziszegte, de ekkor már teljesen megbénultam belül, a kezemet sem bírtam megmozdítani, néztem a geci kis agitpropost, aki ki akar tiltani a boltjából, a maga helyében én nem mernék letegezni egy értelmiségit, azoknak az időknek már vége, tanácsoltam neki sze-

liden, a pénzt pedig dugja fel magának, eresztettem rá a slusszpoént, most rajta volt a megdermedés sora, ettől kicsit megnyugodtam, visszatért a normális lélegzetem, ismét mozdult a lábam, a karom is, elvettem a két üveg kocsisbort a futószalagról, a százásokat pedig egy híján lesöpörtem a földre, azt megtartottam, elvégre járt vissza pénz, és méltóságteljesnek feltűnő, hangtalan zokniléptekkel elhagytam a boltot, jó a csukád, haver, szólított le az ajtóban egy szerencsétlen, nem adod el, kapsz egy százast, ha befogod a pofádat, azzal a kezébe nyomtam az üzletvezetőtől megvont százast, de a hálálkodását nem vártam meg, ahogy csak rossz lábaimtól tellett, húztam magam hazafelé, már rettenetesen vágytam egy korty borra, reszkető kezem csak harmadszorra talált bele a kulccsal a zárba, de nem tudtam elfordítani, csak később jöttem rá, hogy azért, mert már van a kulcslyukban egy másik kulcs, mégpedig belülről, az a ribanc megtalálta a pótkulcsomat, nyomtam a csengőt, természetesen minden eredmény nélkül, semmilyen mozgást nem idézett elő odabent a csengetés, az erőm pedig, melyet megsokszorozott a várható borok ígérete, a szokásos hirtelenséggel ellillant, lecsúsztam az ajtófélfá mellett a földre, előráncigáltam a szatyromból az egyik üveget, meglendítettem, és a nyakát lecsapva róla, mohón a számhoz kaptam, de rögtön fel is ordítottam, mert a csonka nyak hegyes pereme beleállt az ajkamba, erőt vettem magamon és a fájdalomon, inni kezdtem a meleg lőré, ekkor persze előkerült a szomszéd lány, vihorászva mért végig, na mi az, szomszéd bácsi, pihengetünk, pihengetünk, kérdezte szemtelenül, egy kisfiú volt vele, *Andorka, Andorka, szarok a markodba*, kiabálta, és csúfondárosan rám öltötte a nyelvét, sőt, egy követ is felkapott az aszfaltról, és felém dobta, szerencsére nem talált el, nem bántam túlságosan, de nem egészen értettem, miért szólít Andorkának, Andorka gyermekkorom fagyaltosa volt, triciklin járta a külvárost, mérte a citrom- és vaníliás gombócokat, a környék hülyéjét Bárónak hívták, hát persze, könnyebbültem meg, honnan is tudhatná ez a kisfiú, hogy én nem az Andorka vagyok, hanem a Báró, hiszen akkor még nem is élt, amikor

egy reggel majd arra ébredsz, hogy olyan vagy, mint az apád

emberek jártak el mellettem, belebámultak a képembe, mozgott a szájuk, de nem hallottam, mit mondanak egymásnak, azután egy női arc hajolt fölém, fájdalmat éreztem a karomban, elsötétült előttem minden, forgolódás valamilyen sötét és forró, sokáig tartó nedvességben, melyet csak pillanatokra szagattott fel Sylvie meztelen teste, szőkén és szemérmetlenül nyomakodott hozzám, az arca felé nyúltam, de áthatolt rajta a kezem, közben szörnyen szégyelltem, hogy ezt teszem, hiszen ő másé, és nem is kívántam így soha, vagy talán mégis, és a szégyent ez tette nehezen elviselhetővé, iszonyatos erővel szívott magához, magába a teste, a mellére tapadtam, ügyel-bajjal kibontottam magamat a páncélszerűen rám dermedt nadrágomból, ám hiába akartam beléhatolni, nem éreztem a teste ellenállását, egyszerűen átzuhantam az ölén, mindenébe

ugyanígy hatolhattam volna bele, vagy akár sehogy, átjárható volt az egész teste, ami borzalmat keltett abban a pillanatban, mintha ködből, vagy inkább füstből állt volna össze, gomolygott, égő avar illata terjengett a sötétben, aztán apámat láttam, halott apámat egy hosszú jegenyesoron ballagni, háttal el, egy kutya baktatott mellette egykedvűen, korcs kis jószág, nem volt benne semmi játékoság, könnyedség, ami a kutyákban azért lenni szokott, valamit kiabáltam utána, nyilván, hogy állj meg, fordulj felém, *apa*, de nem fordult meg, pedig nagyon szerettem volna az arcát, látni, mert hátulról is kivehettem, hogy van arca, mint régen, és forgás ismét, sokáig, verődés boltozatokhoz, fájdalmas nyilallások mindenfelé a testben, és megint a nő, de most nem nyúlt hozzám, nézett, azután csak annyit mondott, menjen fel az emeletre, és mosakodjon meg, ezen csodálkoztam, egy idegen nő hogy beszélhet velem így, mi köze hozzám, egyáltalán, hogy kerül ide, később persze a kérdés is megfordult, én hogy kerültem ide, ahol ez a nő van otthon, és kisebb-nagyobb rendszerességgel fölém tolja a lepény képét, nem volt csönd, de nem volt zaj sem, minden letompított volt, vagy csak úgy éreztem, a plafont tudtam először azonosítani a körülöttem keletkezett rendetlenségben, plafon, tehát fekszem, s mert két, egymáshoz nagyon közeli fal egyikének tövében volt a fekhelyem, melyről hamarosan meg tudtam állapítani, valami sebtében felállított pótágy, rájöttem, egy koszlott folyosón fekszem, amit megerősített az is, hogy mindenféle emberek járkáltak mellettem, anélkül, hogy ügyet vetettek volna rám, hol vagyok, kérdeztem egy jószágosnak feltűnő ráncos öregasszony-arcot, aki rövidke időre megállt mellettem, a táskájában matatott, végül rám pillantott, és el is komorodott rögtön, megcsóválta a fejét, s szótlánul arrébb ment, s ez a fel nem oldott bizonytalanság arra készítetett, hogy magammal foglalkozzam a továbbiakban, például azzal, hogyan kerültem ide, de hiába törtem a fejemet, mindösszesen annyira emlékeztem, hogy egy emeleti sörbár lépcsőjén ballagok lefelé, hol az éjszakai tengert látom, hol a lenti fehér falú nyaralókat, meg lehetőszen viharvert állapotban vagyok, egy rendőr áll a lépcsősor alján, és engem néz, én pedig rávigyorgok, de innentől semmi, mintha megszűnt volna a létezésem, eltűnt a rendőr, valami baj lehet velem, eszméltem rá a helyzetemre, nagy baj, mert nem tudok fölemelkedni, a fejem visszahúz a párnára és zúgás lakik benne, s mintha csak az egyik szememmel látnék, a szám teli van idegen anyaggal, ami bűdös és keserű, vagy inkább sós, álmoságot érzek, de nem tudom lecsukni a szememet, mert ismét megjelenik a nő, felfigyelek rá, hogy fehér köpenye van, amilyen az ápolónőknek, segítek, mondja, meg kell mosakodnia, ezzel zavarba hoz, miért kellene segítenie nekem, egyáltalán, honnan tudja, hogy segítségre van szükségem, nem vagyok beteg, legfeljebb gyengén másnapos, és nyomban kicsire szorul össze a gyomrom, Máté villan az eszembe, akit egyszer bedugtak valami mocskos detoxikálóba, rácsos ágyban ébredt reggel, átdorbézolt éjszaka után, mint egy állat, föl sem tudott emel-

kedni a szomorú alkotmányban, dührohamot kapott és egész nap ordított, a rácsot rángatta és verte, este felé bejött két nagy állat, lefogta, és az orvosnő belenyomott egy injekciót, amitől olyan lett, mint akinek elgurult az egyik kereke, állandóan mosolygott és bárgyú dalocskákat énekelt napokon át, ugye nem, nyögtem ki, amikor a nő fölemelt, ugye, nem csináltam semmi rosszat, csak a fejét rázta, a hónom alá nyúlt és megtartott, mert a lábam nem engedelmeskedett, rá kellett jönnöm, még járni sem tudok egyedül, meleg volt a teste, puha és biztonságos, teljesen rá kellett nehezednem, hogy haladjunk, lépcsőkön botorkáltunk felfelé, erős orvosságzag terjengett mindenhol, ugye, kórházban vagyok, hol lenne, nem is szanatóriumban, vakkantotta durván, és mentünk, vagy inkább vonszolódtunk tovább, a férfi zuhanyzó bejáratánál megállt, berúgta az ajtót, s a bent mosakvó-fürdő emberekkel mit sem törődve, odahúzott egy mosdókagylóhoz, majd jövök, mondta, miután meggyőződött arról, hogy meg tudok állni a magam lábán, a vállán lévő törülközőt átdobta az enyémre, s elviharzott, pedig most lett volna szükségem igazán támaszra, mert a tükörben élém táruló látvány minden addigi sejtésemet fölülmúlta, a fejemet hatalmas fehér, átvérzett turbán takarta, s a kötés egyik szememet is teljesen lefedte, az arcom feketélt az alvadt vértől, az ajkam egy nagy, vörösen tátongó repedés mentén a kétszeresére dagadt, vér borította a nyakamat, az ingemet is, alvadt vér a mellemen, le egészen az övemig, nem tudom ki, de rettenetes mészáros munkát végzett rajtam, fölemeltem a kezemet, és az is feketélt, meg sem mostak ezek a dögök, úgy operálták szét a fejemet, persze nem lehettem biztos abban, megoperáltak-e egyáltalán, vagy csak bekötöztek, a sok állástól és bámészkodástól erősödött a szédülésem, így szó sem lehetett mosakodásról, kapaszkodtam a repedt kézmosó peremében, azután elsötétült minden megint

apa lent feküdt az árokban, hóna alatt egy őszszelapított tortát szorongatott, apa a tortával az árokban, az én szép, kicsi, törékeny, részeg apám

a rendőr jószágosnak látszott, alig élemedő férfiú, aki reggelenként lenyomja a minimum harminc fekvőtámaszt, malackás bőre vígan rózsállott elő kékes inggallérjából, kicsi tokarengedezés, még épp férfias kivitelben az is, apró, élénk és folyton derűs szemek, jártak ide-oda, fürgén és felhőmentesen, hát így a rendőr, aki az ágyam szélén ücsörgött, türelmesen egyensúlyozva a billedékeny alkalmi jószággon, meghagyandó, nem igazán a rendőröknek valók ezek a kórházi pótágyak, de férfias szuszogással vissza- és visszatornászta magát az esetleges dőlésekből, megrendülésekből, ilyenkor hangos olyh'-t kiáltott, szája szétszaladt a fején, megvakarta a tarkóját, a mozdulattal, na látod, öcsém, az igazi rendőr még a pótágnak sem dől be, időnként pedig megpaskolta az arcomat, egyszer még bele is csippentett, nem erőszakosan, amúgy apás-babás alapon, tekintete

ez idő tájt jóssággal és elérzékenyüléssel volt tele, szinte könnye csordulásáig ügyelt arra, hogy ne érezzem a megérkezésétől kezdve árvának magamat, ami szükségképpen azzal járt, hogy valóban nem éreztem magamat *annyira* el-esettnek, jó elestél, bátyuska, heherészett fel időnként, a betyár mindenit, és tovább vakargatta a tarkóját, én pedig időről-időre elaludtam, ébredéseimkor pedig ott ült a rendőr fölöttem, ugyanabban a tarkóvakaró pózban és ugyanabban a negédes tekintetben, ami egy idő után, árvaság-feloldás ide vagy oda, egészen terhes kezdett lenni, amit ő alighanem megérezett véres tekintetemből, mert folytonos vigyorgása tűnődésbe, majd észrevehető csalódásba csapott át, haza kellene már menned, bátyuska, mondta végül egyszerűen és csöppet sem kedvesen, megpróbáltam felemelni a fejemet, nem sikerült, de amikor közöltem ezt vele, csak nevetett és csóválta gallérja fölött a rózsaszín, feszes malacbőrt, nem a fejeddel mész haza, bátyuska, hanem a lábaddal, azt próbáld meg felemelni, megpróbáltam és sikerült, az a pillanat volt, amikor bárminek elfogadtam az igaz voltát, a lábemelési csodatételnek is, emberem felállt, utat engedve ezzel a felkelésemnek, ami elég gyalázatos mutatványként sült el, mivel a lábam ugyan felemelkedett, sőt, a fenekem is, de a fejem ott maradt a párnán, ennek következtében fél testemmel leestem, a másik felével felakadtam egy pillanatra a pótágyra, de a Villon óta lehúzóznak tudott segg ragaszkodott a magasabb régióihoz, így lerántotta azt is a kövezetre, a kurva anyját, futott át az agyamon a fájdalom és a következő ájulást megelőző gondolat, itt is svábbogarak vannak, de mennyi svábbogár, mégpedig, menni fog ez, bátyuska, csak ne hagyd el magad, tizenhét kilométerre vagyunk a szállásodtól, meg se kottyán egy ilyen fiatalembernek az ilyesmi, pattanj fel, vár otthon a meleg ágy a bábuskáddal, és én először gondoltam a helyzet komikumára, vagy inkább fantasztikumára, vagy inkább mindkettőre, hiszen ki tud különbséget tenni olyankor ezek között, amikor az ember szétvert fejjel fekszik a kövezeten, fölötte áll egy csupa egészség, élet és vidámság malacrózsaszín képű rendőr, de a feje olyan magasan van, amit soha el nem érhet halandó fekvő, és szólongat, nógat, indulásra ösztökél, lám, már meg is ragadja a karomat, fáj, nyögöm az első rántására, elmúlik, böffent felém egy flegma fokhagymás bízattatás, de a hangnem rögtön átcsap méltatlankodásba, bátyuska, ha te nem emeled a nagy seggedet, akkor én hiába rángatlak, hát nem érted, hogy haza kell menned, és hangjában már türelmetlenség is bujkál, *nem maradhatsz itt* tovább, suttogja lejjebb eresztve a gyöngye malacbőrt, de nem magyarázza meg, orvul a derekam alá nyúl, egy hirtelen mozdulattal fölránt, ordítok a fájdalomtól, ami főleg nem tetszik a hivatali személynek, nem érti, hogyan fájhat a derekam, ha a fejem verték szilánkokra, bátyuska, ha ordítasz, hát én verem be a pofádat, és megint nevet egészséges fogazata, és már állunk is, erősen tart a hónom alatt, biztosságot ad a karolása, vállára hajtom a fejemet, akár a szerelmesek, szép pár vagyunk, vihog, csak össze ne vérezz, húzni kezd, roppant fájdalmaim van-

nak, mintha a koponyámba nyúlna a kezével, s ott megragadva valamit, vonszolna a nyúlós homályon át, most szépen kimegyünk innen a szabadba, vízvezetékszerelő-kék ajtók előtt haladunk el, várakozó nyomorultak között, akik ügyet sem vetnek ránk, legfeljebb a rendőr láttán húzódnak félre bátortalanul, a lábam erőtlenül vonszolódik utánunk, mintha egy fehér úszósapkás fókával táncolna a rendőr az álarcosbálon, de bűdös vagy, bátyuska, lihegi, csak úgy magának az ember, de kibaszottul bűdös, a különös pár végre ellebegvonszolódik a bejárati ajtóig, a rendőr térdmagasságba emelt lábával kitémasztja a kivételesen zöldre mázolt tömör faajtót, egy határozott mozdulattal, hatalmas nyögés kíséretében kipenderít a föltárulkozó résen, leírhatatlanul erős fény csapódik a szemembe, el- és megvakulok abban a pillanatban, ne, a kurva anyádat, ne, üvölti, a rettenetes fényhomályban valami olyasmit látok, hogy egyik kezével a rendőrsapka után kap, a másikkal énutánam, de mindkettőnk elvétí, a sapka mögé pottyán a túlméretezett sárrácsra, én elé, legurulva a lépcsőn, áll a rendőr, vakarja két kézzel a tarkóját, a rózsaszín malacbőrön verejtékek gyémántjai peregnek lefelé, lefelé a gyémántok, a rendőr tündöklő gyémántjai

a nap tűzött a dögre, teljesen elveszítettem az időérzékemet, nem tudtam már, mennyi ideje ülök kábulatban a saját ajtóm előtt, rettenetesen unatkoztam, és közben elkezdtem bűzleni, húgyoznom is kellett, mégsem vitt rá a lélek, hogy behúzódjam a kerítés melletti ecetfa árnyékába, a kocsmával pedig meg sem próbálkoztam, félttem, felismer az asszonka, s visszafektet egy hajdanvolt történetbe, ahol már semmi keresnivalóm, bent a nő teljes némaságba burkolózott, csak remélhettem, hogy nem pusztította el magát, párszor azért odatapasztottam a fületem az átmelegedett papundeklihez, de semmit sem tudtam hasznosítani a fülem és a forró ajtólemez találkozásából a nehezen viselhető fájdalomon kívül, a zajtalanság persze meg is nyugtatott, nem pakolászik odabent az anyáskodó élőlények legerősebb reflexének engedelmeskedve, legfeljebb elhever, alszik, kipihen, relaxálja az előbbi huzavona fáradságait, a borom viszont sajnálatos módon a végét járta, többször megfordult a fejemben, melyben egyébként, ezzel párhuzamosan, elkezdődtek a szokásos nehéz lüktetések is, hogy végleg kizáródtam a saját életemből, a megszerkesztett pusztulásból, *erőltetett, modoros pusztulásromantika*, forgattam a felöklendezett szavakat megdagadt nyelvemen, erőltetett a lófaszt, a pusztulás megéléséhez, sőt, átéléséhez elhatározás kell, fantázia és némi bátorság, mondjuk nem kevés, nem pedig romantika, ha az ember a saját kipárolgásától szédül a saját ajtaja előtt, közben szörnyen kell húgyoznia, mégse mer, az nem romantika, még csak nem is élet, s főleg nem mindösszesen kitaláció, mert mitől lenne élet a kétségbeejtő semmittevés, más, valami finomabb ez, egyfajta értelmiséginek készült, valójában önfeloldó szédület, amikor valaki abból a világból kísérli meg a kilépést, amelybe már be-

lerágta magát, féreg hosszú évek szívós munkájával az almába, visszamenőleg összetörni az érettségi bankett vendéglői porcelánjait, lehúzni a gyűrűsujjról a diploma emlékéül kapott pecsétgyűrűt, és a pontos vonalakkal megkomponált tervrajzokkal együtt lehúzni egy látszólag semmit sem érő, mert mérőeszközökkel nem behatárolható, létforma bugyborgó klozetjén, a *lehettem volna* felcserélés az *úgy vagyok, hogy nem leszek* tartástalan perspektívájával, mert az efféle tartásosdi, mint az előző, fedezéképítés is egyben, mögéje húzódva remekül fel lehet cserélni a vállalkozást a modellek felvállalásával, elfolyjni inkább, hajt valami egy idő óta, hogy inkább szétfolyni, beleömleni a külvilágtól leválasztott odú nyomorúságosnak feltűnő formáiba, s felvenni annak a kitüremkedéseit, ez persze legalább annyira sablonos, mint az a másik, és mégis, mégis van, ami nagyon is elkülöníti attól, ez pedig a lélek hazatérése önmagához a szenvedésein keresztül, szétroncsolódása a megigazulásához, a történető időt, a cselekvések színterét megtartó időt felcserélni az emlékek felforrósodó jelenidejével, az egyetlen értelmezhető és szerkeszthető valósággal, nem élni akartam már, csak emlékezni, tehát mégis élni akartam végre, ez a *csak* azonban egy általam lényegibb forma felé közeledés lehetőségét jelentette, az emlékeimhez pedig úgy véltem a legközelebb hatolni, ha a keleti filozófusok módjára, de nem a ő rendszerüket, főleg nem filozófálgató faszverésüket alkalmazva, kivonom magam a saját életemből, bogarat a páncéljából, csigát a házából, taknyot az orromból, és természetesnek elfogadva halálra ítélesem eme módját, sértődés nélkül fosztom meg magam fénytől, értékektől, ítéletektől, szándékoktól, vakablak alá vetem meg az ágyamat, s elindítom végtelenbe tartó utazásomat a múlt nehéz szagú díszletei között, miközben minden rezdülésemet figyelem abban a másik időben, egyúttal a másik időbe beleereszkedő jelenvalóságomat is, hallgatom a keletkező hajszálrepedéseket, nyomon követem, hogyan mélyülnek és szélesednek sebökké, hogyan forrják vissza magukat és hogyan válnak tályogokká később, természetes tehát, hogy valami elutasítja bennem a tapasztalatot, mely egyszerre jelentené a kilépésemet magamból és a más beengedését magamba, ezt egyetlen módon kerülhettem ki, ha átoldom magam a gondolataimba, s megpróbálom külső kiterjedésemet, az arra fordított figyelmet, az arról való gondoskodásomat a minimálisra redukálni, s ez már sikerült volna is, jóllehet az éhenhalás árán, lásd a cigány lovát, de ez a nő, ez a szikkadt fekete nősténykreatúra most idejött és belerondított a gépezetbe, porszem csak, jelentéktelen tétel, de a szerkezet máris szétroncsolódott, azzal, hogy beékelődött valahova

több magány, több erő

azért beengedhetne, cserében, hogy kiengedett egy csomó, az érkezéséig ott-honossá szelídült magányállatot, dobolt a halántékomban a meleg, lehet, már be is húgyoztam, rémültem meg, azzal az istenverte könyvvel meg mit akart, ki sem nyitotta, bele se néztem, csak hurcolja magával, mint a Bibliát, vagy

mintha bíró a büntető törvénykönyvet, elborzadtam, mert megjelent előttem pengevékonyra összehúzott, ezüstté feszített szája, igen, most bent vannak ketten, a nő meg a könyv, bent basszák egymást, és hullámozott velem a lépcső, amin ültem, az én életemben még soha nem volt egyetlen olyan pont sem, amelyik szilárd lett volna, csoda, hogy eddig egyszer sem kaptam tengeri betegséget, bár még kaphatok, ha ennyire süt a nap és ennyire hánykódik seggem alatt a felforrósodott, rapcsos műkő

a tarkómnál fogva odanyomott a falhoz, sárgára mázolt, kék ablakkeretes ház előtt álltunk, s a szabad kezével vadul integetett az utcán elhaladó autóknek, de egyenruha ide, egyenruha oda, le se szarták rendőrünket az autósok, aki egyre idegesebb lett, időnként engedett, és az úttest pereméig futott, hogy radikális nyomatékát képezze hivatali akarátának, ilyenkor viszont lassan, hangtalanul lecsúsztam a fal mellett a földre, úgyhogy vissza kellett futnia a járda foghíjas kövezetén vergődő véres kupachoz, felrángatnia, a fülébe kiabálnia, ne, bátyuska, ne basszál már ki ennyire velem, így sohasem fogunk hazatérni, a hangja messziről jött, de erős volt mégis, és hasogatta a fejemet, forogtak velem a szemközti park hatalmas öreg fái, majd hirtelen mind fölkerült az égre, ne, bátyuska, az összes szentre kérlek, már megint elestél, szedd össze magadat, mindenki bennünket néz, dühöngött, majd egy idő után már nem törődött velem, csak a megállítandó autókra vadászott, összekuporodva hevertem a fal tövében, cipők koppantak, csoszantak az arcom mellett, szinte a számba léptek, de egyik sem csodálkozott el rajtam, szájpaddásom kiszárította a nap, föld ízét éreztem, barna, meleg távoli földszagot, majd a rendőr erős markolását a tarkómon, húzott maga után egy furgonhoz, feldobott a platóra, csakúgy nyekkentem, fejem odaütődött a fölforrósodott vaslemezhez, az ütéstől rögtön megjelent a téglagyár képményének az alkonyi sziluettje, horgászbottokkal ballagunk a hűvösödő délutánban, szitakötők és őket üldöző fecskék felhői között, a zsákban köles volt már, köveket kellett egy zsákban cipelnem, anya

KISS BENEDEK

Időváltozások

*Esik... Holnap is esni fog?
Esik biz még holnapután is!
De ettől csak az eb nyafog:
elnyel mindent a kanális.*

*Most meg szakad a hó, a hó!
Fehérre meszeli a világot.
Mégis, mondd, mire való
bömbölnöd érte, mint vadállat?*

*Azt akarom most: Nap tüzeljen,
s lám: hatalmasan Nap ragyog,
s mint felhőcskét, viszik a lelkem
mennyekebe pajzán angyalok.*

Fénykereső

*Párkányomon vadgalamb sziesztázik,
nézem: zsendülő március van.
S egyszerre vadezüst kavargás, mint
mennyei virágzás bugyra ha buggyan.*

*Megzavarodva a galamb elszáll.
Zavart szívvel nézek ki én is.
Hahó, hó! csapongóbb a gondolatnál!
– Tavasz lesz, tudom, mégis, mégis.*

*Tavasz lesz, nyár lesz, ver a sugár,
s én, ki már jegessé kérgesedtem,
sorvadok a Nap úr-lábainál.
S fénybe veszek, ki fényt kerestem.*

Amíg átfordul a naptár lapja

*Szemed rámvirrad, s lassan
szétárad bennem a reggel.
Szeretem, mikor lekattintod
fejem fölött a holdat,
s újtára indítod a Napot
szerelmeddel.
Borongós ilyenkor a lélek odva,
csupa nyirok,
latyak,
harmat.
Szeretem, ha felragyog fölöttem
haláltól eloldó
nagyhatalmad.*

*Meddig még, meddig
ez a kegyelem,
ez a szentség?
Nélküled-órákon
nélküled-karaván
az egész álló nap,
nagy egyedülség.
Törmelék-idő termelődik
a homály piszkos lepedéke alatt
nélküled
estig,
mikor a csillagok hínárja közt
a hold ladikja
megfeneklik.
Az hoz meg újra,
a hold ladikja
csillagok hínárján fönnakadva.
Villanyfény szítál szép homlokodra,
s átfordul susogva
a naptár lapja.*

NAGY GÁSPÁR

László Gyula halálhírére

*Királyi hites helyen
Váradon érte a halál
hosszú élet után
Erdély nagy fiát
magyarok minden tudóját
professzorok professzorát
Szent LÁSZLÓ GYULÁT!*

(1998 június)

Egy augusztusi álom – rögtönzéssel

(G^2 egy ismeretlen matematikai képletből)

*Sok évvel később
amikor bárgyúló augusztus jött
egy váratlan szökést
még éppen meghiúsíthatott volna
az a régtől foszladozó szerződés
mely a feleket arra kötelezi...*

*de én nagyon akartam
ezt az augusztust
s te híve lettél
az örült rögtönzésnek
hogy ma éjjel nekivágunk...*

*mint a tankok
ha parancsot kapnak
s nem kell nagykabát
se bőrrönd
csak egy árva telefonhang
a határon átcammogó expressz
holt idejéről...*

*már az éj zakatolt
és erdők álcázták az álmot
ne álmodozz
csak utazz
mintha ezt dúdolta volna Brünnél
a jegyeket vizsgáló kalauz
foglald vissza ifjúságodat
foglald vissza azt a szájbavert
sarokba állított nyarat...*

*valószínűtlenül szép
cseles átszivárgás
a hajnalra ébredő város
ellenőrzési pontjain
megkerülve a folyó felől
áradó harangszót
és fölbukkanva a föld alól
már ott a téren
ott a szobor tövében...*

*valami étek
valami kifli-majszolás
valami tej
de inkább hajnali sör
hogyan még jobban lejtessen
a tér
de váll a vállhoz
vagy hát a háthoz
védelmezőn
egy pad volt
a magasles
ahol megpihentek
a boldog szökevények...*

*mint valami tribünről
nézték az olimpia után
röpködő rúdugrókat
akik így köszöntötték
az aranyvárost
– lécek fölött a szabadságot –
s velük voltak a szökevények
velük ott a Vencel téren.*

(1998 június)

ALFÖLDY JENŐ

Nagy tett-toll

Az ágyútalp élre állított két oldalsó vaslemezét vaskos traverzek tartották össze, pontosan annyi ülőhelyet kínálva az indiáncsónak hét utasának, amennyi kellett. A háborúból itt maradt, csövét, závarzatát vesztett roncs volt a kenu. A delawárok kisbaltával faragott evezővel lapátolták a levegőt; az előző nap ásták ki a csatabárdot. Át kellett kelniük a Hód-folyón, hogy a Hét Hold Mezejénél partot érjenek. A Hód-folyó egy lövészárk volt, amelyben még a kora tavasszal döglött patkányt találtak a hóolvadékokban lebegve. Nem nyúltak hozzá, mert egy páncélököl fémtuskóján feküdt. Az árok már hónapok óta száraz volt, de a fiúk minden evezőmerítésnél hallani vélték a víz csobbanását. A Senki Kertje – mely valójában a Légrádi Társaság tulajdonát képező, meglehetősen nagy kiterjedésű, fás-bokros telek volt a budai domb lejtőjén – a varázsló által készített térkép szerint ilyen helynevekkel ékeskedett: Nyulak Ligete, Totem Tisztás, Manitu Fája, Musztángfuttató. A derékig érő fűvel és gyommal felvert egykori kaszáló volt a Szavanna. A domb felőli, keleti rész a Felkelő Nap Orma nevet viselte; az út mellett, a kerítés mentén húzódó terület, a nyugati oldal értelemszerűen a Lemenő Nap Völgye elnevezést kapta.

A Hód-folyón átevezve az indiánok a Főnök magasra emelt kezének intésére a kenu aljába rejtették evezőiket és bevonták a kormánylapátot. Ketten elfoglalták őrhelyüket a Hét Hold Mezeje s a Lemenő Nap Völgye közti sűrű csalitosban, közel az úthoz, ott, ahol a léckerítésen a háborúban átgázolt egy páncélos. Az őrszem szerepe Csalánnak és Megtalálónak jutott. Két másik harcos, Sas és Tűzgyújtó leguggolt a vályoggödörhöz, amelyet még az előző este bőven meglocsoltak, hogy jól tapadjon az agyag; ők a muníciót készítették elő a varázsló, Vízibúvár irányításával. További két delawár – a Főnök, azaz Erős Medve és helyettese, Csomóbontó – törrel, bicskával vesszőket vágott a mogyoróbokor fiatal suhángjaiból. A vályoggödör partján sorakozó gyurmákat a sársuhintó végére tűzték, és próbahajításként megcélozták az út legközelebbi villanyoszlopát. Csomóbontó lövedékei messze, az út túlsó oldalán csapódtak be a kerítés mögötti gyümölcsfa lombjába. A főnök is csak harmadikra találta el a villanyoszlop szurokkal bekent törzsét. Elégedetlenül morgott:

– Nem lesz könnyű dolgunk, szemből süt a Nap.

Ő is leguggolt lőszert gyártani, sok munícióra volt szükség. Csöndben dolgoztak, az indián nem beszél fölöslegesen. Percek teltek el, mire Erős Medve izmos nyakát a többiek felé fordítva újra megszólalt. Csomóbontónak volt karórája – büszke volt rá, mert viaszos vászonba csavarva elásták az ostrom

előtt –, őt kérdezte meg, mennyi az idő. Máskor a totemoszlop árnyékából olvasták le az alá rajzolt félkörön, hogy hány óra, de most háború volt, és nem lehetett kicsinyeskedni, mert a horgascsóru madárfejjel ékesített oszlop hat kőhajításra volt innét, a főnökék wigwamja mögött. Erős Medvéék egy földszintes vályogházban laktak, mely valamikor évtizedekkel ezelőtt az egykori angolkert és gyümölcsös kertészének háza lehetett, mielőtt a tulajdonos eladta volna a hatalmas telket a Légrádi-testvéreknek, akik hagyták a parkot elvadulni, s papírbálákat tároltak a szabad ég alatt, nem tudni, miért. Az időjárás teljesen tönkretette a hatalmas, rotációs nyomtatásra szánt tekerceket. A háborúban sok mindentről nem lehetett tudni, miért van úgy, ahogy van. Ez is ilyen talány volt, de az indiánok azzal tették túl magukat rajta, hogy Bizon-mezőnek nevezték el a Lemenő Nap Völgyének ezt a papírbálákkal megrakott részét. A nagy indiános könyvben olvasta Vízibúvár, hogy az észak-amerikai bölényt bizonnak nevezik. Némelyik tekercs az ostrom alatt kézigránát- vagy ágyútalálatot kapott, csonkán lengette sörényét.

Pontban hat órában állapotok meg tegnap a feketelábok követeivel. Ekkor kezdődik az ütközet.

Pontosak voltak. A szemből tűző napfényben kirajzolódott az árnyékuk, ahogy a léckerítésen túl mélyen lehajolva keresték maguknak a fedezéket. A torpedó nagyságú, bomba-formájú, kibelezett sztalingyertya mögött hárman négyen hasáltak, a kilőtt páncélkocsi oldalában öten-hatan rejtőztek. (A sztalingyertya színesen égő, makaróni vastagságú szálakból álló töltetét már régen elgyújtogatták a delawárok és más, környékbeli gyerekek – szabad préda volt a rengeteg széthányt lőszerez, bajonettel, rohamásóval és egyéb hasznos, békés célokra felhasználható katonaholmival együtt. Az ejtőernyőzsinórt ruhaszártókötélnek használták, az ágyúgolyó hüvelyéből virágváza lett, a légelhárító töltényhüvelyéből öngyújtót fabrikáltak az ügyesebbek.)

A delawár törzs harcosai Erős Medve utasítására feltűzték az agyaggyurmát sárvetőik végére, és vadgesztenyével töltötték meg zsebeiket. Az ellenség törzsfője, Repülő Tomahawk is kurta parancsszavakkal irányította embereit. Túl erőben voltak, ám a delawárok elfogadták a feketelábok feltételét: az ostromlók másfélszer annyian lehetnek, mint a védők. Az út felől, az egyik fedezék mögül felhangzó kiáltásra lövések zúdultak a Senki Kertjének bokraira. A delawárok kivárták, míg az első sortűz sár- és vadgesztenyezápóra elült – kővel dobni tilos volt –, majd ők hajítottak. A lövésváltások szabálytalanabbá váltak, némelyik harcos lemaradt a gyurma fölerősítésével, vagy a vadgesztenye fogyott ki zsebeiből; a tűzpárbaj egyenetlen ritmusban, de folyamatosan zajlott.

Megtaláló, a varázsló öccse volt a legkisebb indián. Bátyja, a varázsló kedvéért engedték meg, hogy ott legyen a csatában. Nála csak Kis Hód, Erős Medve unokaöccse volt fiatalabb, de ő nem lehetett a törzs tagja, még iskolába sem járt. Lánytestvérevel együtt vasárnaponként hozta el apjuk a suszterékhez,

akiknek háza előtt, a diófa alatt nagy snapszercsaták, fröccsözések folytak. Abban a házban laktak, amelyikben Megtaláló és Vízibúvár nagyszülei, csak nem az emeleten, hanem a földszinten. Kis Hód nővére már második volt, alig fiatalabb, mint Megtaláló, de egy lány végképp nem vehetett részt az indián-törzs életében, legfeljebb azt engedték meg neki a harcosok, hogy az esti tűzgyújtáshoz rőzsét szedjen. Szép nevet adtak neki, fekete szemével és loknis hajával ő volt Hajnalcsillag – Csillának hívták –, mégis megsértődött, és távol maradt az indiánoktól. Kis Hód még selypített, de mindig ott lábatlankodott Erős Medve körül, aki rendszerint türelmesen válaszolgatott kérdéseire. Most azonban nem volt itt, az indiánok attól tartottak, hogy elszólja magát, amikor némán kell meglesni vagy becserkészni az ellenséget, netán eltalálja egy lövedék. Megtaláló örült, ha elhozták, mert olyankor nem ő volt a legkisebb. A nagyobbak viselkedése mégis sokszor Kis Hód ellen hangolta őt. Sokszor hirtelen szerepváltásra volt szükség, amikor a felnőttekhez alkalmazkodni kellett, s váratlanul föl kellett függeszteniük az indián viselkedési formákat. Megtaláló sokszor lemaradt ezekről a gyors váltásokról. Ha például a nagyszülei – szájuk előtt hangtölcsért formálva kezükből – átkiabáltak ablakukból a Senki Kertjébe, hogy bátyjával együtt menjenek haza ebédelni, ilyeneket kiabált vissza: „Majd megyünk, de még legeltetjük a musztángokat”. Ezért megsemmisítő megjegyzéseket tettek rá, még Erős Medve is morgott, hogy nem kell mindent világgá kürtölni, és Csalán azzal gúnyolta, hogy Kis Hód is jobban érti a dörgést, mint ő. Igaz, hogy mindenre rákérdezett, hogy miért, miért, de – Megtalálóval ellentétben – nem állított semmit fölöslegesen. Neki viszont mindenről véleménye volt, és ez láthatólag idegesítette az öregebb indiánokat.

Most bizonyítani akart. Jó szeme volt, ezért is hívták Megtalálónak – ha műanyag gyöngyök gurultak szét a fűben a fejdísz pántjának fűzése közben, őt kiáltották, hogy jöjjön összeszedni. (Fakeretre sűrűn cernát feszítettek, keresztímmzéssel közéjük illesztgették a gyöngyöket, s szemrevaló mintákat fűztek össze, úgy, ahogy Borvendég Deszkás Sándor – indián nevén Fehér Szarvas könyvének illusztrációiból ellesték. Vízibúvár elégedetten állapította meg, hogy a szvasztika eredetileg egyáltalán nem számított horogkeresztnek, nem is a náciaktól, hanem a régi rómaiaktól származik, s az indiánok a rómaiaktól függetlenül, ősidőktől fogva használták ezt az motívumot.) Megtaláló azzal szerzett a többiek előtt némi elismerést, hogy elég jól dobott: vadgesztenyével húsz lépésről eltalálta a vadkörtefán fityegő tojásgránátot, s amikor kést dobált, sovány karját olyan ügyesen lendítette meg, hogy a kés a levegőben négyet-hatot pördülve is beleállt a jegenye törzsébe, úgy, ahogy a *Tarzan titkos kincse* című filmben látta. Egyszer a Dunán úgy megkacsáztatott egy lapos kavicot, hogy ötöt-hatot pattant a víz színén, kár, hogy csak Vízibúvár volt jelen.

Közelebb merészkedett a kerítéshez, hogy jobban célózhasson. Repülő Tomahawk az út túlsó felén állt egy villanyoszlop tövében, de erről az oldalról

fedezetlenül hagyta fejét. Megtaláló összeszedte minden erejét, hátravágta a sársuhogót, és előre lendítette, illetve ahogy a nagyobbaktól hallotta, *megsomta* a sárgolyót. A rugalmas vesszőről süvítve vágódott el a lövedék. Repülő Tomahawk a halántékához kapott, s hátával a kerítésnek dőlve, ülésbe csúszott le.

- Eltaláltam! - kiáltotta Megtaláló. Szíve úgy kalapált az izgalomtól és az örömtől, hogy fáj. A feketelábok odafutottak Repülő Tomahawkhoz, aki majdnem olyan vállas és izmos volt, mint Erős Medve. Arcát a kezébe temette, felsőteste kínlódva vonaglott.

- Fegyverszünet! - kiáltotta a feketelábok egyik alvezére, egy felnőttesen kemény arcú, köpcös fiú, Kígyófog, látva, hogy a főnök harcképtelenné vált. Dühösen beszélt a társaihoz, miért nem fedezték jobban a törzsfőt. Fenyegetően nézett befelé a Senki Kertjébe.

- Ezt még megkeserültek - mondta halkabban, és köpött egyet. Csak Megtaláló hallotta, aki a kerítéshez legközelebb foglalta el tüzelőállását a sűrű oronabokorban. A feketelábok Repülő Tomahawk vörösödő, majd lilára színeződő halántékát vizsgálgatták, késpengét szorítottak rá, hogy fel ne dagadjon. Az ütközetet nem lehetett folytatni. Erős Medve kihirdette, hogy a feketelábok szabadon elvonulhatnak. Amikor látta, hogy az ellenséges harcosok a főnöküket körülvéve visszavonulnak, berogyasztotta térdét, s indián szerepéből kizökkenve, két kezét ökölbe szorítva, könnyökből csibészesen keresztbe vágta.

- Ezt nektek! - kiáltotta utánuk búcsúzóul, majd odalépett Megtalálóhoz. Kezét a fiú vézna vállára tette.

Megtaláló sápadtan állt, vékonyka lába remegett. A nyár elején Pápanyögéren nyaralt a kántoréknál, megnézhetette a szomszédban Matild néniéknél az újszülött kiscsikót. Annak a lába remegett úgy, amikor fektéből üggyel-bajjal feltérdelt és szédelegve fölállt, mint most neki.

Vízibúvár a vályoggyödör mellett rendezgette a fegyvertárat. Az esti tábor-tűznél nyársnak is jók lehetnek a hajítóvesszők a szalonnasütéshez. Erős Medve nem szólt, a hatást várta, hogy Megtaláló törje meg a csöndet. Megtaláló egy darabig semmit sem tudott mondani, lesütötte a szemét, de mielőtt még túlságosan megnőtt volna torkában a gombóc, kinyögte:

- Én találtam el Repülő Tomahawkot.

Erős Medve fölényesen, de jóindulatúan nevetett.

- Láttam. Holnaptól Vadbivaly lesz a neved. Az esti tűzgyújtásnál megkapod a nagy tett tollat. Vízibúvár készíti elő.

Megtaláló hamarjában nem tudta, örüljön-e vagy tiltakozzon. Szerette nevét, büszke volt éles szemére, mellyel olyan apró pókokat is észrevett, amelyeket Vízibúvár szemüveggel sem látott. Bárkivel utazott, a Budagyöngye megállójában elsőnek mindig ő észlelte, hogy nyolcvanegyves vagy nyolcvanhármas villamos közeledik-e. Ezután Vadbivaly lesz? Félt a csúfolódástól. Erős Medve elnevezései mindig találóak voltak, akinek egyszer nevet adott, azt addig nem

lehetett róla levakarni, míg Erős Medve nem akarta. De most nem tetszett a Vadbivaly. A bivaly lomha és nagy, ő pedig kicsi és... és ügyes is, Erős Medve látta, mennyire. Megtaláló nem érzett magában elegendő vadságot ahhoz, hogy Vadbivaly legyen, csupán a csata előestéjén, a tábortűznél rendezett harci tánc közben játszotta a vad indiánt ijesztőnek vélt grimaszokkal és fegyverrázogatással. Igaz, ezért Csalán csúfondáros megjegyzést tett rá – a tetoválás ürügyén a szeplőire célozgatott, majd cingár karját és Popeyt, a matrózt emlegette, akinek a spenótevéstől hirtelen megnő a muszklija –, a többiek nevettek rajta. Az is igaz, hogy erősen kikelt magából, ha bántották – „hülye dagadt, könnyű a kisebbet csúfolni”, kiabálta ilyenkor panaszosan, mert hozzá képest majdnem mindenki dagadt volt, de ő maga ezt sem vadságnak érezte, csupán a rajta esett méltatlanság jogos kifejezésének.

Vízibúvár guggolva rakosgatta a lövegeket, nem nézett föl, úgy bólíntott rá a főnök által javasolt Vadbivaly névre.

– Vadbi lesz – mondta, ízlelgetve, hogyan fogja otthon becézni az öccsét.

– Bí és Bú – szellemeskedett Csalán, akinek mindig volt valami csípős elemesség a tarsolyában, azazhogy a csalánlevelet rejtő totemzacskójában. A többiek vigyorogtak. Űlt a szójáték, Vízibúvárt a szertartásokon kívül valóban Búnak rövidítették.

– A vékony Í meg a kétszer olyan széles Ú – tudálékoskodott Csomóbontó, aki egy kissé irigykedett a varázslóra, mert hétről hétre a törzs életében kitűnően hasznosítható és meglepő ismeretanyagot szerzett az indiánokról különböző könyvtárakban, s nemcsak a Ludovika uszodájának mélyvizében, hanem a különféle indián törzsek antropológiai és etnográfiai leírásaiban is kitűnően búvárkodott. Vízibúvár az esti tábortűznél hosszas kiselőadásokat tartott az apacsok, dakoták, delawárok és más törzsek hősies harcairól a sápadtarcúak ellen, s egy fényes indián győzelemről Custer tábornok és hadserege fölött; erről különben filmet is láttak a moziban *Az utolsó emberig* címmel (a film indulószerű zenéjét Megtaláló sok-sok évtizeddel később is el tudta fütyülni); az indiánok pontosan úgy harcoltak, mint az ősmagyarok, szétszórt menekülést színleltek, majd bekerítő hadmozdulattal megfordulva a fehérek fölé kerekedtek, a cheyennek főnöke lóhátról nyilazta le az utolsónak hagyott sápadtarcút, a különben szimpatikus Custer tábonokot. Vízibúvár azt is kiderítette, hogy a feketelábok tévesen használják jelképeiket. Az egyik követük, Kígyófog például úgy állított be hozzájuk a hadüzenet átadására, hogy neveléses módon egy afrikai – föltehetőleg bosambo – néger lábpereccel díszített lábfej volt ráfestve az ágyékkendője elejére, amelyet nadrágja fölött, az övébe tűzve viselt, s a hegyes fog, amely amulettként lógott Kígyófog nyakában, csakis egy rég elhullott kutya szemfoga lehetett.

– Nem csípi a nyelvedet a csalán? – fordult bosszúsan a szójátékot gyártó és a saját tréfáján túl hangosan nevető Csalán felé. Megtaláló örült a visszavágás-

nak, mégis szomorkásan gyanakodott, hogy Vízibúvár nem őt, nem is együtt a kettőjüket, csupán a saját, külön bejáratú varázslói tekintélyét védi meg.

– Itt az idő, hogy köszöntsük a lemenő Napot – mondta Erős Medve a vitát elvágva. Magas, szőke fiú volt, az egész iskola legjobb dobója. A legnyurgább jegenyét is magasan keresztülhajtotta stukkklabdával. Széles vállát apjától, zöld szemét vékony termetű, folyton valamiért aggodalmaskodó anyjától örökölte. Megtaláló nehezen szokta meg, hogy Erős Medvét mennyire félti az édesanyja, folyton rimánkodik neki, hogy vigyázzon magára, pedig ő az egész törzset meg tudja védeni, még Kis Hódra is van gondja. Csodálkozott azon is, hogy Erős Medvét Dódinak szólítják a szülei. Hogy lehet a főnök Dódi, amikor ez afféle bébinév? Többször is megmagyarázta magának, hogy valamikor ez a nagy, erős fiú is kisgyerek volt. Néha elábrándozott, milyen jó lenne, ha egyszer a szülei pesti lakásához közeli játszótérre Erős Medvével mehetne le. Biztosan elbánná a környék hírhedt verekedőivel, akik időnként minden ok nélkül gyomorszájon vágják vagy elbuktatják a gyengébbeket. Vele aztán nem kezdhetne ki a csúnyán hirtelenszőke Oláh, aki rögtön pofára megy a bunyóban, s az ellenfél közös elgáncsolásában oly gyakorlott két Weisz sem tudná leteríteni. Erős Medve talán még a nagyobb Hidegh-fióval is kiállhatna, de az már annyira erős, hogy nem bánt senkit, a verekedősek nem a legerősebbek közül kerülnek ki; Erős Medvét sem látta még verekedni, pedig mindenkinél bátrabb volt. Kora tavasszal, nem sokkal az utcai harcok elülte után egy szál magában vette föl a harcot a feketelábokkal: kéretlenül, pusztán jóérezésből meghajigálta őket, amikor észrevette, hogy őt és Vízibúvárt meg akarják verni, amikor a templomból hazafelé jövet közéjük tévedtek. Vízibúvár nem volt valami nagy verekedő, szemüveget viselt, és a fejében volt az ereje. Erős Medve nélkül szorultak volna; a feketelábok végül azért engedték el kettőjüket, mert Erős Medve – akkor még csak Dódi, azaz Józsi –, gúnydalt is rögtönzött Repülő Tomahawkról és csapatáról, amitől Repülő Tomahawk majd megpukkadt a méregtől. Azóta megalakították a delawár törzset, Sztanó és Gosztonyi után a Metzger-gyerekek és mások is csatlakoztak hozzájuk, föl merték venni a harcot a túlerőben levő feketelábokkal.

A törzsi imádság szertartásának vezetése a varázsló tiszte volt. Vízibúvár az emelkedőn magasodó, villám- és gránátűjtotta magános tölgyhöz, Manitu Fájához vezette a csapatot, szembefordult a totemoszloppal, s úgy helyezkedett, hogy a lebukó Napkorong az oszlop hegyére szögelt, horgas csőrű madárfej taraja legyen. Karjukat mindnyájan széttárták, behunyt szemmel fűrösztötték arcukat a sárgára, majd vörösesre színesedő fényben. Vízibúvár megadta a hangot, közösen elénekelték a törzsi imádságot. Vízibúvár egy könyvben talált rá a dalra – Csalán rosszmájúskodása szerint a szöveg is a varázslótól származott. Az ima dallamát bevallottan ő szerezte. A szöveget Megtaláló így jegyezte meg: „Wakonda dédu, wapadin atonhe, Wakonda dédu, wapadina natonhe”,

ami Vízibúvár szabad fordításában azt jelentette, hogy „Köszöntünk téged, Nap, köszöntünk téged, aláhanyató Nap”.

Másnap délelőtt Megtalálónak otthon kellett maradnia nagyszüleinél. Nem lehetett jelen, amikor Vízibúvár előkészítette számára a nagy tett tollat. Le ment a kertbe, szedret csipegetett a kerítés mentén elburjánzott bokorban. A hamvaskék gyümölcs szemei már túlértek voltak, szárazul kellett letépni őket, úgy lehetett leszopogatni a szárukról. Édességükön áttetszett az erdei bogyók fanyar vadnövényíze.

A földszinti lakás ajtajában Csilla jelent meg. Kis bölcsőben kaucsukbabát ringatott, beszélt hozzá. Megtaláló odalépett hozzá, nézte a sötéthajú lányt. Érdekesnek találta, hogy ívelt, sűrű szemöldöke közepén kissé összenőtt. Szép arca volt, nem véletlen, hogy az ostrom idején az orosz katonák neki hordták a karácsonyfádszeket a szomszéd házakból, némelyiktől cukorkát és más finom falatokat is kapott, ő pedig énekelt nekik: „Hess légy, ne szállj rám, Beteg vagyok én, Legyezz engem, Péter bácsi, Meggyógyulok én”. Most úgy tett, mintha észre sem vette volna a kislányt.

Megtalálóban volt egy cseppnyi fölényérzet a lánnyal szemben, noha a légópincében másfél hónapot közösen vészeltek át. Ő delawár volt, az pedig csupán egy sápadtarcú squaw – szkváv, miként a nagyobbaktól hallotta. Tetszett neki, ahogy a babáját ringatta, falun is épp így altatták a kicsiket a fiatal asszonyok.

– Tudod, hogy a nénik előre megrágnak az ételt, és úgy adják a kisgyerekek szájába? – szólalt meg. – Úgy mondják, hogy megcsócsálják.

– Tudom, én is láttam falun a rokonaimnál – válaszolta a kislány. – Én is megcsócsálva adom Marcsának a kenyeret, ha már három hónapos lesz. Most még cuclizik.

Megtalálónak nem tetszett ez a szó, elfordult. A Marcsa névtől sem volt elragadtatva. Mennyivel szebb neve van Csillának. De nem akarta elrontani a kislány játékát.

– Hol a papája? – kérdezte.

– Kinek a papája? – állt meg a lány keze egy pillanatra. – Ja, Marcsáé? Nincs itthon. Nem jött haza a háborúból – sóhajtotta. Eltűnt szegény. Alighanem fogságba esett.

– Amerikai vagy orosz fogságba? – érdeklődött Megtaláló. Csilla gondolkodott.

– Azt hiszem, az angoloknál... illetőleg a franciáknál van.

Megtaláló szeme felcsillant.

– A nagybátyám is francia fogságban sínylődik. – Örült, hogy ő is olyan választékosan tudja magát kifejezni, mint amikor Csilla olyanokat mondott, hogy „alighanem”, meg „illetőleg”. Rátett még egy lapáttal: – Úgy hírlík, a franciák nem valami jól bánnak a magyar foglyokkal. De már kaptunk levelet a nagybátyámtól, kórházban fekszik, és ő a tolmács.

- Hogy lehet ő a tolmács, ha kórházban fekszik? – kérdezte Csilla.

- Úgy, hogy az öröknek meg az orvosoknak ott is kell beszélniük a foglyokkal. A lány bólintott, és tovább ringatta-etette a babáját, majd megszagolta, s fontoskodva mondta:

- Tisztába kell tennem. Úgy látom, bepisilt. – Kihámozta ruháiból a kauksukbabát, és zsebkendővel hajtogatott a lába közé. Megtaláló úgy tett, mintha félrenézne.

- Az indiánoknak is ilyesféle ágyékkendőjük van – mondta, s egy kis ideig hallgatott. Hirtelen felbátorodott. – Tudod, mit mondok neked? Lehetnél a squawom.

- Kicsit megborzongatta a szó.

- Az micsoda?

- Jaj, hát nem tudod? Az indiánok feleségét hívják így. Nso Tsi például majdnem Old Shatterhand squawja lett a Winnetouban. – Amikor Vízibúvár részleteket mesélt neki a Winnetouból, magyar népmeséken és a János Vitézen alakuló ízlésével nehezen fogadta el, hogy Old Shatterhand végül nem kelt egybe a szép, fekete varkocsos indiánlánnyal, de erről most hallgatott.

- Papást-mamást akarsz játszani? – kérdezte a lány. Megtalálónak tetszett az ötlet, csak az elnevezéssel nem volt kibékülve. Jó ötletnek tartotta, hogy papást-mamást játsszon a loknis hajú és érdekes szemöldökű lánnyal. Csupán az a sejtelen szorongatta kissé, hogy ha Vízibúvár, Csalán vagy Csomóbontó megtudná, hogy papást-mamást játszik Hajnalcsillaggal, szörnyen kicsúfolnák, amit sehogy sem bírna elviselni. Talán még Erős Medve is ugratná, pedig lehet, hogy neki már van valahol squawja... Mégis vonzotta a játék, csak nem tudta, hogy kezdjen hozzá.

- Nem bánom. De ilyenkor éppen mit is kell csinálni a gyerekkel? Elvihetjük a játszótérre.

- A játszótérre nem vihetjük, mert ott még az ostrom előtt oltómedencét ástak a légósok, és tele van békákkal. – Csilla lebiggyesztette a száját – Utálom a békákat.

- Múltkor egy kavicsal telibe találtam egyet – dicsekedett Megtaláló. Hirtelen dagasztani kezdte mellét a büszkeség. – Képzeld, tegnap az ellenséges törzsfőnököt is eltaláltam itt – és mutatta a halántékát.

Csilla elkomolyodott.

- Az veszélyes. Nem szabad senkit fejbe dobni.

- Micsoda? Akkor te nem tudod, mi a harc! De hiszen ők támadtak! Köve-tekkel üzentek hadat, és túlerőben is voltak! Repülő Tomahawk egy évvel öregebb mint Erős Medve, és az apját kitüntették a háborúban!

Csilla nem sokat értett ebből, csak hajtogatta a magáét:

- Hogyne tudnám, mi az, hogy harc, amikor nemrég háború volt. De csak a rossz gyerekek dobálják egymást. Nem szabad ilyet csinálni.

Megtaláló sértve érezte magát. Nemsokára meg fogja kapni a nagy tett tollat, és egy squaw rosszaságnak meri mondani a hőstettét.

- Orvost hívok a gyerekekhez - mondta hirtelen ötlettel, hogy szabadulhasson, de el se rontsa a játékot. Sarkon fordult, és felszaladt az emeleti lakásba.

Ebédkor Vízibúvár meghagyta öccsének, hogy csak egy órával később induljon utána, mert Erős Medve így rendelkezett. Megtaláló egyre izgatottabban várta a pillanatot, amikor Erős Medve - Vízibúvár varázsigéinek kíséretében - átadja neki a fejpántra illeszthető kendermagos tollat, amelynek szárát finom, fehér lúdpelyhek csokra díszíti. A tyúktollat sastollnak tekintették természetesen; valódi sastolla csak Sasnak volt - innen a neve -, édesanyja kalapkészítő volt, tőle szerezte, roppant büszke volt rá.

Megtaláló erőltetett lassúsággal bandukolt a Senki Kertje felé, tudva, hogy korán van még. Otthon azonban nem bírta tovább a várakozást. A járda szélén csak minden második kőre lépett rá, ez volt a szokása, most ezzel is késleltette az időt.

Egy kapualjból előbújva hirtelen vagy fél tucatnyi alak vette körül. A feketelábok voltak. Megtaláló boldog izgalma jeges rémületté változott. Repülő Tomahawk másfél fejjel magasabb volt nála, a többiek is jóval nagyobbak, erősebbek. Megtaláló vézna fiúcska volt, esélye annyi sincs, mint az éhes macskákkal körülvevett egérnek a konyha közepén.

A feketeláb főnök feje ragtapasszal volt leragasztva, a lilás elszíneződés itt-ott kilátszott alóla. Így is tekintélyesnek hatott serkenő bajszával, pedig Csalán a rá jellemző szóficamítással kitalált neki egy csúfnevet: Balogh Gyuri helyett Gyalog Burinak mondta, amit aztán Lovas Gúnárnak ragozott tovább.

- Ez dobott meg téged - mondta izgatottan egy feketeláb, az, aki a legkisebb volt a törzsben. Megtalálóval egyidős lehetett, az ő cipője sem igen lehetett nagyobb, mint huszonkilences.

Repülő Tomahawk csípőre tette a kezét, úgy méregette Megtalálót.

- Hány éves vagy te? - kérdezte. Megtaláló nem akart felelni. Tudta, hogy az indiánok akkor sem vallanak, ha kínczölöphöz kötik őket, és tomahawkkal, lándzsával vagy törrel dobálják körül, úgy, ahogy valamelyik este a Budagyöngyénél sátorozó vándorcirkusz artistáitól látta. Hallgatott.

Kígyófog lépett előre. Haragos volt az arca. Megtaláló félelmetesnek találta, mert oldalt, az állkapcsánál úgy rángott a rágóizom, mint Erős Medve apjái cipőtalpalás közben - az rettentő erős ember, Erős Medve is tartott tőle, pedig nyugodt, hallgatag férfi volt. Kígyófog lehajolt, és nyújtott tenyérrel Megtaláló vézna lába szárára csapott. Csípett az ütés, de a kisfiú inkább hallotta, mint érezte. Lába most még jobban remegett, mint az újszülött kiscsikóé Matild néniék istállójában. Már a nyelvén volt, hogy kimondja: hét múlt. Ha megmondja, hogy ennyire fiatal, talán nem verik agyon.

A Ludovika irányából ekkor futva közeledett egy feketeláb, akire a törzs jelen levő tagjai több más harcossal együtt az őrséget hagyták a táborukban. Messziről kiabálta Repülő Tomahawk nevét, ezúttal nem az indián, hanem a rendes nevét.

- Gyuri, Gyuri, Balogh Gyuri! Szűcs Jóska kezében felrobbant a gránát! Nem volt benne a biztosító szög, mondtuk neki, ne játsszon vele, de piszkálta, tőből letépte a karját!

A feketelábok döbbenetesen néztek egymásra. Repülő Tomahawk futni kezdett a Ludovikán és a templomon is túl fekvő táboruk irányába. A többiek követték. Kígyófog még egy szúrós pillantást vetett Megtalálóra, majd megfordult, és a többiek után sietett. Hát ez volt az a robbanás, amelyet néhány perce hallottak, de senki sem törődött vele, akkoriban nem volt meglepő egy-egy távoli dőrej.

Megtaláló furcsa ürességet érzett magában. Még remegett a lába az ijedségtől. Megkönnyebbülésébe valami szégyenféle vegyült. Nem folytatta útját a Senki Kertje felé, hanem megvárta, míg a feketelábok eltűnnek, majd ő is visszafelé, a saját házuk felé indult. Az a döntés érlelődött benne, hogy nem akar Vadbivaly lenni. Inkább ne legyen az övé a nagy tett toll, de ne legyen ő Vadbivaly.

Bekéredzkedett Csillához.

- Megjöttem az orvostól. Azt üzeni, hogy vigyázzunk a gyerekre, ne engedjük akármivel játszani. - Lenyelte a könnyeit. Egy indián nem sírhat, különösen egy lány előtt.

PATAKI FERENC: ÖRÖK ÉVA (1984)

PANEK ZOLTÁN

Lábasfejű szófukarének

Felkattintottam a villanyt: hajnali félhárom múlt egy-két perccel. Eloltottam a villanyt. Pedig a küzdelem még korántsem ért véget. Mondd ki tehát bátran – bízattam magam –, mondd ki a szót, ami hirtelen (legnagyobb rémületre) nem jutott eszedbe magyarul. Holott rengeteg szót tudsz anyanyelveden, nem is sejtéd, milyen sokat, nyelvtestvéreidhez hasonlóan; a világ egyik leggazdagabb szókincsének társtulajdonosa vagy! Meglehetősen jól ismered azt az „idegen” nyelvet is, amin pár perccel ezelőtt a hajnali rádióműsorban elhangzott a szó: *caracatita*. Magyarul azonban nem akart „beugrani”! Megrémültél. Mi ez?! Lapsus. No, majd csak eszembe jut. Hiszen tudom; ahogyan mondani szoktuk: itt van a nyelvem hegyén! De: most nincs ott, hiába keresem. Mi törölte emlékezetemben (remélhetőleg átmenetileg!) anyanyelvem egy szavát?! Egyre gyakrabban fordul elő velünk ilyesmi? Szorongva kérdem.

Egyik fülem a párna, a másik a takaró – mint kazánfűtő diákkoromban a csépléskor a *lógerban*, amit akkoriban még én is szerű helyett mondtam így. A szó magyar megfelelője mintha csúfondárosan bújócskázna velem. Vagy inkább egyenesen gonoszán! Csapj le rá, mondd ki bátran: *Polip!* Igenám, de amikor a másik oldalra fordulnék, az elalváshoz fészkelődve – újra kiveri valami a fejből; az idegen szó diadalmasan foglalja el a magyar megfelelő helyét. No, ennek a fele sem tréfa. Azonnali vizsgálatot indítok. Mondd ki tehát – ha kell többször egymás után! – igenám, csak hogy mit? Ismét nem jut eszembe a magyar megfelelő. Ennek – vélem csodálkozó rémülettel – a fele sem tréfa! Ki kellene találnom valami módszert, amivel memorizálni tudom a megtalált magyar szót. Mondjuk ilyesfélén: már majdnem elfeledett régi, szerelmünk (javítva: nincs elfeledett szerelem!) becenevének négy betűje (a második betűn ékezetfölség), valamint becses nevünk (ha van ilyen) egyik, szerencsére megfelelő betűjéből, helyreállhat ismét – legalábbis bennünk – a világrend! A – meglehet – csupán számunkra fontos.

Nono, lassabban az amúgyis lassan ellustult szellemű testünkkel! Mert mi van akkor, ha újabban netán újabb ősrobbanás van körülöttünk készülőben! Mármint a magyarok körül; pontosabban: a magyar nyelv épsége, majdnem hogy léte körül?! *Veszélyben legbensőbb hazánk, a nyelv!* E mondat után nem tesz felkiáltójelet (egyelőre!), mert leginkább saját indulataim fojtják belém a kiáltó szót. Azt kérdi a minap egy elég ritkán futunk össze barátom, hogy én hol szoktam nyaralni? Én – válaszoltam – újabban egyre gyakrabban *AFAZIÁBAN*. – Mire ő: Affene a jódolgomat! – Nem figyel oda: nem érdemes kiábrándítani. (*Afázia*: „a központi idegrendszer zavara: a beteg képtelen gon-

dolatai kifejezésére – beszédben, ill. írásban – v. mások beszédének megértésére”. De mondhattam volna *Agenéziát* is – hátha már beléptem a *tökéletlen fejlődés* korába.) Mindenesetre lassacskán odajutok, ahová Harold Pinter Gondnoka: – Az embernek kell egy óra. – Minek magának egy óra? Kilép a sufnyiból, a toronyórára lát! – Igen; egy darabig tudom is, hány óra, de aztán megint nem tudom, hány óra! (Emlékezetből idézem!) Most ismét elbújt az emlékezetemben annak az állatnak a neve! Bújócskázik, mielőtt végleg eltűnne?! (Az agráfiára, az írásbeliség elvesztésére a jelek szerint még várni kell!)

Az efféle baljós tünetfellobbanások esetén rendszerint előveszem emlékezet-játékomat, *A Hét Főbűnt*, aminek a szövegét az én új meg újabb kommentárommal szoktam felidézni. Most is. *Kevelység*: Oly bizonytalanul tartjátok karotokon a jövődőt! – *Fösvénység*: Csak ti nem tudjátok igazán, mennyit ér az ember egyetlen perce is röpké halhatatlanságában! *Bujaság*: Jeges tenger vagyatok, amely bármikor vízbe fojtaná az élet folytatását! *Irigység*: Ti csak gúnyolódtok, ha felszisszenünk a fájdalomhoz! *Torkosság*: (és nem: *nassolás!*) Tudtok telhetetlen érdekből ölelni, átkozott józanok, ti! Harag: telve a ti lelketek gonosszal, miközben az emberiség örökre karonülő gyermekünk marad. *Jóra való restség*: A legkegyetlenebb bűn a közöny, minden gonoszba belehajszolónk! Mi mindnyájan jóra való restek.

„Veszély esetén maradj veszteg!” – mondta Kutuzov, a mitugrász Napóleon legyezője. De én máris felkelek, és előbb a sötétben próbálom előkeresni szellemi mankónak, a Magyar Nyelv Értelmező Szótárának megfelelő kötetét. Azaz, ebben az indulatban még azt sem tudom, melyik kötetet vegyem elő – és sötétben?! Újra felkattintom tehát a villanyt – itt tudományos kutatás folyik, kérem! a tanuljunk könnyebben, gyorsabban tárgykörében. Miközben egyébként a keresett szót már elég régecske *pilop*-nak kell ejteni újabban, de mi nem értesültünk róla idejében. Milyen megejtő, ugye? Rohamos és rohadt dolgok történnek velünk mostanában! És nagyon régóta. De majd még. És egyre. Nos? „Szólt a holló: Sohamár!” Mármint arra, hogy mikor lesz ennek vége? Tanuljunk könnyebben, gyorsabban felejtani magyarul! Az idő pedig halad és hallgat. Nagy László nem: „Tedd a csodát, ne magyarázd!”

Ellenérveinknek a felét sem tudtuk eddig felsorakoztatni. Aztán valamely ritka vihar-csillapodtán, a benső és külső csendünk viharában mintha isten malmai örölnék, post festam, újra meg újra elősorakozó okos érveinket. Nem beszélve a jobb házaknál szokásos ún. lelkiismeret-furdulásról. Hiszen könnyű, áttetsző mentében a dolgok! De szinte semmi dologban nem érveink célszerűbb-méltányosabb alkalmazása iránt furdalja esendő énszentségünket a kíváncsiság! De nem ám! Majdcsakleszvalahogy. Az efféle, észrevétlenül a fejünk fölé gyülekező viharfellegek ellen (pontosabban: elhárítására) immár nincs is esélyünk fellépni. Egyébként minden család – engedelemmel legyen mondva – „bolond család”, csak ők azt hiszik, hogy csupán az övék az. Fejünk-indulatunk-haragunk a távolodó villámok padlásán. Mindennapjainkban pedig ördö-

gök viczorognak elő minden szegeletből. És nem ám *kasmolásra* csupán, ahogyan felénk, Szatmárban, mondják a kölyök-macskák karom-próbáló játékára. Vajon ki írja meg végre eligazítóan és főleg mikor: hogyan kell elszántabban és módszeresebben felejteni anyanyelvünket? Hogy legyünk végre és minél hamarabb *fittebbek*, az idegen hátsófelek buzgóbb *nassolásában*?! Egy francia tábor-szernagy sátra előtt hordozható árnyékszékén ülven nagydolgában, az egyik udvaronca olasz anyanyelvén így kiáltott fel a látványra: „Curo di angeli!” Es – bocsánattal legyen – megcsókolta az angyali feneket. Az azóta eltelt néhány évszázad pedig hallgat. Valaki sokatmondóan hallgat; míg másvalaki sokat elhallgatva mond és mond. És vannak iszonyú mindenmondók. Például én is! De nem ezt akartam mondani. Megvan a polip magyar anyakönyvi kivonatal

Sietek ismertetni, mielőtt holmi betű-őserdőbe bujdokolna előlem ismét. Tehát: A Magyar Nyelv Értelmező Szótárában (V. kötet) a póling és a politotechnika címszavak között többen-magyarok okulására (itt tömörítve!) ez áll: „1. (Áll) A lábasfejűek közé tartozó puhatestű ragadozó tengeri állat; fején két hatalmas szem és nyolc – szívókoronggal ellátott – mozgékony kar van (*Octopus vulgaris*). (Atvitt értelemben az embert és állatot is megtámadó lobos duzzanat).” Nos, idáig kergetett engem a magyar nevének kinyomozása. Elég bonyolult, ugye. Mindjárt kiderítem fölöttünk a nyelvi eget! Én eleddig csak előszóban hallottam tél-túl ezt a szót, hogy: *tesó*. Fogalmam sem volt, mit jelent, tehát végül megérdeklődtem. És majdnem békességesen tudomásul vettem; ilyen is van. A minap azonban a Magyar Rádió egyik *gyermekműsorában* (Miska bácsi levelesládája, Szerkeszti: Padisák Mihály) hangzott el három alkalommal is. Egyik legszebb magyar szavunk, a *testvér* helyett. Ezért bátorkodtam azóta elszomorodni – minden egyéb bánatom tetejében.

Még nincs vége. A rákövetkező héten a Miska bácsi „határok nélküli” levelesládájából újabb meglepetés ért. Ezúttal egy erdélyi, *gyergyócsomafalvi* kisleány emlegette „levelében” az ő „tesóját”. Gyanítom, hogy ebből a műsorból kellett megtudnia, miszerint neki nem testvére, hanem tesója van. Tanulja meg végre! Mit eredetieskedünk itt holmi ócska magyar szavakkal, határokon innen és túl?! Jobban odahallgatván kiderítettem, hogy e rádióműsorban két felnőtt hölgy írta, írja, gyúrja, nyomorosítja, „fésüli át” a gyerekek eredetiben valószínűleg bájos botlásokkal, gyakorlatlan sutaságokkal teli leveleit, kilúgozván belőlük szinte minden csínyt és lelket! Méghozzá kegyetlenül-könyörtelenül! Majd a „Padisák-csapat” néhány állandó, fiú és leány gyermekfelolvasói „valóságghűen” bedarálják a szövegeket a mikrofonba. Így kapunk aztán műsoroként némely látszatakadémikusoknál is jobban fogalmazó „kisiskolásokat”. A jelek szerint nem csupán határok nélkül, hanem nyakló nélkül dolgoznak e műhelyben: idejekorán megtanítják a műsornak író gyermekeket kesztyűbe dudálni! Csak semmi eredetieskedés: *mi majd megmondjuk, mit és hogyan gondoltok ti!* Mi ez, ha nem egyfajta, már-már nyílt nyelvi terror! E csapat saját szája ízét áterőszakolja immár az erdélyi magyarokra is?

Senkit sem akarok korlátozni az ő beszédében, hitében, gondolataiban, megnyilatkozásában – viszont engedtessek meg nekem is megvédenem egy árva magyar szót. Tisztában vagyok vele, hogy talán már el is késtem e divatjamúlt buzgalommal. A nyelveket (szándékosan nem írok „idegen” nyelveket), később tanuljuk több-kevesebb sikerrel; anyanyelvünk mintha bennünk terem; anyanyelvünk együtt terem velünk. Ha valaki azután kemény tanulással még ad is magára a továbbiakban – az derék dolog – volt valamikor. Hiszen, hogy egyebet ne mondjak, anyanyelvünk a lélek legfontosabb támasza és irányjelzője. Rengeteg mindent lehetne még elmondani erről, dehát a papír nem nyújtható és az olvasó is ember. Sapiienti sat! És ne feledjük: Az igazság egy és oszthatatlan, ezért nem jut belőle minden népnek és minden embernek! Különbösen pedig fénysebességgel sebeznek olykor még a jóindulatú szavak is.

Igenám: de tátott szájából kiesik az anyanyelv! Némely jószavainkat pedig tovább marja a vakrozsdá. Ha minden szentnek maga felé hajlik a keze, mit művel(het) a „nyolckezű” polip?! Nem beszélve a szapora nyelvirtásban működő afáziáról. Anyanyelvünk a sokféle zűr és zavar korában mindnyájunk egyre szorongatóbb magánya. Miközben igazán szellemi biztonsági övünként kellene működnie. És bizonyára túlhajtott szigoromban még azt is megkockáztatom hozzátenni, hogy a mind sűrűbb nyelvbötlésaink zöme már-már egyfajta erkölcsi bötléssel ér fel. Hétágra süt a nap a zilált szellemi viszonyokra is. Íme, egy példa: Miközben az Akadémiai Kiadónál 1994-ben megjelent *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára* a *haver* szót szerepelteti, a sokkal kevésbé elterjedt *tesó*t nem. Kutuzov-effektus? Veszély esetén maradj veszteg?!

Jó néhány esztendővel ezelőtt már írtam néhány fájdalmas sort arról, hogy az Ismeretlen Katona megannyi világ-emlékműve mellett (és nem helyett!) miért nincs a világon sehol egyetlen emlékműve sem Az Ismeretlen Katona Édesanyjának?! Arról nem is beszélve, hogy a sok-sok büntetlen háborús bűnös hadvezérnek viszont van – és a nevüket is tudjuk. Olykor és gyakorta mintha csak vadállatok volnánk, nem pedig elmék és – *tesók*! Ki érti ezt? Mikor fogja ezt valaha is megérteni valaki? Az ismeretlen katona (így, kisbetűvel!) a szuronyról való levétel mindennapi képe. Emlékszem, édesanyám az I. után a II. világháborúban, édesanyám a második világháborúban már akkor négy gyerekkel: (három fiú és egy leány) bármelyik hozzánk beszállásolt katonát egyforma anyai szeretettel fogadott, mindegyre azt ismételve, hogy „*Ezt a fiút is siratja valahol az édesanyja!*” Ilyen okos szavakat még Sir Winston Churchill sem tudott mondani. Pedig akkoriban szerintem ő volt a legokosabb ember a lángokban álló világon. Ő, mint igazán gyöngéd lélek, mindig együtt nézve a kutyájával a televízió háborús képeit – az iszonyatosabb jelenetknél gyöngéden eltakarta kutyája szemét. Ó, kéj! Azaz: Oké.

(1997. X. 28.)

„A valóság hű valóság mindig mélyen meghat”

BESZÉLGETÉS PANEK ZOLTÁNNAL

– Csaknem negyedszázada írta e sorokat: „A huszadik században a legnagyobb kaland megmaradni ott, ahol születünk.” Panek Zoltán hogyan élte át ezt a kalandot?

– Immár – ha megérem 1998. január 22-t – hetvenéves koromban nem leszek a régi, de még az új sem. Még nincs tehát vége! Jó néhány év óta, mielőtt az írógéphez ülnek, előbb mindig gondosan megborotválkozom. Nem emlékszem, mióta alakult ki ez a szokásom, de immár nem tudok változtatni rajta. Voltaképpen mindig ilyen voltam: leginkább önmagamnak meglepetés. Azt szeretem, ha valamely gondolat úgy áramlik elő, hogy szinte belopózik az éppen készülő írásba. Nini, mondom, hát ezt rejtegette az eddig csak készülődés?! Így történhetett az idézett mondattal is. „Az öröm illan” – de a keserűség addig nem mutatja arcát, amíg bensőnkben, szinte titkon, meg nem érik – aztán egyszer csak kirobban. Mondanom sem kell: váratlanul. Ha nem tartanám túl merésznek, azt is mondhatnám: az író lelke titkon működik. Én sohasem voltam rest akár legnyugodtabb, illetve legnyugtalanabb álmomból is felkelni, hogy villant gyűjtva, *nyomatott betűkkel* leírjam valamely gondolatomat, ami eszembe villant. Ha reggelre netán kiderült róla, hogy szamárság, – sebjaj, majd legközelebb „álmodom” helyette jó gondolatot; azaz: „használható”. Hanem ezzel a „legnagyobb kalanddal” megjártam. Leírtam valamely írásomban, meglehet, amikor már torkig voltam-voltunk a romániai magyar léttel; még nem dőlt össze a világ – hanem azután a bázeli utamon az olvasók nyomban azzal fogadtak: hogyan értsék ők e dolgot? Máris volt min vitáz-nunk! Egyáltalán: meglehet, csakis a magyaroknak juthatott eszébe ilyesmi, miután mindek akár otthon, akár a nagyvilágban (nem túlzás!) ért ebben a forgószél században a legtöbb gond-baj-nyomorúság. De mi még mintha ezt is kibírtuk volna! (Nem kívánom az ellenségemnek sem.) Felállni a deresről – és világgá menni: bátorság; de újra meg újra a deresre vonatni magunkat – hát az már nem valami „nem az a legény, aki adja, hanem aki állja”. Írtam volt: szerelmem a saját fejünkben termő gondolat. De mondogattam magamban azt is, hogy: Ne menjen le a Nap a te haragod nélkül!

– Magyarországra költözését „átsodródásnak” nevezte egy beszélgetésben. Mit takar ez a szó, ez a fogalom az író életrajzában?

– Pontosan azt takarja, amit e szóval mondani akartam. Vagyis: a valóságot. Én ugyanis ezelőtt tíz esztendővel, végre újra kaphattam útlevelet (1988 januárjában hatvanadik életévemet töltöttem be), egy kis pihenőt, világlátást engedélyeztem magamnak. Eladdig (1958-tól), ha nem tévedek, mindössze harmadszor jártam Magyarországon, a nyugati portyára való átutazást is beszámítva + egy könyvheti meghívást. Pécssett (nem gépkocsi) baleset ért, kórházba kerültem, a gyógyulás elhúzódott, gyógyszerfüggőség állt elő, itt kellett maradnom. Mindenem Kolozsváron: tizenkét papírszakban lapkivágataim, jegyzeteim, könyvtáram, új Lada gépkocsim, válásaim után maradt egyszoba összkomfortos lakásom. „Szerencsére” már nyugdíjas voltam. Színésznő leányomra „hagytam” mindenem (egy meglehetősen kalandos élet „hagyatékát”); úgyszólván új életet kellett kezdenem. Ettől számítva – miután egy író barátom szerint „rossz oldalra” álltam – ezelőtt csak egy évvel tudtam Kati leányom szervezésében és segítségével öröklakást venni; eladdig valami tizenhárom (!) albérletben, albér-

letben, ólbérletben tengődtem. Mindezt nem panaszképpen, csupán a pontos válasz érdekében mondom el! Természetesen néhányszor „lerománoztak”, amint az édes hazánkban még mindig szokás; akiket én Erdélyben vendégül láttam, és saját gépkocsimon körbehordoztam, rendre elfordultak tőlem. De máig megmaradt négy-öt hűséges, segítő barátom! A Magvető Kiadó két szerződést is kötött velem (Jovánovics Miklós), majd azt csakhamar Hegedős Mara elvtársnő keresztülhúzta, mint számítást! Holott 1978-ban már megjelent volt a Magvetőnél (Megvetőnél?) egy válogatott novelláskötetem (*Prométheusz felmentése*). Mindez a kezdeti nehézség immár elmúlt, de jobb helyzetem nem lett! Egyszerűen én, a pogány, aki már a szatmári jezsuiták gimnáziumában is pogány voltam, Magyarországon megismerkedtem a magyarok istenével! Nem igaz tehát, hogy a legnagyobb kaland megmaradni ott, ahol születünk? („És így múlik el az életünk!” – Példabeszédek könyve.) „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj” – tíz éven át nem volt hajlékom!

– Ezek szerint az olyan szavak, mint „itthon”, „otthon”, „hon”, „haza” sajátos (átalakuló) megfogalmazást nyernek az írói fogalomtárban?

– Enyhén szólva. Am ez esetben segítség: *A saját befolyásom alá kerültem!* Alig hiszem, hogy ezt jobban meg lehetne fogalmazni. De mondjam szelídebben: Bizonyos hatással volt rám az életem; általában az élet. Magyarok születése és máig megőrzött magyar anyanyelvem okán-jogán Magyarország a hazám, de máig nem honom, csupán egy ideje otthonom. („Bújt az üldözött... s nem lelé honját a hazában”) Szülőhelyemet és ottani honomat tíz évvel megszületésem előtt elvették, ennek ellenére haza szakis oda tudok menni; mindenesetre: amely talpalatnyi földön ott éppen állok, az számomra ma is magyar föld. Legalábbis Szatmárban, Kőszegremetén, Józsefházán, Somogyi Károly, anyai nagyapám házában – valamely nyári zápor mögötti hegyeim porzó kékségében; Kolozsváron és Szovátán. Valójában mindössze *ennyim* maradt *enyém* a világból! Csak „amennyit a szív felfoghat magába”, és ami még befogad effajta földönfutóként. Otthon tucátjával akadnak „önjelölt törzsfőnökök”, akik a ki tudja, milyen bajai felé fordul „újvilág”-ban könnyedén kimondják az ítéletet: „Nem közülünk való”, mármint azokra, akik nyakukba veszik a világot, illetve netán édesanyaölnök vélik magyarként Magyarországot. De bezzeg e „törzsfőnökök” csak azután ítékeznek így, miután ők megnyugtaton elrendezték csemetéiket „idetúlra”, ők viszont holmi „gyökérérdekből” otthon maradnak. Legfeljebb a gyógykezelés céljából „áttelepülőknék” nézik el az „árulást”. Így tehát sem künn, sem benn, akár a küszöb, és a küszöbön ül az átok! Mondok csak egyetlenegy példát. A főváros XIII. kerületében, nem sokkal átsodródásom után, az orvosi rendelőben, teljesen váratlanul, ám annál gonoszabb indulattal az idős körzeti orvos (nevezem doktor Szőnyegnek, de inkább dr. Pokrócot kellene mondanom) imígyen szólt hozzám: „Hogy magukkal milyen nagylelkű a magyar állam!” Ha akkor nem borítottam rá az asztalt, immár nem teszem. Elmondhattam volna pedig, hogy belátom, igazán ezt a bánásmódot érdemlem, hiszen édesapám, Panek Dezső (mozdonyvezető és még legalább kilenc vasas szakma tudora) mindössze két világháborút veszített el a magyaroknak: az elsőt, majd a másodikat is! Olasz hadifogságba esvén a 13. isonzói csatában mint rohamgéppuskás szakaszvezető, Erdély egy részének visszacsatolása után ráduplázott magyar katonai hősiességére. Orvosban ritkán láttam ennyire gyűlölni beteget, mint dr. Pokróc. Többek között ezért is mondhatom bátran, hogy bizonyos jótékony hatással volt rám az élet. Dehát nem csoda. Édesapám már Észak-Erdély visszacsatolása után két héttel csendőri felügyelet alatt állott – egyetlen mondatáért: „Nem ezeket a magyarokat vártuk!”.

Bizony igaz, amit egy meglehetősen okos embertől hallottam: „Néha egyedül is sokan vagyunk!”

– *Műveinek egyik motívuma a magányosság. Az élet találkozik az irodalommal?*

– Alighanem minden írásműről elmondható: a formálódása idején, megírásakor (és néha bizony sorsában is!), hogy maga a magányosság szorult helyzete és egyfajta fényűzése. Tartok tőle, hogy erről az eleddigiek után vaskos tanulmányt – könyvet lehetne írnom. De minek? Valamely gyümölcsfa gyökereire a termése utal – az hirdeti világga. De ne túlozzak! A magány, amit valamely írásmű elkészülte igényel, nem feltétlenül elszigetelődés a világtól. Mindenesetre egyfajta folyamatos külső és belső csend, amiben megszülethet, beérhet, papírra kerülhet, ha így jobban tetszik. Németh László (mutatis mutandis!) az egyfolytában társaságban magát illető „lángelmét” is figyelmezteti a veszélyre: az írónak nem öntetszelgően szónokolnia kell, hanem elmélyült magányban körmölnie! A kérdés második részét – engedelemmel – nem egészen értem. Az élet találkozik az irodalommal?! Az élet megy a maga útján, nemigen törődik az effajta öngyötrő, önemésztődések produktumaival; olykor még az igazán remekművekkel sem. Esetleg később; későn és tél-túl módon; fontosabb, hogy az irodalom találkozzék az élettel, vagy legalábbis az irodalom mindenkor az élet érverésén tartsa szépen-okosan-merészen fogalmazó ujjait. Szerencsés és ritka esetben az irodalomnak is lehet némely hatása az életre, de inkább neki kell szemfülességét izzó lelkével, igazmondásával és a kedveskedvetlen kollégákat „lefőző” formaművészetével egyesítenie az igazság, a tragikum és a még fellelhető emberi szép megmutatásában. No, de talán elég is a szónoklatból! En úgy próbáltam megszerkeszteni az életemben az írást, hogy először is: kizárólag írógépbe írtam; hozzászoktattam magam ahhoz, hogy valamely szerkesztőség legnagyobb zsbivására közepette is kikapcsoljam magam evilágból; szigorúan sikerült elérnem, hogy a nap és éj bármelyik szakában írhaszak, írni tudjak (már amennyire tudok: sietség és restség nélkül), ráadásul teljesen függetlenül attól, hogy mi lesz majd az írás további sorsa. (Van olyan novellám, amit valami húsz év után fejeztem be!) Mindezt azonban és mindig csakis benső békém meglétének esetén, illetve éppen annak helyreállítása érdekében egyfajta gyógmódnak is használtam. Átmenetileg abbahagyni valamely írást, illetve nem elsietni, siettetni valamely mű (elkapkodott) befejezését: – nem „barbár” dolog! És nem győzöm ugyanakkor hangsúlyozni: átmenetileg abbahagyni valamely mű befejezését, illetve folytatni csakis akkor szabad, ha éppen remekül megy a szöveg (csak akkor lesz kedvünk folytatni!). Minden ember magányra születik – illetve élete végéig minden bizonnyal magányossá lesz; már úgy értem: legbelül, ahová tulajdonképpen még mi magunk sem látunk be. Am ne feledjük, hogy a magány legalább annyira a lelkünk maga, minden kudarcban-bajban-sértődöttségben, mint amikor – nagy ritkán! – valamint az oly tünékeny győzelmek italából villanásnyira megittasulunk. Én azt is leírtam, hogy amikor Kőszegremetén édesanyám – még óvodás sem voltam! – magamra hagyott a vegyesboltban egy rizskásás zsákon: a világot éreztem elveszni! Talán akkor? – egy életre megtanultam, hogy számtalan helyen rendezem be magam számára az *önkéntes magányt* (az írás számára, természetesen) – anélkül, hogy a világ és közvetlen környezetem lüktető életéből-ritmusából kizártam volna magam. Számomra az írás egyszerre volt gyógyír szinte mindenre és természetesen unaloműző is. Végére is: egyszer utánanéztam – valami 1200 oldalnyi novellám jelent meg (csak a novellákat számítva és nem például a tárcákat is) könyv alakban. És: ma is vállalom valamennyi szerzőségét. Könnyű nekem: ugyanis le sem tagadhatom

őket, nevem alatt látták meg a napvilágot! Aki a magányt okosan tudja a javára fordítani, annak nincs sok baja az unalommal!

– *A férfi–nő kapcsolat konfliktusainak motívumait talán Strindbergtől, Karinthy Frigyesztől is örökölte?*

– Sajnálom (ne udvariaskodj alakoskodva, Zoltán! – figyelmeztetem saját magam), egyáltalán nem, hiszen még Karinthy Frigyes is csak nagyon későre és hézagosan olvastam. Semmiféle rokonságot nem érzek egyikőjükkel sem. Dehát nem csupán ők; szinte minden író a maga is termelte szerelmi csalódásokat-örömeiket úgy énekelte meg, keseregte-panaszolja világá: éppoly hiábavalón és teljes részvétlenség mellett, mint Achilleusz Thétisznek, istennő anyjának a borszínű tenger partján, amikor elveszik tőle Brizéiszt! Ez már így volt-van-lesz (rosszul?), amióta többnyire csalódott szerelemben ég a világ! Erről szól a világirodalom! Minden ember érezheti úgy – joggal! –, hogy egyedül ő örökölte a világ minden fájdalmát. Mert így igaz!

– *Kosztolányit az anyanyelv atyamesterének tartja. Netán elődnek, példaképnek is tekintti?*

– Példaképnek mindenképpen, elődömnem semmiképp! (Uram, nem vagyok méltó!) Még legmerészebb elbizakodottságom pillanataiban sem! (Mindenkinek vannak ilyen pillanatai – szerintem; ám lehet, hogy efféle is csak elbizakodottan állíthatok. Mindenesetre *Anyanyelvünk atyamestere* című vallomásom elmondja.) *Keserű tejről érik a dió* – ez egyik novellám címe; ha nem csalódom, ebben az írásban vallom be, hogy a józsefházi papírhéjú nagydiófánk megfigyelő állását én már *A fára mászó báró* (Italo Calvino) című nagyhatású európai novella előtt legalább húsz évvel „megvalósítottam”. Nyári-konyháink fölé fészket építettem oda magamnak, afféle rejtekhelyet, senki sem látott, én mindent láttam és hallottam. De nem is ez a lényeg. Hanem az, hogy ebben az írásomban fogalmaztam meg az egyik alcímében: *Gyertek le a diófáról* – a második világháború végén világgá röpített felhívásomat – miután tudom-tudtam, hogy a második világháború után többen vagyunk megmaradtak, de mintha kevesebben az okosak! Az a kevéske össz-ész többfelé oszlik?! Nem vigyázunk – következképp – jól a világra? Legalábbis nem mindnyájan és valóban nem okosan. Egy darabig fiúk vagyunk, aztán elmegyünk égbekiáltónak? Annyi bátorságot azonban, gondolom, vehetnék magamnak, hogy leírjak egy olyan gondolatsort, amit nyilván sokkal szellemesebben, leírhatott volna Kosztolányi Dezső is. (Címe: *Szamarak nadrágban*) „Majdnem veszemre, vagy inkább okulásomra? ausztrál kollégám, a *nyájösztöndíjas*, akiről kiderült, hogy voltaképpen nemzetközi jogot hallgat, de a büntetőjog is érdekli, elcipelt egy izgalmasnak ígérkező bírósági tárgyalásra. Egy köztisztelőben álló módos, felelős beosztású, vadászszenvédélyéről híres fölött ítéleztek. (Mondják, hogy okos könyvet írt a vadon élő állatok szépségéről; még sem sikerült megszereznem.) Duplacsövű vadászpuskájának mindkét, egyidejű lövésével halálra sebezte gyönyörű, fiatal feleségét, akit különben rajongva szeretett. Családi háromszög esete kizárva. A fő tárgyalásig tettének oka ismeretlen volt. A tárgyalóterem zsúfolásig megtelt. Úgy festett a dolog, hogy a jó megjelenésű, negyvenes vádlott csak az egyetlen fiúgyermekük szórakoztatására tartott számára is, hamarosan csíkosba öltözik. (Helyi szokás.) Alapos gyanú alapján vették őrizetbe. Ő maga is bevallotta, hogy bűnös, csupán tettének oka volt ismeretlen – ön-maga előtt is. A vádlott az utolsó szó jogán, egyszer csak azt kérdezte: – „A trónörökösöket is lelövik, ugye? Lőjék le, mert én már belezavarodtam a tróféaim számontartásába. Mellesleg sohasem fogom utolérni Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar trónörö-

kös hatezernyi lelőtt szarvasát. Akkor meg minek. Holló a hollónak. A hiéna nem eszik keselyűt! Nem a fenét. Mindenevők vagyunk. Én ezennel ünnepélyesen kijelentem, hogy egyetlen állatot sem fogok ezentúl bántani. De igenis lelövöm, irgalmatlanul lelövöm: az apácamajmokat, a vörösmajmokat, a huszármajmokat, a lúdtalpúakat, a tyúkszemeseket, a számárfülűeket, a farkastorkúakat, a tyúkmellűeket, a kacsacsőrű emlősöket, az oroszlánszívűeket, a kacsázókat, a tehén szeműeket, a sárkányrepülőket, a sárkányfogveteményeket, az apaállatokat, a krokodilkönnyeket hullatókat, az öszvértermészetűeket, a vizslatekintetűeket, a hangyaszorgalmúakat, a felszarvazottakat, a medvemozgásúakat, a kutyahűségűeket, a falubikáit, a struccpolitikusokat, a hárpiaikat, a birkatürelműeket, az éjjeli pilléket, a pókhasúakat, a sasszeműeket, a lajhársebeségűeket, a hörcsögondosakat, a részegdisznókat, a hiúzzeműeket, az éjjeli baglyokat, a nyúl szívűeket, a farkasvakságúakat, a lófogúakat, a házisárkányokat, a kakaskodókat, a kameleonokat, a borjúszerű inget viselőket, a disznófejű nagyurakat, a nyúl cipősöket, a kecskeszakállúakat, a halálszemes pillangókat, az őzikeszélídeket, a jaguárgép-kocsiban ülőket, a musztánggépkocsikat vásárlókat, az őzlábúakat, a fennhéjázókat, a karsú lórikat, a tyúkeszűeket, a kakukkfiókákat, a békaseggűeket, a lábasfejűeket, az őszapókat, a piaci legyeket, a cápafogakkal vigyorgókat, a habléányokat, a hattyúdaluakat zengőket, az ostoba libákat, a hernyózöldeket, a kilóg a lólábúakat, a kacagó hiénákat, a nevető indiai ludakat, a kacagó gerléket, a röhögő békákat, az ausztráliai rongyhalakat, a verébszürkéket, a csizmás kandúrokat, az iszöngödényeket, az imádkozó sáskákat, az egerutat nyerőket, az embernek emberfarkasait, a majomparádékat, a veszett kutyákat, az örült kakadukat, a csókolózó galambokat, az áspis kígyókat, a pápaszemes kígyókat, isten báránykáját, a faltörő kosokat, a bűnbakokat. Író tolláról, madarat barátjáról. (A tárgyalóteremben az abszolút Kelvin-fok lehetett immár a hőmérséklet.) – Mert – folytatta a vádlott – ő már rájött tettének okára. Felesége *nyuszifogó* volt! Tessék utánanézni. Ne lett volna nyuszifogó! Szerette, ha így becézte. A közvádoló nyuszifülű. Az esküdtek mind rókaelkűek. A hallgatóság is. A védője nyúl szája. A bíró farkasnyakú. Az esküdtek viszont mind-mind rókaelkűek! De ezt már mondta! Kéri a távcsöves puskáját! – Ennyit akart mondani.”

– *Van olyan műve – mint például a Szeptember végén percről percre – esszé?, vallo-más?, novella? –, amelyben a szöveg költői elmélkedése változik. Ebben is alapvetően lírai alkata nyilatkozik meg?*

– Őszinte leszek: nem tudom, sőt: fogalmam sincs. Szerencsére az efféle tünődések nem is érdekelnek igazán. Így éreztem, így írtam. Erre kötelezett egyébként a valóság-hű valóság is, ami mindig mélyen meghat, sőt olykor egyenesen elérzékenyít. Írom tehát, ahogy érzem, látom, befogadom – és megkísérlem minél hűbben visszaadni – hátha megbocsát neki, mármint a szövegemnek, maga a valóság! Ami ezerszer szebb, több, rejtőzködőbb, kitárulkozóbb: mert és hiába: mert nem sikerül utánoznunk, mivel gyönyörű-ronda-mellbevágó-elringató-okos-örökragyogású titkaival ijesztő *édesanyánk* ő! Akik elhítetik önmagukkal, hogy ők *lírai alkak*, de nem minősíték senkit. Van nekem amúgy is épp elég bajom. Nem beszélve minden beindult írásom befejezéséről – de hát hol van manapság már a horatiusi kilenc évig érlelő = pihentető a megjelentetés előtt?! Együtt, versenyt rohanunk a világ szétziláltságával, mondjam: zűrzavarával; fittyet hányunk maholnap minden szabálynak, még szerencse, ha olykor maga a kívül-belül borzas szerző érteni véli mindenki mástól különbözni akaró és perze a szerzőre önmagára sem hasonlító szövegét.

– *Néhány kötetének címe (Mélyrepülés, Mélységmámor, A földig már lépésben) egyfajta repülésélményre utal, vagy csupán a távlat szimbolikáját olvashatjuk ki ezekből a művekből?*

– Remélem, hogy nem csupán „a távlat szimbolikáját”. A *mélyrepülés* a válságot jelzi, nem is valami eredetien; a mélységmámor közismerten a bűvárokat fenyegető veszélyre utal. A *földig már lépésben* a zuhanás fékezett „végállomása”: emlékszem, egy rövidebb írásomban leírtam a kőszegremetei magányomban megfigyelt apróságot, miszerint az esőcseppek valamely fa levelére érven – onnan már „lépésben” teszik meg az utat a földig. Jelen esetben a szülőföldig – így hát valamiféle „rejtett” szimbolikája van, hogy egyik regényem címéül választotta a leányom. Így bíztam e címre valami négy-öt oldalnyi szöveget. Szerintem nem rossz az, hogy valamely sűrűbb szöveget félig-meddig rejtjeles cím hordoz a vállán.

– *Műveiben több soron találkozhatunk montázszerűen alkalmazott epigrammatikus gondolatokkal, aforizmákkal; az aforisztikus gondolkodás pedig filozofáló hajlamra utal. A filozofikus gondolkodás közel áll Panek Zoltánhoz?*

– Aligha: nem. Én egyszerűen úgy írok, ahogyan gondolkodom. Azaz szerintem – meglehetősen, olykor-gyakran bonyolult –, de igyekszem világosan, érthetően, fokozott nyelvi gonddal megformálni a mondandómat. El a mondat szintjétől, a nagyobb egységekig. Az, hogy nem volnék bizonyos fokig és értelemben „bonyolult”, az persze nem állítható. Többnyire nem vagyok úgynevezett könnyű olvasmány. De mielőtt zavaromban a kérdéstől agyonbonyolítanám a dolgot, inkább fordulok egyik kedves bírálómhoz, egy szövegrészét idézem: „Mert Panek Zoltán voltaképpen nem regényt vagy novellát épít dühös és pontos türelemmel, hanem mondatot. Mindig mondatot, csakis mondatot. Vagyis: prózát?” Az eredeti (valódi) próza a *hömpöly* (minden egyéb azért még lehet igaz, sőt igazi). „Ezért tanúsít figyelmet minden iránt, ami leírható, úgy, hogy semmi, egyetlen kötőszó se legyen elmozdítható a helyéről; s ezért követeli azt a figyelmet és fegyelmet, amelyet ritkán s igencsak drága áron kaphat meg egy leírhatatlan jelenség-pályákon keringő galaxisban. Hitvallók tanújaként és hitváltók kortársaként Panek a mondatban hisz, az értelmes nyelvi építmény erejében és tartósságában, abban tehát, hogy a nyelv túlélheti a meghasonlásukat közlők és közlés hiánnyal küszködők légszomját, elfelejtetten is megmaradhat. Ambíciója csak látszólag szerény, amikor kimondottan megvallja, hogy nem érez magában sem váteszi, sem néptanítói elhivatottságot.” (Szilágyi Júlia) Írásaimból olvassanak ki bármit, de ne magyarázzanak bele semmit! Ettől ugyan nem javul a *közérzetem*, a *magánérzetem* viszont nagyon! Amint egyik versemben megírtam: „Sebeket kapni szeretek / össze ezek tartanak végül /, tetőtől, talpig / egyetlen forradás!” Az pedig, hogy a filozofikus gondolkodás közel áll-e hozzám vagy sem, nem tudom. Nem foglalkoztat. A filozófia mint olyan – távol áll tőlem, talán az egy Szókratészt kivéve (Michel de Montaigne-ről novellát és esszét is írtam). Mondhatnám úgy is, hogy egyenesen undorodom a hetet-havat összehordó, vég nélkül fecsegő, többnyire zagyva szövegelőktől; szerintem elég sok bajt okoznak a világon! Különösen az ún. önjelölt „filozófusoktól”, akik elvégzik az egyetem filozófiai szakát, majd még „jelentősebb” fecsegő-kötetek megírása előtt önmagukat máris „filozófusokként” jelentik be. Ismerek egy ilyen alakot! Aki elfelejti, hogy csak a filozófia középiskolai oktatására szerzett diplomát, de nem az önkényesen használt rangra is! Kezdte azzal, hogy lekésven az „igazi” marxizmus-leninizmus korszakot, már csak arról cikkezett egy ideig, hogy milyen nagyszerű filozófus volt Marx

Károly *fiatalkori* műveiben. Aztán az Engels Frigyessel közösen fogalmazott nagyszerű gondolatuk: „A szerelemben mutatkozik meg a leginkább, mennyire vált emberivé az ember természetes magatartása.” Nohiszen. Károly ölelte, Frigyes fedezte a cseléddel való szerelmét. Tessék nekem békét hagyni! különösen, hogy a végre könyv alakban is megjelent filozófusunk támogatója a milliós támogatás kapcsán kikezdőket azzal hessegette el a „filozófusunk” közeléből, hogy a könyvet máris „számtalan nyelvre lefordították”! Tessék nekem békét hagyni. Amennyiben filozófáló hajlamot fedeznék fel magamban, azonnal intézkedni fogok! Addig viszont undorodom. Amikor idáig jutottam jogos-jogtalan mérgelődésemben, eszembe jutottak az én „támogatóim”: kritikusaim-méltatóim-elmarasztalóim eddigi pályám folyamán. Kós Károly szerint (tőle tanultam egy beszélgetésünk alkalmával) az írónak illendő mindenkor, még hozzá saját kézírásával, minden kritikusának megköszönni a róla írott méltatást és kritikát! Nos, én e tekintetben alapos hátralékot halmoztam fel az idők folyamán. El is határoztam nyomban, hogy nekilátok az utólagos törlesztésnek – ennek az interjúnak a keretében. A dolog haladt-maradt, de aztán egy éjszaka arra riadtam fel, hogy ez a hátralékom noszogat immár le is róni, legalább a nevük felsorolásával. Íme, ahogyan hajnalig eszembe jutottak; nyilván néhányra már nem emlékszem, illetve nem jutott el hozzám írásuk, ezért elnézést kérek! (Vegyesen vannak erdélyiek és magyarországiak, de hiányoznak a románok és néhány – ritka! – külhoni.) A lista 1997. július 17-én éjszaka készült. Tehát: Szokolczay Lajos, Szávai János, Baránszky-Jób László, Kabdebó Lóránt, Agh István, Taxner-Tóth Ernő, Berkes Erzsébet, Szentmihályi Szabó Péter, Széles Klára, Erki Edit, Kolozsvári Papp László, Ördögh Szilveszter, Nagy Sz. Péter, Reményi József Tamás, Pósa Zoltán, Rónay László, Cs. Gyimesi Éva, Bogdán László, Romulus Vulpescu, Majtényi Erik, Páskándi Géza, Köteles Pál, Kocsir Mária, Szász János, Gálfalvi Zsolt, Csiki László, Lászlóffy Aladár, Mózes Attila, Vásárhelyi Géza, Láng Gusztáv, Mester Zsolt, Szilágyi Júlia, Nagy Pál, Gyöngyösi Gábor, Antal Péter, Kántor Lajos, Marosi Péter, Szócs István, Bálint Tibor, Dénes István, Bán Magda, Tamás Gáspár Miklós, Rácz Győző, Mikó Ervin, Krilek Sándor, K. Török Ildikó, Hajdú Győző, Éltető József, Király László, Bretter György, Szirák József, Hanák Tibor, Székelyhidi Ágoston, Szávai Géza, Dobos Mariann, Robotos Imre, Kuti Márta, Baróti Pál, Görömbei András, K. Jakab Antal, Szilágyi Domokos, Méliusz József, Bajor Andor, Monoszló M. Dezső, stb. Ezen méltatóim közül mindössze hárman-négyen írtak rólam elmarasztaló bírálatot – nyilván nem fedem fel, kik voltak ők; hiszen velük szemben a felsoroltak közül legalább tízen több alkalommal is megtisztelő figyelmükre méltatták valamely munkámat. Megkésett köszönet valamennyiüknek! Mindig hangoztattam, hogy műveimről írjanak bármit, de ne olvassanak ki belőlük kényük-kedvük szerint akármit! És igen: a legtöbb filozófusról elmondható: „Ha hallgattál volna, filozófus maradtál volna.”

– *Novelláiban a történet egyre inkább háttérbe szorul, jelképekké válik, és ez az olvasót időnként erős szellemi erőfeszítésre készíti. Tudatos alkotói szándék sugallja ezt az írói módszert?*

– Erre, akárhogy forogatom a kérdést, nem tudok eligazítóan, illetve megnyugtatóan válaszolni. Írása, novellája válogatja. Az ilyesmi nem tudományos elhatározás és kidolgozott előre-módszer kérdése; legalábbis az én esetemben. Az, hogy valamely író időnként vagy állandóan, gyakorta erős szellemi erőfeszítésre készíti olvasóit, – részben az írón, de a sohasem egységes szellemi szintű olvasón is múlik. Az írók – talán

szerencsájukra, illetve bizonyos értelemben sajnálatukra is! – nem látják, mikor valamely olvasójuk unottan teszi félre művüket, illetve, ha valaki jóleső örömmel újra olvassa! Olykor kozmikus tér és idő választja el olvasótól az író. És ez ellen nincs mit tenni. Hányan értik, hányan és miért kedvelik meg valamely szerzőt, kilencvenkilenc esetben sohasem tudja meg az illető íróművész úr; ír és beszél a vakvilágba, lehet, hogy a könnyebben emészthető műveknek tömegesebb a közönsége; ám az is előfordulhat, hogy egy-két gondolatára, telitalálatára, hangulatára a jobb szerzők is emlékeznek valahányan. Szerintem az írónak meg kell becsülnie az egyetlen olvasóját is; és tegyük fel a szinte abszurdot: túlél egyetlen mondatom, talán már nem éltem hiába! És persze, vannak olyan olvasók is, akik az írás szerzőjéhez hasonlóan egyáltalán nem értik a kezükbe kerülő könyvet, ám mégis szakértően beszélnek róla. *Éz sem semmi*, ahogy manapság mondják. Hiszen végeredményben: minek van igazán értelme egyáltalán?!

– *Az antik szerzők iránti rokonszenve is ébresztgeti az életszeretet filozófiáját?*

– Kétségtelenül! Például ki ne szeretne bele Lukianoszba? A könyvek csakhamar maguk alá fogják temetni a világot, az emberiséget, könyvtonnák iszonyú súlya alatt roskadozik a Földgolyó. Már szerencsére nem kell, mert nem is lehet elolvasni őket; sem idő, sem alkalom, sem türelem, és a mindenre gőgösen legyintő közöny kizárja a könyvekkel a hajdani lelki-szerelmi, szellemi-gondolati viszonyt, de legalább a barátságot, a megismerkedés utáni tartósabb emlékeztetést – rohanunk, szinte iszonyodva, a mindent elárasztó betűtenger elől, a képek, képsorok-filmek iszonyatos üldözésétől, amelyek ízekre szedik a belső, természetgyógyító lelki egyensúlyt, naponta szétzilálunk alig tud az új napon megújulni. Senki sem tudja, még csak nem is sejtí, mi lesz ennek a vége. Vigyázz, ha jön a holnap! Szeretjük az életet, egyre makacsabb szerelemmel, de az élet már nemigen hajlandó visszonszeretni minket.

– *Baránszky-Jób László írta 1970-ben egyik Panek-műről szóló kritikájában: „A regény írója, mint a modern regény képviselőinek többsége, nem hisz többé a műfajban.” Milyen műfajban hisz akkor? Egyáltalán: Miben hisz Panek Zoltán?*

– Arra a kérdésre, hogy miben hiszek, egyetlen rövid mondattal válaszolni tudok: *A végtelen: önmagába visszatérő egyenes vonal.* A világot ugyanis szerintem megváltani nem lehet, de azért mindenki tesz valamit a megváltás ellen. Talán ezért hazudik szinte mindenki annyit, amennyi a másikba befér: a többivel ugyanis nincs mit kezdeni! És ezért hordunk szinte valamennyien láthatatlan fejkakukkot. Hogy ez mi legyen, máris mondom: Ha egy gondolat bemegy a fejbe, az onnan többé ki nem jó. Hacsak azért nem, hogy megmutassa magát. Baránszky-Jób László nem csupán értő és átvilágító kritikusom volt, hanem atyai jó barátom is. Máig büszke vagyok rá, hogy gyűjtéményes kritikái kötetében öt erdélyi íróról írt egy-egy hosszabb tanulmányt: Szilágyi Domokosról, Szilágyi Istvánról, Szabó Gyuláról, Benkő Samuról és rólam. „Hiába, hogyha elhiszem / és ha mégsem, hát hiába. / Egyedül a feledés elegenciája / mentheti költészetbe a látszatot”: így fejeztem be egy vallomásos versemet. Ugyanabból a ciklusból: „A csillagok is férgek, és mi is csillagok.” Emberi sors, de legyen szerényebb: emberi sor: Minden voltam, leszek Semmi.

Budapest, 1997. október 8.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Díján

GAUGUIN : D'où venons-nous ? Que sommes-nous ? Où allons-nous ?

BORBÁNDI GYULA

A nyugati magyarság a századfordulón

Századvégi mérleget készíteni talán még egy kicsit korai, hiszen még van előttünk másfél esztendő és közben történhetnek események, amelyek módosíthatják a nyugati magyarok állapotáról rajzolt képet. Arra azonban már megérett az idő, hogy a kezdő lépéseket az elmúlt évtizedek változásainak felmérésére és amolyan pillanatkép elemeinek összerakására megtegyük.

Ha visszatekintünk az elmúlt néhány évtizedre, annyit már első szemrevételezésnél megfigyelhetünk, hogy a nyugati diaszpórákban élő magyarok száma állandóan fogy. A történelem különös kegyének tudhatjuk be, hogy az országtól vagy a Kárpát-medencétől távol élni kénytelen magyarok mind kevesebben lesznek, annak jeleként, hogy csökkentek az okok, amelyek magyarokat arra kényszeríthetnek, hogy hazájukat elhagyják és idegenben keressenek új lakhelyet, otthont, élet- és munkalehetőséget; elsősorban azonban olyan viszonyokat, amelyek nem akadályozzák az egyéni és közösségi szabadságot, a jövőről történő egyéni és felelősségteljes döntést.

Magyarország 1989–90-től újból független és önálló állam, a nép ismét önnön gazdája és olyan politikai berendezkedéssel rendelkezik, amely lehetővé teszi a többségi akarat akadálytalan érvényesülését. Ezzel a többségi akarral lehet nem egyetérteni, helyességében és bölcsességében kételkedni, visszásságaira és buktatóira rámutatni, veszélyeit előre látni, károsnak és ártalmasnak tekinteni, de mint demokratikus akarat-megnyilvánulást tudomásul kell venni, legitimitását el kell ismerni, ami nem zárja ki, hogy a megváltoztatására irányuló törekvés ugyancsak legitimnek minősüljön, vagyis demokratikus és törvényes módszerekkel új többséget és új közakarat kialakulását kezdeményezni lehessen.

Az új magyar állam megteremtését oly sok szabad és független szellem élete legfőbb céljainak tekintette, és némelyek létrejöttéért még üldöztetést, börtönt, sőt halált is vállaltak. Ebből az országból elmenekülni már nem kell. Természetesen lehetnek még, és lesznek még olyanok, akik életük új teréül és képességeik szabad kifejtése színhelyéül hazájuk helyébe idegen országot választanak. A majdani közös Európában élve, a szabad lakhely- és munkahelyválasztás jogához folyamodva akár rövidebb, akár hosszabb időre külföldre távoznak, de a demokratikus Magyarország aligha fogja polgárait távozásra kényszeríteni vagy ösztönözni. A nyugati magyar diaszpórák tehát, mondhat-

nánk, hála Istennek, nem fognak kapni a hazából, vagy akár a vele szomszédos országokból említésre méltó utánpótlást.

Ez egyfelől örvendetes jelenség, másfelől azzal a következménnyel jár, hogy a nyugati magyarok száma állandóan csökken, az elkerülhetetlen asszimiláció következtében a diaszpórák gyengévé válnak és az együvé tartozás erői elernyednek. Aminek sajnálatos kísérőjelensége, hogy gyérülnek azok a források is, amelyek a hazai, de még inkább a kisebbségi sorsban élő és a segítségre rászoruló magyarok támogatását lehetővé teszik.

Megfigyelhető, hogy az együttérzés és közösségvállalás erénye a dolgok természeténél és az emberi gyarlóságnál fogva jóval gyengébb azoknál, akik már külföldön születtek, őseik származási helyével közvetlen kapcsolatuk nincs, a Kárpát-medencei tájról és emberekről személyes élmények híján csak közvetve szereztek tudomást, magatartásuk és viselkedésük már idegenben alakult ki, érzelmeikkel inkább az ő születési helyükhöz kötődnek, csak másodsorban szüleik hazájához. Nem szabad tehát azon csodálkoznunk, hogy a hazai és kisebbségi sorban élő magyarok iránt megnyilvánuló – főleg anyagi – segítőkészség olyan arányban csökken, amilyen arányban a nyugati magyarok fognak és a többséget már a, nagyrészt külföldön született, második vagy harmadik nemzedék alkotja. Ez persze nem érvényes mindenre, hiszen szép számmal akadnak ellenpéldák, de az idő múlásával mind erősebb lesz az imént érintett fejlődési irány.

Hogy ma hányan élnek magyarok nyugati tömbökben és kisebb csoportokban, arról eltérő adatokat találunk a különféle felmérésekben és közlésekben. Kellő statisztikai adatok hiányában csak becslésekre vagyunk utalva. Ennek megbízhatóságát illetően fontos szempont, hogy mely kutató kit tekint magyarnak. Hol kezdődik és hol végződik a magyarként való minősítés? Van, aki – mint legutóbb a „Magyarország 2000” nevű budapesti tanácskozás egy nyugati résztvevője – kétmillióra becsülte a nyugati diaszpórákban élő magyarok számát. Vannak, akik az egymilliót tekintik reális számnak. Minden attól függ, hogy a számítás mire alapozódik. Arra-e, hogy valaki hol született, kérdés esetén minnek vallotta magát, mi az anyanyelve, családi körben milyen nyelven beszél, milyen etnikai csoporthoz kötődik?

E tekintetben csak kevés fogódzót nyújtanak a bevándorlási és letelepedési statisztikák, hiszen ezek a nyilvántartások nem a nemzetiség után, hanem az után az ország után érdeklődnek, ahonnan a bevándorló, a menekült vagy a letelepedő érkezett. Ilyen összeállításokban az erdélyi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai magyarok románokként, szlovákokként, szerbekként, horvátokként vagy ukránokként szerepelnek. Sok félreértésre adnak okot az Egyesült Államokban nyilvánosságra hozott népszámlálási adatok, amelyek arra a kérdésre adnak választ, hogy a megkérdezettek ősei között milyen nemzetiségűek voltak. 1990-ben egymillió hatszázezer amerikai állampolgár közölte, hogy elődei között magyar is volt. Viszont arra a kérdésre, hogy a megkérdezettek családjában milyen nyelven beszélnek rendszeresen, a valamivel több mint másfél millióból csak 150 ezer, tehát 9 és fél százalék mondta azt, hogy magyarul.

A másfél millió amerikai magyar túlzás és a családban magyarul beszélő 150 ezer jóval kevesebb, mint a magyarnak tekinthetők száma. Dávid Zoltán, az 1996-ban elhunyt kiváló demográfus 800 ezerre becsülte az amerikai magyarok számát. Böjtös László, Clevelandben élő magyar közéleti vezető, 650 ezerről tud, és a Magyarok IV. Világkongresszusára kiadott tájékoztató füzetben is 650 ezer szerepel. Más kimutatókban 700–750 ezerre rúg a becslés. Ha ehhez hozzávesszük a Nyugat-Európában és

a világ egyéb országaiban élő magyarok számát, akkor minden túlzás nélkül beszélhetünk egymillió nyugati magyarról.

Ezek életében az 1989–90-es magyarországi rendszerváltozás, kiegészülve az ország függetlenségének és önállóságának visszanyerésével, majd olyan fontosságú volt, mint a magyarországi lakosság körében. A Nyugaton élő magyarokban mindig erős volt a hazai rokonaikkal, barátaikkal, ismerőseikkel, honfitársaikkal való sorsközösség tudata, a szülőföld szeretete, a magyar nyelvhez való ragaszkodás, a magyar hagyományok és kultúra ápolásának igénye és ezért érzékenyen reagáltak mindenre, ami a hazában és a Kárpát-medencében történt. A megszállók távozása, valamint a demokrácia győzelme ugyanolyan eufórikus örömet és lelkesedést váltott ki belőlük, mint az ország lakóiból. A többi között azért is, mert ismét akadálytalanul látogathatták meg szülőföldjüket vagy szüleik szülőföldjének városait és tájait, visszatérhettek az elhagyni kényszerült hazába, újból szembesülhettek az ország és a nép mindennapos életével, gondjaival és problémáival. Voltak, akik úgy érezték, hogy ehhez a nemzeti sikerhez egy kevéssel ők is hozzájárultak, amennyiben a bizakodást és a szabadulás reményét ébren tartották, a világról adott híradásaikkal annak tudatát növelték, hogy egyetlen zsarnokság sem tarthat örökké, az önkény uralma és az elnyomók ideje nem korlátlan, előbb vagy utóbb lehullanak a magyarokat a magyaroktól elválasztó falak.

A szabadság és a demokrácia kivívásában a nyugati magyarok közvetlenül nem vettek részt. Közvetve is csak úgy, hogy lakóhelyeiken, az őket befogadó országokban azokat a politikai erőket és irányzatokat támogatták, amelyek céljuknak és feladatuknak tekintették a többi között azt, hogy az európai kontinens két részre szakadottságának megszüntetésén fáradozzanak, a földrész egységének újbóli megteremtésére törekedjenek, a Nyugaton bevált demokratikus berendezkedés kiterjesztésén munkálkodjanak. E szándék megvalósítását siker koronázta. A szabadság eszméjén nevelkedett, vagy a szabadság eszméjét magukévá tett emigránsok az ország felszabadulását kitörő örömmel fogadták és az új demokratikus rend támogatását legfőbb teendőik közé sorolták.

Ezzel kapcsolatban két dolgot érdemes megemlíteni. Az egyik az, hogy a magyar emigránsok a szabadság és függetlenség bekövetkeztét kezdetben a nyugati demokráciák és a kommunista diktatúrák közötti összecsapás kimenetele eredményeként képzelték el, és abban a feltételezésben éltek, hogy a változás nemcsak az önkényuralmi rendszer teljes lebontásával, hanem képviselőinek és haszonélvezőinek félreállításával történik meg. A nyolcvanas évek közepétől, főleg Gorbacsov uralomra kerülése után végleg nyilvánvalóvá lett, hogy a nyugati hatalmak nem törekuszenek nyílt konfrontációra, hanem békés úton kívánják a demokrácia térnyerését és a megszállt országok önállósodását elérni.

A megegyezéssel hatalomváltás gyakorlatilag úgy folyt le, hogy a Szovjetunióknak elkötelezett és diktatórikusan kormányzó politikai vezetőség tárgyalásos úton adta át a hatalmat az ellenzéki és demokrata erőknél. Ez azzal a következménnyel járt, hogy a régi rendszernek a fordulattal és hatalomváltással egyetértő képviselőit az új rendnek el kellett fogadnia, velük együttműködni és közvetlenül vagy közvetve a hatalom részesévé kellett lennie. Ez önmagában nem okozott volna nehézséget, hiszen a demokrácia eszméjének lényeges eleme az embereknek a változáshoz való joga, valamint ennek mások által való tudomásulvétele és méltánylása. Magyarországon is kiderült, hogy szép számmal voltak a korábbi politikai elitben is a demokratikus gondolkodásra hajló

férfiak és nők, akik nem haboztak a szabadság, a függetlenség és az önállóság ügye mellé állni, amikor eljött e nemes célok megvalósításának az alkalma és lehetősége.

Nehezebb és körülményesebb volt azonban az emigránsoknak – vagy a volt emigránsoknak – olyan helyzeteket tudomásul venniük, vagy azokkal megbarátkozniuk, amikor a régi rendszer emberei gondolkodásuk, világnézetük, beállítottságuk korábbi viselkedésük gyökeres megváltoztatása nélkül, merőben önmagukat átmentendő álltak a nekik eszmeileg idegen új rendszer mellé, olykor nem is ügyelve arra, hogy változatlanul vallott elveiket, politikai vagy emberi kapcsolataikat, a régi rendszer iránti nosztalgijukat és kötöttségeiket legalábbis leplezzék.

A volt kommunisták demokráciához való csatlakozásának őszinteségét gyengítették az olyan esetek, amikor némelyek úgy hajtották végre az átállást, hogy önbírálatokat nem végeztek, vétkeket nem bántak meg, még csak tévedéseik, gyarlóságaik és emberi gyengeségeik megnevezésétől is ódzkodtak. A nyugati magyarokban az ilyen esetek kételyeket ébresztettek és bizalmatlanságot keltettek, ami oda vezetett, hogy még ma is akadnak, akik a rendszerváltozást nem tekintik – helytelenül – annak, amit a fogalom kifejez, mivel a régi rend sok képviselője a változás érzékelhető jelei nélkül került újból a közélet előterébe. Ez azért is baj, mert veszít általa a rendszerváltozás hite, jóllehet a mai Magyarország más, mint volt a régi, azzal egy napon nem is említethető. A hatalmi ágak szét vannak választva, önállóan működnek, az országnak szabadon választott, tehát legitim kormánya van és a demokratikus intézményrendszer teljesíti feladatát.

A másik körülmény, amelyre ugyancsak érdemes kitérni, a volt emigránsok meglehetősen szerény részvétele az új Magyarország életében. A hazában való visszatérés, a társadalom működésébe való bekapcsolódás, a szellemi újjászületésben történő részvétel és a gazdasági átalakulásban vállalt szerep csekélyebb volt, mint azt korábban elképzelni lehetett. Ez némileg összefügg azzal a ténnyel, hogy a rendszerváltozás nekik túl későn következett be. Legalábbis ahhoz, hogy nagyobb számú magyar költözzék vissza a hazába és vegyen részt az 1989–90-ben elindult demokratikus átalakulásban. Nehezen válaszolható meg a kérdés, hogy az imént említett elkétségűtől eltekintve a helyzet más lett volna-e, ha a fordulat nem tárgyalás és megegyezés, hanem összecsapás eredményeként történt volna meg. Elég az hozzá, hogy az emigránsoknak nem egy legyőzött és befolyását veszített uralkodó elittel kellett szembesülnie, hanem egy tárgyalási és megegyezési partnerrel, amellyel korábban még élesebben állt szemben, mint a magyarországi ellenzék.

Amikor ez utóbbinak egy tekintélyes és választást nyert tömbje kormányra került, teljes mértékben élvezte a nyugati magyar emigráció többségének együttérzését és bizalmát. Amikor viszont kiderült, hogy a nemzeti elkötelezettségű és keresztény erkölcsi elveket valló új kormányzó együttesnek a nyugati magyarok többsége által nehezen felfogható és méltányolható engedményeket kellett tennie egyfelől a hajdani nomenklatúra, másfelől az ezzel szemben mindjobban megértő és elnéző volt fegyvertársak javára, az emigránsokban a csalódottság érzése jelent meg. Ez részben azért is következett be, mert az újjászületett Magyarország nyugati partnerei is többé-kevésbé a hajdani politikai elit iránti türelmet és elnézést ajánlották. A volt emigránsok nagy része ezt ellenezte, vagy legalábbis kedvetlenül fogadta. Ennek következménye a hazai állapotok alakulásával szembeni, sok helyütt észlelhető emigráns elégedetlenség vagy a közöny lett.

Az 1994-es választások eredménye ugyancsak csalódást és lehangoltságot tükrözött. Az a körülmény, hogy a nagyrészt ugyan megváltozott és a múltból való tanulásra készséget mutató, magát szocialistává átkeresztelt, de mégis kommunista eredetű, kialakulású, hagyományú és beidegződésű utódpárt nyomasztó többséget kapott, és – koalíciós partnerrel ugyan – kormányt alakíthatott, azok nézetét látszott igazolni, akik szerint lényeges változások nem történtek és továbbra is azok kormányoznak, akiktől ezt a lehetőséget a történelem 1989–90-ben megvonta. Sokan a választók emlékeztetését emlegették és a szavazópolgárokat hibás döntésükért elmarasztalták. Am a legtöbben elfeledkeztek arról, hogy a magyarországi választási eredmények külföldön többnyire kedvező méltánylásban részesültek és a Nyugat, vagy amit annak nevezünk, minden fenntartás nélkül elfogadta őket mint a magyar nép akarat-megnyilvánulását. A volt emigránsok jelentékeny hányada azonban az eredménnyel megbékülni nem tudott. Igazolva látta a jövőt illető félelmeit és aggodalmait, különösen azután, hogy a kormánypolitika megnyugtató és biztató elemeinek jelenlétével egyidőben a múlt némely nem éppen rokonszenves figuráinak a közéletben való újbóli feltűnése is észlelhető volt.

Ezt még akkor is zavarónak érezték többen, amikor jelét vették annak, hogy az 1994-ben kormányra került koalíció a feltételezettnél kedvezőbb teljesítményeket nyújtott, nem annyira gazdaság- és szociálpolitikájában, a múlttal való nyílt szembenézésben és a közbiztonság javításában, valamint a lakosság rend és egyenlő elbánás iránti igényének a méltánylásában, mint inkább a külpolitikában, beleértve a nyugati biztonsági rendszerbe való beépülést és az európai integrációban való részvételt, valamint a kisebbségi sorban élő magyarokkal való viszonyt. Az 1994 utáni kormánypolitikát kísérő bizalmatlanság és a szükségesnek vélt intézkedések elmaradása miatt érzett csalódás azzal a következménnyel járt, hogy a nyugati magyarok egy részében – különösen tengerentúlon – növekedett az emigráns szereptudat, feltámadtak a hajdani emigráns beidegződések és helyenként elhalványult a késői Kádár-rendszer és a mai közállapotok közötti különbségtétel iránti érzék. Ez, sajnos, olykor a szélsőséges gondolkodás és szóhasználat előtt is utat nyitott.

Az imént használt fogalmak, mint a „sokan”, „többen”, „némelyek”, statisztikailag nem alátámaszthatók, adatszerűen nem igazolhatók, mert nem készültek a nyugati magyaroknak a hazai viszonyokat érintő nézeteiről felmérések, vagy akár csak közvélemény-kutatások. Mégis, a nyugati magyar sajtóban megjelenő vélemények és személyes megfigyelések arra mutattak, hogy jóval nagyobb volt azok száma, akik a fennálló közviszonyokkal és kormányzati intézkedésekkel elégedetlenek voltak, mint azoké, akik elégedettséget mutattak és a szociál-liberális koalícióval rokonszenveztek.

Kérdés volt természetesen, hogy az említett kormányzat mennyiben érezte érdekének a nyugat-európai és tengerentúli magyarok jóváhagyását és támogatását. Minden külső jel azt mutatta, hogy nem nézte közönnyel ezek magatartását és véleményének alakulását. A „Magyarország 2000” elnevezésű tanácskozásnak immár három alkalommal való és nem kis költségekkel járó megrendezése azt mutatta, hogy a kormány figyelemmel kísérte a nyugati – főleg sikeres, fontos szellemi, politikai, gazdasági tevékenységét folytató, helyi vagy nemzetközi befolyással rendelkező – magyarok felfogását, és arra törekedett, hogy őket a maga számára – bizonyos vonatkozásban, persze, az ország és a nemzet számára is – megnyerje, magyar érdekek külföldi képviselőjére és védelmére mozgósítsa, valamint közreműködésükkel önnön tekintélyét növelje. E szándékában a kormány nagyfokú körültekintésről és bölcsességről tett tanúságot,

amennyiben a meghívottak körét igen tágan vonta meg, nemcsak azokra terjesztve ki a meghívást, akik világnézeti, politikai vagy személyes okokból híveinek vagy rokonszenvezőinek számítottak, hanem azokra is, akik némely kérdésben és ügyben vele szemben álltak. Ezzel kétségtelenül a kezdeményezés és vállalkozás javát szolgálta, de ugyanakkor elhomályosította azt a többek részéről feltételezett kezdeti szándékot, hogy a Magyarok Világszövetségének vetélytársát teremtsen meg és ennek kongresszusaival, valamint egyéb, olykor az MSZP-SZDSZ koalíció által idegenkedéssel fogadott aktusaival szemben ellensúlyt alkosson. Ha valóban ez volt a szándéka, akkor ez kudarcot vallott, mert a tanácskozások résztvevőinek egy jelentékeny hányada a világszövetség által rendezett tanácskozásokon is tevékenyen részt vett.

Az imént érzékeltetni próbált helyzetnek ellentmondott az 1998 májusi országgyűlési választások eredménye. Az „emlékezetkihagyás” évét a jó emlékezés éve váltotta fel. Bebizonyosodott, hogy a közelmúlt iránti nosztalgia, a szocializmus iránt táplált remények és várakozások ideiglenesek és rövid életűek voltak. Bebizonyult, hogy napjainkban is sikerrel kecsegtet minden nemzeti demokratikus ellenzéki összefogás, ha céltudatos, egységes és nem a résztvevők önös egyéni érdekei vezérlik. Általa elérhető az uralmon lévő kormányzattal szembeni érzületnek a demokrácia eszközeivel és módszereivel történő kifejezése és a hivatalban lévő kormányzat leváltása. A Fidesz-Magyar Polgári Párt és a vele összefogó ellenzéki erők összehangolt fellépése megbuktatta az MSZP és SZDSZ uralmát, megnyitotta a szükségesnek érzett változások útját és esélyét. E siker megingatta azt a sokhelyütt – főleg külföldön – kialakult véleményt – amelyben, bevallom, magam is osztoztam –, hogy a nemzetközi kívánalmakat kielégítő, készséges partnernek mutakozó és külső bizalommal megajándékozott, de a korábbi társadalmi rendszer némely elemének és jegyének fenntartásában érdekelt csoportok hosszú időre meghatározzák a – 1994-ben kétségtelenül közakaratot kifejező – magyar kormányzati politika jövőjét, különösen azután, hogy a velük szemben álló arcvonal bomlófélben lévőnek látszott. A legutóbbi választásokon az is kiderült, hogy az 1989–90 utáni rend szilárd, legalábbis annyira, hogy szabadon érvényesülhessen a demokratikus váltógazdaság.

Az új kormányzatnak nemcsak a gazdasági és szociális problémákat kell megoldania, közbiztonságot teremtenie és a rend iránti igényt kielégítenie, de arról is bizonyosságot kell tennie, hogy a fiatalok elszántságán és lendületén kívül annyi tehetséggel és tudással is rendelkezik, amelyet a feladatok és a sürgető tennivalók megkövetelnek. Be kellene bizonyítania, hogy a kommunizmus után szerzett ismeretek alkalmasabbak a demokrácia adta feladatok elvégzésére, mint az elmúlt években annyit emlegetett és a kommunizmus alatt elsajátított „szakértelem”; amely talán jó volt egy diktatórikus rendszerben, de – mint bebizonyult – nem alkalmas demokráciában adódó feladatok teljesítésére.

Arra az új vezető garnitúrának mindenesetre fel kell készülnie, hogy nehéz idő előtt áll. Sok akadályt kell leküzdenie. A többi között a legutóbbi választásokon alulmaradt pártok ama előrelátható igyekezetét, hogy az új parlamenti többség és kormány helyzetét megnehezítsék. Feltehető, hogy némely csoportok és egyének nem belülről, hanem kívülről óhajtják majd a most hatalomra került erők hitelét rontani és velük szemben ellenérzéseket kelteni. Számítani lehet arra, hogy ennek folytán nyugati politikai körökben és sajtóorgánumban erősödni és szaporodni fognak az olyan hangok, hogy Magyarországon veszedelmeket magában rejtő jobbratolódás következett be, szélsőjobboldali szólások és törekvések jelentkeznek és az antiszemitizmus je-

lei észlelhetők. Ez kétségtelenül árt majd Magyarország hírének és tekintélyének. Különösen most, az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozás légkörében. Az új kormányoknak már kezdettől fogva foglalkoznia kellett az ilyen hiedelmek és beállítások leküzdésének módozataival, kézzelfogható bizonyosságot szolgáltatva arról, hogy megalapozatlanok és indokolatlanok az ezirányú félelmek, hangsúlyozva, hogy a belpolitikai fordulat nem rejt magában fenyegető veszedelmeket. Ha a kormányra került új erők következetesen kitartanak programjuk mellett és a demokratikus rend megszilárdításán munkálkodnak, bizonyosan csökkentik azok esélyeit, akik esetleg választási csalódásukat úgy próbálják enyhíteni, hogy a külföldi közvéleményt a választás győztesei ellen hangolják.

Ebben az új vezetők valószínűleg támogatókra találnak a nyugati magyarok táborában, ahol az ellenzéki győzelmet örömmel és megnyugvással fogadták. A megváltozott összetételű parlament és kormány sokkal inkább számíthat a volt emigránsok rokonszavára és együttműködési készségére, mint az előző.

Ha a nyugati magyarok az 1989–90-es fordulat óta eltelt nyolc-kilenc esztendőre visszapillantanak, magukat érintő kedvező és kedvezőtlen változásokat észlelhetnek.

Kedvező változás volt elsősorban a hazával való közvetlen és rendszeres kapcsolat ápolásának lehetősége. Ezzel a lehetőséggel a hajdani emigránsok szívesen éltek, hiszen nemcsak rokonaikkal, barátaikkal és ismerőseikkel kerülhettek zavartalan érintkezésbe, hanem a hazai intézményekkel és közösségekkel is. Ennek jelentőségét tévedés volna lebecsülni, hiszen különösen a hivatási életben gyakorlati haszon is származhatott belőle. Ugyancsak szorosabbra vált a szomszédos államokban élő magyarokkal való kapcsolat, amely a magyarok által lakott tájak mai életének megismerését mozdította elő és segített az egész nemzetben való gondolkodás, magatartás és cselekvés elmélyülésében. A nyugati magyarok – minden részrehajlás és elfogultság nélkül megállapítható – eleget tettek, főleg anyagiakban, annak a többiekénél előnyösebb helyzetükből fakadó kötelezettségüknek, hogy támogassák a kedvezőtlenebb viszonyok között élő, főleg az idegen környezetben szórványokként tengődő nemzettesteket. Erdemes lenne egyszer tudományos eszközökkel és módszerekkel felmérni – nem kérdés céljából és nem is jótévként való tetszelgés szándékával, hanem merőben csak történeti tények rögzítése érdekében –, hogy a nyugati magyarság milyen mértékben segítette a Kárpát-medence magyarjait anyagi gondjaik enyhítésében, szellemi igényeik ki-elégítésében és közérzetük javításában.

Kedvező változásnak tekinthető, hogy megnyílt a szabad hazatérés és hazalátogatás lehetősége. Ez, persze, mindig fennállt, de míg a kommunista uralom alatt, kisebb-nagyobb mértékben és alkalmanként, össze volt kötve az uralkodó rendszer melletti hűségnyilatkozattal és különféle kívánatos gesztusokkal, 1990 óta a nyugati magyarok minden feltétel és a hatalomnak tett engedmény nélkül visszatérhetnek szülőföldjükre, vagy oda, ahonnan szüleik származtak. Tény viszont, hogy ezzel az adottsággal és lehetőséggel, minden előzetes számítás és feltételezés ellenére, csak viszonylag kevesen éltek. Ennek magyarázata, hogy sokakat olyan életkorban ért a felszabadulás és a szabad hazatelepedés ideje, amikor az ember csak nagyon nehezen változtat lakhelyet és az utazásban is eléggé mértéktartó. Másfelől az emigráció sokaknak olyan hosszú ideig tartott, hogy idegenben gyökeret eresztve, családot alapítva, hivatási pályán előrehaladva és eredményt elérve, túlságosan sok rokoni, baráti, ismerősi, közösségi és más kapcsolati szálal kellett volna elvágni. Így az érzelmeiket háttérbe szorítva a maradás gyakorlati haszna kerekedett felül. Ezért van, hogy minden várakozástól eltérően oly

kevesen választották a hazatérés útját. Viszont annál gyakoribb a kétlakiság, vagyis a tartózkodási hely megoszlása a külhon és Magyarország között. Főleg a második és a harmadik nemzedék tagjai vállalkoznak rá, hogy hosszabb-rövidebb időre munkát vállalva Magyarországra utaznak, majd visszatérnek külföldi lakhelyükre. Ennek nem lebecsülendő a haszna, hiszen ezek a fiatalok egyfelől megismerkednek a mai magyar világgal és otthonossá válnak a magyar nyelvben, másfelől visszatérve állandó lakhelyükre hivatási pályájukon hasznosíthatják Magyarországon szerzett ismereteiket és tapasztalataikat.

Ugyancsak előnyös változásnak könyvelhető el az, hogy – és ismét főleg a fiatalokra gondolva – mintha a nyugati magyarok szemléletében csökkentek és enyhültek volna a hangulati elemek, a dolgok megközelítésének módozatai. Gyéribbé vált a különféle szólások puffogatása és a nagyotmondás kedvelése. Nyugodtabb lett a hang és gyakoribb a józan, tárgyias, szakszerű, megfontolt beszéd.

Emez előnyös változásokon kívül szólni illenék az előnytelen és kedvezőtlen változásokról is. Ezek száma meglehetősen nagy. Elsősorban talán az érdemel említést, hogy megszűnt a nyugati magyarok körében korábban észlelhető erős belső kohézió. Persze, szellemében, politikai tájékozódásában és magatartásában sohasem volt egységes. Viták, ellentétek, olykor éles összetűzések gyakran robbantak ki. Mégis, a hazában és a környező országokban kialakult kommunista rendszertől való közös idegenkedés és fellépés, az idegenben való élés és érvényesülés azonos problémái összeforrt táborrá tették. Ha nézeteltérések és viták támadtak, ezek nem azért lobbantak fel, mert az elhagyni kényszerült szülőföld állapotát illetően eltértek a nézetek, hanem azért, mert majd mindenki más és más taktikát tartott követendőnek a közös ellenféllel szembeni küzdelemben.

Ma ez az összetartó erő hiányzik. Ennek következtében a mai nyugati magyarok inkább egyéni és csoportos, de kevésbé nagy közösségeket átölelő együttes állásfoglalásokra és akciókra vállalkoznak. E tekintetben Európában még rosszabb a helyzet, mint a tengerentúli országokban.

A részeire bomlott hajdani emigrációban kevés az integráló erő, és ez a magyarázata annak, hogy gyengült a cselekvési készség is. Fontos nyugati – főleg nyugat-európai – magyar szellemi műhelyek (Új Látóhatár, Irodalmi Újság, Szemle, Katolikus Szemle) bezártak. Némelyek azért, mert úgy érezték, hogy feladatukat és küldetésüket befejezték, nincs többé szükség rájuk, dolgos tagjaik pedig folytassák munkájukat hazai orgánumoknál és hazai pályatársaikkal szoros együttműködésben. Mások azért szűntek meg, mert akik irányították és a tennivalókat elvégezték, abba a korba kerültek, amikor már nehézzé és terhessé válik minden munka. A nyugati magyarság elerőtlenedése abban is megnyilvánul, hogy nincs utánpótlás. Értékes kezdeményezések és vállalkozások azért bomlanak fel és maradnak abba, mert nem akad, aki folytassa. A szellemi ernyedtség jele, hogy nincsenek – főleg Nyugat-Európában – fiatalok, akik, mint elődeik negyven vagy ötven évvel ezelőtt, megteremtették és életben tartanák a közösségek kulturális intézményeit és fórumait.

Ami ma még létezik, kevés kivételtől eltekintve, a hatvan-hetven évesek nemzedékének műve. Ha ezek is kihullanak a sorból, összeomlik a nyugati magyarok szellemi-értelmiségi hálózata. Nincsenek, vagy csak elvétve találhatók nyugati magyar folyóiratok. A kevés létező nagyrészt kétlaki, amennyiben Magyarországon készül és Nyugatról tartják el (Szivárvány, Magyar Műhely, Arkánium, Nyugati Magyarság, Nemzetőr). Amerikában és Ausztráliában még csak van magyar sajtó, a helyiek által írva,

szerkesztve, nyomtatva és olvasva. Európában már csak a katolikus Életünk és az ausztriai Bécsi Napló jelenik meg, kiegészülve egy pár kis példányszámú, korlátozott terjesztésű, lokális érdeklődést kielégítő vagy egyesületi közlönnyel.

A valamikor oly jelentős értelmiségi körök tevékenysége is csökkent, ha meg nem szűnt. A szellemi és anyagi erőt nem a nyugati tagok látókörének tágítására és tudásuk gyarapítására, hanem a Kárpát-medencei érdeklődők tájékozódási igényének kielégítésére fordítják. A tanulmányi hetek és napok, valamint kisebb összejövetelek résztvevőinek többsége magyarországi és Kárpát-medencei, nem pedig nyugati, akiknek javára és érdekében ez értelmiségi körök annak idején megszülettek.

Csaknem összeomlott a könyvkiadás és könyvterjesztés. Nyugati szerzők immár Magyarországon jelentetik meg műveiket, mert kevés – főleg Európában – a kiadó, a nyomda és a terjesztő. Számos akadálya van annak, hogy külföldi íróknak és tudósoknak Magyarországon vagy a környező országokban megjelent művei eljussanak a nyugati diaszpórákban élő olvasókhoz. A Kárpát-medencében kiadott nyugati magyar könyvek csak elvétve kaphatók Nyugaton. Szerencse dolga, ki mikor juthat el például Budapestre vagy Erdélybe, hogy az ott megjelent nyugati magyar alkotásokat megvehesse. Lassan oda jutunk, hogy Nyugaton élő magyar alkotóművészek és tudósok nevét Budapesten, Pozsonyban vagy Kolozsvárott jobban ismerik, mint Párizsban, Londonban, Rómában, New Yorkban vagy Torontóban. A helyzet tehát lehangoló. Vannak, akik az anyaországtól várnak segítséget, de annak másra kell a pénz. A nyugati magyaroknak maguknak kellene magukon segíteniük, és anyagi erőforrásait az őket érintő célokra fordítani.

Derűsebb és megnyugtatóbb a helyzet az egyházak és az ifjúsági szervezetek esetében. Nem véletlenül kerültek egymás mellé, hiszen a magyar fiatalok nevelése – főleg a hétvégi iskolákon és a cserkészeten keresztül – az egyházak szívesen vállalt feladata és munkája. E tekintetben még elég sok a pozitív jelenség, ámbar aggasztónak tűnhetnek azok a jelek, amelyek az asszimiláció erősödéséről tanúskodnak. Pedig az egyházaknak és az ifjúsági nevelő intézményeknek nemcsak arra kellene törekedniük, hogy a rájuk bízott fiatalok hitükben erősödjenek és erkölcsükben nemesedjenek, hanem arra is, hogy a magyar nyelvben és kultúrában otthonosak legyenek. Remélni lehet, hogy ez az olykor sok áldozattal járó munka nem szakad meg, és azt vállaló személyek és tanintézetek zavartalanul végezhetik áldásos tevékenységüket.

A jövőben a nyugati magyarok számára a legfontosabb és legsürgetőbb feladattá válik még működő intézményeik fenntartása és azoknak a hiányoknak a pótlása, amelyeket a megszűntek maguk mögött hagytak. Elgondolkodtató, hogy azok a magyar szórványok, amelyek oly készségesen és gyorsan állnak minden fontos magyar érdek mellé és semmilyen áldozattól nem riadnak vissza, ha a bajba jutott és rászoruló Kárpát-medencei magyarokról van szó, haboznak kellően támogatni önnön intézményeiket és a gyermekeik magyar jövőjét szolgáló kezdeményezéseket. Különösen Európában tűnik fel, hogy míg a hazai és kisebbségi magyar felkérésekre oly gyorsan nyílnak meg a szívek és a pénztárcák, a saját céljaikat szolgáló felhívásokra nincs vagy bizonytalan a válasz. A magyarságot a szabad Nyugaton ugyanolyan veszélyek fenyegetik, mint ott, ahol visszaszorítják és üldözik. Az asszimiláció ott a legerősebb, ahol nem erőszak eredménye, hanem az állapotok diktálta természetes, lassú és csendes folyamat. A magyar nem a nyomásban és szorításban vész el, hanem a kellemes környezetben, a többséghez való szinte észrevétlen alkalmazkodásban és a hovatarozandóság szabad megválasztásában. Nem Szlovákiában és Erdélyben, hanem Ausztriában, Né-

metországban, Nagy-Britanniában és a tengerentúli földrészeken. A nyugati magyaroknak minden lehetőségük megvan, hogy önmaguk és gyermekeik magyarok maradjanak. Magukra vessenek tehát, ha nem ezt teszik.

Ma méltán és joggal sürgetnek maguknak – mármint, akik útlevelel rendelkező magyar állampolgárok is – az országos választásokon szavazati jogot, az ország ügyeibe való beleszólás lehetőségét, a közelmúlt eseményeinek és politikailag cselekvő személyeknek az elbírálásában meghallgatást, az önkényuralom áldozatainak, üldözöttjeinek és kárvallottjainak jóvátételt és kárpótlást, az érdemek illő méltánylását, a száműzetésben töltött évtizedek alatt felhalmozott tudásnak és tapasztalatnak az ország érdekében való felhasználását, az adok és kapok tekintetében a feleket megnyugtató kölcsönösséget. De mindezeket megelőzően a maguk portáján kellene rendet teremteniök, kellő bizonyítékokat szolgáltatni arra vonatkozóan, hogy meg akarnak maradni és gyermekeiket is meg akarják tartani, mégha idegen környezetben is, magyarnak, magyarok közösségében, és a magyar nyelv, szellem, hagyományok vonzáskörében.

KABDEBŐ TAMÁS

Két magyarságkép

Angolok

Nemcsak a kép változik, az évek, évtizedek, évszázadok folyamán: a néző is. A múlt századnak a részben az impériumból származó brit egységét ma megbontja az összetevő népekre való önkéntes széttagolódása: ma angolokról, skótokról, walesiekről, írekről és – igen, hamarosan – cornwalliakról is beszélünk. Mindezzel együtt a kontinentális nyelvhasználatban az „angol” szinonimája volt és maradt a britnek, tehát csupán az írek azok, akik így számon kívül maradnak.

Van egy történelmi kép s ezen az idő csak annyiban változtat, hogy a kapcsolatok további feltárásával vonalgazdagabb lesz a grafika, tehát a további satírozás mélységet ad az ábrázolásnak. Persze szellemi képről van szó, ami, a kitapintható fogódzók segítségével a tudatban formálódik meg, alakul. A török hódítással összeszabdalt Magyarország nem állt össze szerves egésszé az angol tudatban addig a pillanatig, amíg a Szabadságharcot le nem verték és – Pulszky és brit segítőitársai nyomán – az angol sajtó megismertette a magyarokat az angol közvéleménnyel. Ezt a képet aztán elmélyítette Kossuth angliai, amerikai föllépése, s így alakult az a nézet, hogy Garibaldi, Mazzini és Cavour egységesedő Olaszországához hasonlóan, a magyarok is egy geográfiaileg meghatározható hazát bírnak, mely része ugyan az Osztrák Birodalomnak, noha alárendelt helyzete nem kívánatos.

Gál István, Jeszenszky Géza, Czigány Lóránt és mások történelmi és irodalmi szempontból igyekeztek a „fogadtatás”, a „befogadás”, a „magyar-barátság” címkével ellátott és egyre szépülő képet felmutatni, habár a történészek, politikusok, írók és nevelők szemlélete és a közvélemény nehezen meghatározó ösztudata és hozzáállása között mindig is volt és maradt különbség. A *Punch* a közép és felsőosztályok satirikus folyóirata volt. Érdeemes lenne múlt századi számaiból kimásolni a Magyarországról és

a magyarokról szóló cikkeket és rajzokat. Ezt persze, helyel-közzel Haraszti Éva megtette, ott és ahol felhasználva a folyóirat cikkeit, ahol éppen szüksége volt rá.

Egy ponton az Osztrák–Magyar Monarchia az Angol Világirodalom ellenségévé lett. Az 1910-es években nyilvánvalóvá vált, hogy a Központi Hatalmak az Entent-tal szemben állnak és hogy Közép-Európa a német érdekszférába került. Az idősebb Seton-Watson Trianon-párti fellépése meglehetősen összemocskolta a Magyarországról alkotott képet, melyet a háború, majd az új német-szövetség alaposan elrútított. Világos, hogy a mindenkori politikai hatalmak befolyásolják, sőt manipulálják a mindenkori közvéleményt, s ezen Teleki Pálék angolbarátsága csak keveset módosíthatott.

Ugyanakkor az angolok individualisták voltak és maradtak. Voltak hungarophil társaságok, a két háború között is, volt – a háború alatt – a BBC igen hatásos és jó minőségű magyar osztálya, volt egy Koestler, aki magyarságát ugyanúgy vállalta (habár pszihózisnak nevezte), mint Gábor Dénes, a hologram feltalálója. Keynes emlékezett cambridge-i magyar barátjára és Macartney „Elemér” egyre másra írta magyartárgyú és magyarbarát történelem könyveit.

Az 1956-os magyar forradalom, mint a bomba robbant bele a világ közvéleményébe. A fürge angol sajtó tudósítói Bécsen keresztül, majd Budapestről közvetítették a politikai átalakulás és a honvédő harc híreit. Gondoljuk meg, arról volt szó – a dolognak ezt az aspektusát domborították ki – hogy a hidegháborús ellentábor blokkjából kitörni készültek a magyarok. Tudjuk, hogy ez végérvényesen csak 1989-ben sikerült, de 56 nélkül – ami exponálta a szovjet gyengeségét – 1989 nem következhetett volna be, vagy ha igen, akkor sokkal később és más formában.

Az angolok úgy fogadták 1956-ban a menekülő magyarokat, mintha kebelbarátaik lennének, mintha nem lett volna első és második Világháború, amikor rossz oldalon álltunk. A Macartney féle történelemszemlélet – habár konzervatív módon – egyszerűen felülkerekedett és a történelem süllyesztőjébe söpörte a „Scotus Viator” (id. Seton-Watson) sarat; az Aczél–Méray féle társadalomlátás és helyzetkép-bemutató mint a demokratizálásra irányuló óhaj csapódott le: a magyar közgazdászok, muzikusok – eddigé ismertek – hirtelen keresettek és ünnepeltek lettek, és Nagy-Britannia minden egyetemére bekerültek a menekült magyar diákok. 24,000 menekült, az összes tizenegyházy százaléká ment keresztül Anglián, a fele az Újvilág felé igyekezetében ideig-óráig maradt, a többi, illetve azoknak leszármazottai ma is ott van.

1956 decemberében (én akkor érkeztem Villachból Andoverbe, egy katonai repülőgépen), jó volt magyarnak lenni. Mindenkit elláttak, szívesen fogadtak, majd mindenkit munkához, vagy továbbtanuláshoz segítettek, a forradalom résztvevőire felnéztek. Igen, így volt ez többé-kevésbé egyéb nyugati országokban is, de talán talmibb szervezethez és csökkenőbb empátiával. Most már tapasztalatból: az angol tudatban kialakult az a tartós benyomás, hogy a magyar dolgozni akar és tud. Kezdetben legtöbbszörünknek mindegy volt, mit. Csomagolóként kezdtem egy üzemben, unokatestvérem egy farmon dolgozott, egykori barátom cselédlánynak ment, barátom egy építkezésnél kapott munkát. Idetartozik, hogy mindenki kinőtte magát. Az angolok tanúi voltak gyors emelkedésünknek, helyváltoztatási hajlandóságunknak, tudáséhségünknek. Mivel az „átlag angol” – ha van ilyen – nem olyan volt, mint mi, megtelepedettek, létrejött egy mondás, mely nem annyira maliciózus, mint amilyennek látszik:

Miről ismeri föl a magyart?

Hogy mögötted megy be a toloajtón és előtted jön ki.

Másképpen megfogalmazva, de még mindig az ő szavakkal: „A magyarok buzgók”. „Csöndes magyarral már igen, megbékélt magyarral még nem találkoztam.”

Az 1956 és 1989 közti 33 év angol tapasztalata kifényesítette azt a régebbi, tehát az 1849-es magyar képet, mely szerint a magyar serény, függetlenségre vágó, nagyigényű és harcrakész. Háromszázegynehány magyar diák tanult angol egyetemeken: ezeknek kétharmada időben, azaz némi késéssel diplomázott. Ha bele vesszük ebbe a kezdeti nyelvi nehézségeket és ha hozzáadjuk, hogy a diplomázottak közel húsz százaléka kitűnő vagy jeles minősítést kapott, akkor az angol benyomás igazoltnak, valósnak látszik. A fenti időszakban Mikes György humoros könyvei alapján az angol nemcsak a magyar-mivolt humoros skiccét kapta meg, hanem egyenesen elvárták még a mindennapi magyaroktól is a szellemességet, vagy legalábbis a vicceket. Most nem feltétlenül arra gondolok, hogy mikor a Hyde parkban elfogtak egy magyar hattyú-tolvajt, és azt mondták neki, hogy a „hattyú a királynő szárnyasa”, így felelt az ipse: „Éppen neki készülök libapecsenyét sütni”, hanem, arra, vagy arra is, hogy a problémákra tőlünk a szellemes megoldásokat várták. Walesi példa, hogy a helybeli „Bodlonfa” háznev mellett magyar színházi rendező barátom „Mandulafá”-nak nevezte a házát.

„Só, bors és patkányméreg”, volt a megboldogult Vajda Albert egyik könyvének címe s ez, sub rosa, implikálta, hogy mi magyarok lennénk az angol élet sava, bors, s olykor patkányméрге.

A kép angol fókuszolásához hozzájárultak a magyar sporteredmények. Kezdődött ez az aranycsapat 6:3-as győzelmével, még 1953-ban, amikor *Puskás* a magyar név egyik angol szinonimája lett, folytatódott az olimpiai eredményekkel, melyek akkor és azóta túlszárnyalták az angolokéit. Bár krikett-ben és rugby-ban sosem alakítottunk (meg sem próbáltuk) az angol vívók, vízipólósok, eveződők és kajakosok fölnéztek ránk, az atléták – a feketebőrűek dominanciója előtt – és az úszók egyenrangúnak tekintettek. Egy brit példa. Második egyetememen, Cardiffban, bekerültem a walesi vízipóló, válogatottba is – én, ki otthon be nem kerülhettem volna mondjuk a Fradi, vagy az Újpest csapatába. A szintkülönbség tehát adva volt, a hajtáshoz való hajlamot pedig magunkkal hoztuk.

Vizinczey fellépéséig csak a Mikes könyvek számíthattak a *sikerkönyv* jelzőre az angol könyvkiadásban, holott, kisebb-nagyobb irodalmi próbálkozásainkkal egy tucatan közülünk megpróbálkoztak úgy magyarnak maradni, hogy angolul is írtunk. Az otthoni magyar irodalmi termést, tehát az exportra szánt szépirodalmat: Móriczot, Kosztolányit, Krúdyt – korábban Mikszáthot – későbbben Szabó Magdát, Lengyelt, Esterházyt, Nádast észre sem vették, ők, Britanniában, koron és körön kívül maradtak. Mikszáth, a századelőn amerikaiakat és főleg németeket hódított meg, de angolokat csak Konrád: manapság. A versfordítások dandárját a Tábori–Kabdebó duó készítette, de ők nem jutottak el antológiájukkal a kivitelezésig, holott, a hatvanas évek csaknem minden jelentős angol költőjét mint műfordítót szerepeltették (volna) benne. Ez így is megmozgatott száz angol-walesi-skót intellektuelt és kialakult az a nézet, hogy a magyar (egyelőre bebizonyítatlan) versíró nagyhatalom. Ehhez hozzájárult a *New Hungarian Quarterly* munkája és a Ted Hughes–Csokits János kettős Pilinszky verseskötete. Megnőtt az ázsiója Juhász Ferencnek és – Gömöri György révén – ismertebbé vált Nagy László is. Többen fáradoztunk azon, és immáron félsikerrel, hogy József Attila arca belejátsszon a képbe. Ami a színpadot illeti Molnár volt, van és marad London vezető színháziban, az egyéb bemutatókat: Örkény, Határ, Az ember tragédiája (most!) egykézen és egyesével lehet megszámlálni.

A fenti időszakban az angol egyetemi és középiskolai oktatás olyan injekciókat kapott magyar észből, szervezőképességből és találékonyságból, melyet szinte változatlanul érez, mivel a nyugdíjazottak helyére fiaik kerülnek, illetve az ösztöndíjas, vagy pályadíjas magyarországi utánpótlás. Csaknem minden szakterületen, a nyelvészettől a számítástechnikáig, a könyvtárosságtól a mérnökkar ágazataiig találunk magyar exponenst – s ez nem akármilyen. Mert, egyenlőség ide vagy oda, ahhoz, hogy egy magyarból pl. egyetemi könyvtárigazgató lehessen, mint lett Czigány Magdából Londonban, többszörösen le kell köröznie angol pályatársait. És most még egy angol mondás, pozitív és negatív kicsengéssel:

Arra a kérdésre, hogy milyen szerepet töltesz be az egyetemen, így felel:

A rezidens magyar intellektuel vagyok.

Számtalan vicc, anekdota, utalás van arra is, angolok között csakúgy, mint magyarok között, hogy mihelyst összekerülnek, a magyarok Angliában is magyarul beszélnek. Ez ugyebár udvariasság, amit ezzel a bocsánatkéréssel hidalunk át: „Bocsánat, most az istenek nyelvén beszélünk.”

Malcolm Bradbury-nek, Anglia egyik legjobb regényírójának mindez nem feltétlenül imponál. *Doctor Criminale* c. regényének főhőse éppenséggel egy hadovahuszar magyar intellektuel.

A szabadság kitörésének évétől kezdve tömörebb sorokban járnak az angol turisták széphazánkba és élményeik zsákmánya továbbalakítja az otthonról és az otthoniakról alkotott képet. „Az a nemzet, mely kitermelte magából a két nagy ökonómust, Káldort és Baloghot, előbb-utóbb az Európai Közösség oszlopos tagja lesz”, mondta nekem egy angol tanár. „Magyarországra enni és fürödni megy az ember”, ez volt a pilóta véleménye. A hivatalos küldöttségek áradoztak a magyar udvariasságról, a személyesen bevásárlók panaszkodtak. Könyvtárigazgató kollegáim el voltak ragadtatva attól, hogy szerény anyagi juttatásokból milyen fényesen működtetünk könyvtárakat, ám kárpálták a nagy könyvtárkolosszusban dolgozók szerény teljesítményét. Más vélemény: egyes intézményekben túlzott az anyagiasság, másokat ma is megfojt a *bürokrácia*. (Nem elírás, saját szógyártmányom.)

Összegezve: a britek kedvelnek bennünket. Ez elsősorban ötvenhatnak köszönhető, de nem utolsó sorban a mai igyekezeteknek. Hogy Közép-Európa van-e vagy nincs, azt nem nagyon hiszik, vagy tudják (elvitatkoztam ezen egyszer az LTS hasábjain) és abban sem biztosak, hol lenne Erdély igazi helye. Egy angol történészt idézek: „Transzilvánia olyan provincia, mely nemzetiségekből áll, tehát egyik nemzetnek sincs joga hozzá.” E véleménytől függetlenül az angol szerint egy nemzethez az tartozik, aki odavalónak vallja magát, s ha ez igaz, akkor most sem rossz bolt Angliában magyarnak lenni.

Írek

Az írekéhez képest a magyar, vagy a lengyel történelem sikersorozat. Kelta viszályok és századok viking nyomása után Szent István korában egy pillanatra mintha egyesült volna Írország, hogy utána ismét szétmárcangolódjék, ismét a vikingek, majd a britek keze által. Így ment ez – összeesküvés, felkelés, forradalom hegyén-hátán, míg végül 1919-ben kierohtetett megegyezéssel kettéválasztották Írhont: hat északi megyére, angol fennhatóság alatt, azaz huszonhat egyéb megyére, három tartományon belül, mely az Eire, avagy az Ir Köztársaság nevet kapta.

Az írek szeretik a magyarokat, talán minden más népnél jobban, hisz sohasem voltak vagy lehetnek szomszédai. A szeretetnek történeti, helyesebben történetfilozófiai gyökere van. Az írek akkor is tudták magukról, hogy írek, és származás szerint kelták, amikor hivatalosan brit állampolgárok kellett, hogy legyenek, s amikor több hasznot húzhattak (vagy húzhattak volna) a brit kormaságból, mint az ír nemzeti érzések ápolgatásából. A Kívülálló 1919-ig nem nagyon tudhatta, ha írországi emberről volt szó, hogy őslakossal vagy angol, esetleg skót telepessel van-e dolga. Íme egy példa. Kossuth, s vele együtt a magyar történetírás úgy tudta, hogy Roger Casement senior „Indiából jött gazdag angol úr volt”. Ez az úr ugyanis Kossuthot meglátogatta Kiutahiában és kézbesítette a magyar vezető segélykérő sürgős levelét Palmerstonnak. Az angol külügyminiszter közbe is lépett Kossuth érdekében.

Négy esztendővel ezelőtt, egy ír tanársegéd, névszerint Seamas O Siochain, nyomra vezette e sorok íróját. Az idősebb Casement brit szolgálatban lévő kolonialis tisztviselő ír. Fia, kit ma az 1916-os felkelés előkészítői és mártírjai közé sorolnak, naplójában leírta, hogy apja magyarbarát példája is sarkallta őt: „mi írek, Nyugat magyarjai” rázzuk le az angol igát! A múlt század elején mi magyarok még többet tudtunk az írekről – jobban számon tartottuk őket – mint ők bennünket. Gorové, Pulszky Írthonba látogattak, Eötvös az írországi szegénységről írt, a nagy ír hazafit Daniel O Connellt, Blackwell, a brit diplomata, az ír Kossuthnak nevezte.

Aztán jött 1848–49. Európa forradalmi között a William Smith O Brien féle wexfordi fölkelés csak egy hamar elfojtott kis csetepaténak látszik, bár előzménye jelentős volt, következménye nagy horderejű. A *Márciusi Ifjakhoz* és *Mazzini Giovani Italia* mozgalmához hasonlóan létezett egy *Fiatal Írország* mozgalom. Ők voltak a forrongás kovásza, ők lettek az elfogott, bebörtönzött, vagy éppenséggel elmenekült politikusok, akik ébren tartották a fegyveres ellenállás gondolatát. Davis, Mitchell majd pedig a Tasmaniába száműzött vezér, O Brien, utólag felfedezték a magyar Szabadságharcot, Kossuthot, Klapkát. Az ír szimpátia megnyilvánulások az 1850-es évben kezdődnek és – a múlt századot tekintve – 1861-ben kulminálnak. Ekkor látogat O Brien Magyarországra – Széchenyi Béla a kalauza –, ekkor írja, a „nem engedünk a negyvennyolcból” deáki parlamentről, hogy a magyar út párhuzamos kell hogy legyen az ír úttal.

1904-ben aztán történik valami Dublinban, aminek a mai ír történelemkönyvek is egy egész fejezetet szentelnek. Megjelenik, először folyóirat-folytatásokban, aztán könyv formában a *Magyarország föltámadása, példa Írország számára* című politikai írás Arthur Griffith nyomdászból lett politikus tollából. Az ír újjáéledés (ki tudja, hányadik?) korában vagyunk: újratanulják a majdnem kihalt ír nyelvet, Yeats föllépésével egy világirodalmi rangú költő támasztja föl a mítoszokat, új ír társaságok születnek, divatba jön az ír folklór stb. És mit mond Griffith: vigyázó szemetek a magyarokra vessétek! Tételesen felsorolja a magyar történelmi események utolsó kétszáz évét, és összeveti a Habsburg elnyomást az angol igával, amiben Írország szenved. Ezt a párhuzamos nyomozást követi a panáceák sorozata. Mit is kell tenni? Nemzeti Bankot alapítani, mint a magyarok, a nemzeti nyelvet ápolni, azon lenni – de nem tűzzel vassal! – hanem ésszel, inkább mint erővel, *hogy Írthonnak, a magyar mintára szabad, független parlamentje legyen.* Griffith világosan bemutatja, hogy a kossuthi fegyveres felkelési mód beletorkollik a deáki békés megoldásba. A kettő együtt hozza a Kiegyezést. Griffith számára ez a követendő példa.

Amikor 1907-ben, a korábbi gondolatok nyomán megszületik a Sinn Fein – magyarul: *Mimagunk* – ez is magyar mintát vesz alapul, az egykori Védegyletet. Rövidesen minden átalakul, a Sinn Fein is, de nem a magyarbarátság, mely a mai napig tart.

A háborúban az írek semlegesek maradtak. Következésképpen nem ragasztottak semmi címkét azokra, akik a német oldalon harcoltak, azt sem kérdezték szükségből-e, hajlandóságból-e? A sztálinizmus prése alatt élő Magyarország az ír sajtóban együttérzést keltett, és tovább élt az a legenda (félígazság?), hogy az ír temperamentum hasonlatos a magyarhoz. („Igen – mondta egy idelátogató pesti cinikus – ugyanolyan linkek, mint mi.”) Ötvenhat nem érte őket váratlanul: „mi írek – mondta nekem egy kőművesmester –, még hamarabb fellázdunk volna, mint ti, magyarok.” Négy száz magyar menekült kapott itt ideiglenes szállást, közülük ötven család vetette meg a lábát, gyermekeik, bár leeresedtek, lélekben és botladozó szóban magyarok maradtak.

Történelmi esemény volt 1991-ben a dublini Magyar Nagykövetség létrehozása, ennek máig tartó jó működése, és a két követ pozitív, a szimpátiát hasznosan mozgósító szerepe. A külpolitika tengelyét az átalakulás óta az a szándék vezeti, hogy bekerüljünk a NATO-ba, illetve az Európai Közösségbe. Az utóbbihoz a leghasznosabb szálláscsinálók egyike Írország, amely egyébként a lehető legügyesebb diplomáciával biztosítja önmaga számára azokat az előnyöket, amit az európaiság adhat. Ma több itt a megforduló, ösztöndíjas, tanulmányutas és turista magyar, mint a honos hungarus. A közoktatásban, főleg az egyetemeken kevés számunkhoz képest jól vagyunk képviselve: mind a hét írországi egyetemre jut átlagban két magyar, ebből kettő a profeszszori státust is elérte.

„A magyarok kedvesek”, „éppúgy szeretnek bulikat csapni, mint mi”, „Pesten a magyarnótás kocsmákban, éttermekben érzem legjobban magam, a magyar olyan muzsikás nép, mint mi vagyunk”. Az összehasonlítások özöne áll rendelkezésünkre, valamint három jobb-rosszabb film (az egyiket az én ötletemből írták – bár ne tették volna!), melyek azok számára mondanak valamit, akik az ír életet nem ismerik.

Későn fekvő, későn kelő nép, a kampányokat jobban kedvelik, mint a rendszeres munkát, beszédes, szellemes, könnyen sértődő. Egy ír barátom pesti látogatása után ezt mondta: „Milyen szépek a magyarok, azaz milyen változatosak! Színek, formák, arányok különbözőek...” Elgondolkodtam ezen. Az ír utca négyféle népet mutat. Valamennyien fehérbőrűek, de némely arc rózsaszínbe játszik, minden második szőke, minden tizedik ember rőt hajú, minden huszadiknak fekete sörénye és kék szeme van. A negyedik fajta ezeknek keveréke. És mi? Ahány ember, mondhatni, annyi fajta.

Írországban jó magyarnak lenni; ez nincs ránk írva, de amint megtudják rólunk kik és mik vagyunk, kinyílik a szívük. Észak-Írországban, e két kultúra összecsapásában élő tartományban nemkülönben. Ott tudják, mi fán terem Erdély. A nacionalisták szerint az északír katolikusok helyzete hasonló az erdélyi magyarokéhoz. Az északír protestánsok ezt éppen ellenkezőleg gondolják: mármint hogy a protestáns helyzete lenne az erdélyi magyarokhoz hasonló.

Tavaly, a negyvenedik évfordulóra, 56-os kiállítást rendeztem Maynoothban; a Sztálin-szobor-nyakcsigolya darabon túl a legérdekesebb kiállítási tárgy egy, az október–november ezerkilencszázötvenhatjának albuma volt. Újságkivágásokból és apró, kézzelírott kommentárokból állott. Összeállítója egy akkor tizenkilencéves munkásfiú, Aidan O Connor volt. „Egész életemben szerettem a magyarokat, mondta, akkoriban volt is egy öreg magyar barátom. 56-ban majd megszakadt értük a szívem.”

Nos, összefoglalóul még ennyit. Már tudtam, hogy ezt a cikket írni fogom, amikor megkérdeztem egy többgyerekes ír barátomat, akinek magyar asszony a felesége, hogy szerinte milyenek a magyarok.

„Mint mi. Csak még olyanabbak”, válaszolta.

SULYOK VINCE

Norvégia magyarságképe

Hadd szögezzem le mindjárt írásom elején: semmit se tartok természetesebbnek annál, mint hogy érdekel bennünket, magyarokat, miképpen vélekednek rólunk mások. Annál kevésbé, mivel – meglepetésünkre talán – a világban rólunk kialakult kép igen gyakran nem egyezik, vagy legalábbis nem egészen egyezik azzal, amit mi önmagunkról önmagunkban vélünk. Ez az érdeklődés azonban nem csupán természetes, hanem szükséges is. Nem utolsó sorban ahhoz, hogy esetleg megpróbáljunk igazítani valamit ezen a képen – s oly módon is, hogy saját magunkon is igyekszünk változtatni; hiszen a mások „görbe tükreben” mintegy karikírozottan kipellengérezett előnytelen tulajdonságainknak esetleg köze lehet a valósághoz; de úgy is, hogy a másokban kialakult képet magát kíséreljük meg valamicskét „retusálni”, előnyösebbre változtatni. Mert itt, előljáróban, azt is leszögezhetjük mindjárt, hogy egy-egy nép magyarságképe nem állandó jellegű és örökre szóló, hanem az mintegy a körülmények, a történelem terméke. Változása, továbbformálódása egész sereg összetevőtől függ. Ilyenek például a két nép érintkezésének gyakorisága és annak intenzitása (ami gyakran egyenes arányban áll az egymástól elválasztó földrajzi távolsággal); a rólunk kapott értesülések, információk mennyisége és minéműsége; a közös, vagy közöseknek vélt érdekek; az objektív gazdasági adottságok és a szubjektív tapasztalatok és élmények; régebbi korok hagyományai, az ország politikai szerepjátéka; szövetségesei stb.

Ismerni, sőt magunkat *jól* ismerni vélve, mi, magyarok, gyakran túlzott várakozással tekintünk idegen népek rólunk kialakult vélekedésére, s ezért nem ritkán csalódás ér bennünket, látva a nagy eltérést a várt és a ténylegesen kapott kép között. Ilyenkor sokszor leljük abban a megoldást, hogy sértődötten elutasítjuk az előnytelennek mutatkozó magyarságképet, s mögötte ellenséges erők hazudozásainak eredményét véljük látni, vagy jobb esetben a tudatlanságát. Pedig ha nem ismernek bennünket, vagy nem eléggé helyesen ismernek bennünket, az sok esetben csak azt jelenti, hogy nem sikerült eléggé meggyőzően megmutatnunk tényleges valónkat és értékeinket.

Az igazán termékeny út ilyen esetben persze az önvizsgálat lenne, annak a mérlegelése: min és mit kellene változtatnunk ahhoz, hogy a külföld (egy-egy konkrét ország) magyarságképe közelebb kerüljön a magunkban élő magyarságképhez.

Norvégiát majdnem kétezer kilométer választja el hazánktól. Beható érintkezés e két ország között már csak emiatt se alakulhatott ki, az éghajlatból és az életmódból adódó elválasztó különbségek mellett. De ennek az egymást kölcsönösen távolból szemlélésnek előnyei is lehetnek, mert ily módon történetesen a norvég kép tisztább, mentesebb például azoktól a szubjektív elfogultságoktól és sérelmektől, amelyek esetleg túlzott meghatározói lehetnek a hazánkhoz közelebbi fekvésű, vagy vele éppenséggel határos népekének. A norvég magyarságkép ily módon megközelíthetően hasonló szerepet játszhat, mint az összehasonlító nyelvészetben az úgynevezett kontraszt-nyelv játszik.

Mivel a norvégok magyarságképe (hasonlóan a más népekéihez) történelmi kategória, vizsgálásaimat három részre osztom. Elsőül a múlttal foglalkozom, azokkal

a tényezőkkel, amik a múlt századokban hatottak alakítólag erre a képre. Ezután napjaink norvégiai magyarságképeinek vizsgálatára térek ki. Végül pedig arra, hogy véleményem szerint mit kellene, illetve lehetne tenni a jövőbeli képért.

Mint ez már fentebb megemlítődött, a két nép *közvetlen* érintkezését lehetetlenné tette az egymástól elválasztó fizikai-földrajzi távolság. Történelmi párhuzamok azonban bőségesen találhatók a két nép életében, s aligha kétséges, hogy ezek mindkettőjüknél mindenkor bizonyos képzeteket is kiváltottak egymásról a tudat síkján. A Nyugat-Európát, az angol, skót, ír területeket a 800-as évektől hajóikon rendszeresen felkereső és kirabló norvég vikingek (akik később Izlandot és részben Grönlandot is betelepítették, sőt még Észak-Amerikát is felfedezték), csekély eltéréssel még időben is megegyezőleg ugyanazt művelték ezeken a földeken, mint azt „kalandozó” magyar őseink tették 908–971 között Közép-, Nyugat- és Dél-Európa országaiban. S mintha csak valamifajta „munkamegosztást” végeztek volna: ritkán fordult elő, hogy mindketten ugyanazokat a földeket dúlták volna, s az szinte sose, hogy ezt egyidejűleg tették volna. Nincs tudomásom viking–magyar összeütközésről. Azt azonban nehéz lenne elhinni, hogy ne tudtak volna egymásról, egymás cselekedeteiről!!! Aligha vonhatjuk hát kétségbe, hogy a norvégok első képe a magyarságról a 900-as évekre nyúlik vissza, bármilyen mélyre üledett is le ez a kép azóta a tudatban. E felfogás szerint a magyarok harcias, bátor, ügyes, kalandot-kedvelő, mozgékony népség, akik lovaikon úgyszólván évente végignyargalták és végigsarcolták Európa egy vagy több országát-vidékét, kedvüket éppúgy lelve a haditusákban, mint az aranyszerzésben és a fiatal nőkben. Nehéz lenne megérteni, ha a hasonló lelkületű és szemléletű vikingekben ez a nép-kép nem váltott volna ki elismerést és rokonszenvet!

Érdekes, de nagyon is érthető okokból a magyar kalandozók sose érintették a skandináv területet; ennek következtében a „*de sagittis Hungarorum*”-féle pszichozistól is mentesek maradtak ezek. Legközelebb talán 915-ben jártak ehhez a tájhoz, amikor az évkönyvek tudósítása szerint felperzselték Brémát, s talán Schleswig–Holsteinbe is beportyáztak, tehát dán határvidékre.

De az is érdekes, hogy ezek a rablőháborúk mindkét népnél szinte évszámra megegyezőleg is ugyanakkor apadtak el, s mindketten egyszerre vették fel a kereszténységet, egyszerre szerveződtek egységes, erős központi kormányzattal rendelkező államná: Szent Olav (király 1015–1028 között), illetve Szent István uralkodása idején (király 1000–1038 között.) Írásos nyomait ennek eddig ugyan nem leltem, de teljességgel valószínűtlen lenne, ha ezek a párhuzamos változások nem tudatosodtak volna kölcsönösen mindkét népnél.

A középkori nagy norvég birodalom egyébként egyenes megfelelője a középkori nagy magyar birodalomnak. Ha nem választotta volna el olyan óriási távolság egymástól a két népet (amely az akkori közlekedési viszonyok mellett még nagyobb hatályú volt, mint napjainkban), akkor ezekben az évszázadokban természetesen dinasztikus kapcsolatok jöttek volna létre a két nép uralkodó családjai között. Erre azonban az adott körülmények között csupán egy példát találtam, az is igen-igen távoli: I. Endre királyunkról (meghalt 1060-ban) tudjuk, hogy a száműzetésből visszatértekor orosz feleséget hozott magával: Jaroszláv kijevi nagyfejedelem lányát. A nagyfejedelem másik lányát viszont III. Harald (uralkodott 1047–1066 között) norvég király vette feleségül. Ez a vékonyka családi szál azonban aligha hathatott formálólá a norvégok magyarságképeére...

Valamivel fontosabb szerepet játszhattak Szent István ezüst dénárjai a Stephani rex és Regia Civitas feliratokkal, melyekből olyan sok került elő az 1020 utáni időszak északi sírjaiból, ami már önmagában e pénzek népszerűségét, majdhogynem európai valuta jellegét bizonyítja, de áttételesen azt is, hogy a norvégok körében pozitív képnek kellett léteznie Magyarországról, ha már a pénzt idefönt is ekkora bizalommal használták. Talán több magyar vonatkozású (és a norvégok magyarságképét minden bizonnyal befolyásoló) emlék is előkerült volna Norvégia középkori és újkori történelmének idevágó századaiból, ha az 1300-as évek végén nem éri Norvégiát olyan balsors, ami utóhatásaiban a magyar Mohács tragédiájához hasonlítható: Norvégia önálló állami létének megszűnése: a rettenetes pusztítást okozó pestis következtében (hozzávetőlegesen a lakosság kétharmada halt meg) legyengült Norvégia a dán és svéd uralkodók és államérdekek kiszolgálójává vált, kizsákmányolt és lekezelt tartományi sorba süllyedt, melynek fejlesztését elhanyagolták az élet minden területén. A norvég történetírás előszeretettel beszél a 400 éves dán éjszakáról/sötétségről, de hozzászámítjuk az 1400-as évek és az 1800-as évek svéd dominációját, akkor inkább 500 évet kellene mondani 400 helyett. Erre az 500 évre a korábbi nagyhatalom, Norvégia, éppúgy tartományi sorba süllyedt, s éppúgy a másik két skandináv államalakulat árnyékába került, mint 1526 után a magyarság jutott Ausztria árnyékába. Ezekben a Norvégia számára oly nehéz és reménytelen évszázadokban igen sok minden elkallódott az iderendelt pénzéhes dán katonai és hivatalnokréteg kezén, akik ráadásul a régi, önálló norvég királyság mindenfajta emlékét tűzzel-vassal pusztították, hogy kiirtság a norvég nemzeti tudatot. Az ilymódon nemzetétől megfosztott norvég nép nem ápolhatta korábbi hagyományait. Ismerős helyzetkép, saját Mohács utáni évszázadainkra gondolva? A párhuzamok továbbfutása a norvég és magyar nép történelmében?

Tudjuk, hogy az erdélyi magyar fejedelemség időszakában éppenséggel nem hiányoztak a kapcsolatok Erdély és – Svédország között. Bethlen Gábor neve például közismert volt a svédek körében, s bár a dánoknál is, ők azonban általában egy másik hatalmi csoportosuláshoz tartoztak, mint a svédek; s mivel Norvégia akkor dán tartomány volt, így Norvégia kimaradt az erdélyi viszonylatokból. A törökök balkáni hódításai nyomán felbolygatott Közép-Európa hatalmi hódító háborúk színterévé vált. S persze a dán–svéd viszálykodások árát is a megnyomorított norvégokkal fizették meg három életerős norvég tájegység leszakításával a norvég nemzetestről. Ismét csak ismerős helyzet a mi hazai viszonylatainkból is? A nagy vereségektől végsőkéig legyengült magyarság ezekben a századokban vívta élet-halál harcát a törökök ellen – és az osztrákok ellen. Az elsőt, úgymond, a keresztény Európáért. De ugyan mit tudott, mit tudhatott akkor már rólunk ez az úgynevezett keresztény világ? S mit a léteben épp olyan halálosan fenyegetett norvég nép? A törököktől igazában csak az osztrák és egyes délnémet tartományok lakosai rettegtek. Másokban, a többiekben, s ezen jó lenne elgondolkodnunk, alig-alig tudatosodott s vált hihetővé a rettenetes veszély. Mi, magyarok, helyrehozhatatlanul belerokkantunk ebbe a hosszantartó megterhelésbe, míg a nyugat-európai politika, irodalom, művészet, gondolkodás alig-alig tartotta számon ezt a hősi küzdelmet; dicséretéről pedig végképp megfeledkezett... A politikában ez olyképpen is megnyilvánult, hogy a mindig is egoista franciák nem csak kacérkodtak eközben, de még szöveteztek is a szultánnal – amikor ezzel gyengíteni tudták Ausztriát és Németországot. Az arabok fölött Poitiers-nél 732-ben aratott fontos győzelmük óta a franciák biztonságban érezték magukat a mohamedán veszéllyel szemben, s gyakorlatilag évszázadokon keresztül teljesen tétlenül szemlélték még a szom-

szédos spanyolok félezer éves küzdelmét is, mert felfogásuk szerint a spanyolok gyengülése épp úgy az ő érdekeiket szolgálta, mint az osztrákoké-németeké. Ez a külpolitikai egoizmus ismerős lehetne a későbbi időkben is, mert ez vezérelte őket a versailles-i békekötésekkor is: arra spekuláltak, hogy a hálás szláv kispékek, meg a latin-testvér románok a francia érdekek feltétlen kiszolgálói lesznek a térségben.

Ha Buda magyar külpolitikája hasonló szellemű lett volna az 1500-as évek elején, akkor a szultán követeit nem a várörten mélyére lökték volna, hanem terített asztalukhoz ültetik a szerencsétlen sorsú, de gyenge és fantáziátlan Lajos király és főemberei. Ki mondaná most a szemünkbe, hogy politikailag erkölcstelenül cselekedtünk, ha népünket akkor sikerült volna ezzel megmenteni a másfélszázados vérvesztéstől, elszegényesedéstől, hazánkat pedig a sorozatos feldarabolásoktól? A franciáknak ki olvassa a fejére vétkeiket? Sokan vélik, hogy lehetséges lett volna akkor a megegyezés a törökkel, esetleg úgy, hogy a legdélibb részeken folyosót engedünk át neki az osztrák-német tartományok irányába...

Egy kissé elkanyarodtunk írásunk tárgyától, de csak látszólag. Hiszen a norvégok magyarságképének a kialakulásához, vagy a kép hiányosságaihoz szolgál magyarázatul az, ahogyan mindkét nép, a norvég is, meg a magyar is, újból úgyszólván egyidejűleg, a másodrendű népek sorába került. A maguk szerencsétlen sorsával elfoglalva, érthető, hogy nem maradt erejük-lehetőségük arra, hogy egymásra figyeljenek. A norvégok akkori ismereteit Magyarországról a „király városa”, Koppenhága, és annak norvégiai hivatalnokai határozták meg, s éppen annyira dán királyi-kincstári volt, mint a reformáció keresztülhajszolása Norvégiában. Az általános közönyön és tudatlanságon csak olykor tudott áttörni egy-egy esemény sugara: a Rákóczi-szabadságharcé, vagy, kisebb fényerővel a Hadik-huszároké, Berlin elfoglalásával. A nagymajtényi fegyverletételt követően magyar menekültek kerültek néhány európai országba, ha nem olyan tömegben, mint sokszor még a későbbiekben. Még Norvégiába is jutott belőlük, – egy, az biztosan: Norvégiába érkeztem után, 1957 őszén, kapcsolatba kerültem egy norvég családdal, amelyik magát büszkén a Rákóczi-felkelés idekerült menekültjétől eredezteti! Nagyobb tudatformáló erőt egy-két idevetődött magyarnak persze aligha tulajdoníthatunk.

1848/49-re jelentősen megváltozott Norvégia politikai-államjogi helyzete: megszűnt a 400 éves dán uralom, s helyét a svéd-norvég perszonálunió foglalta el, természetesen jelentős svéd túlsúlya. De ekkor már, a francia forradalom eszméi nyomán is, más idők jártak Észak-Európában is. 1814 májusában Norvégia különben is saját alkotmányt fogadott el, kihasználva a pár hónapos politikai szélcsendet a dán-svéd váltás között. A dánnal sokkal mérsékeltebb svéd igazgatás a továbbiakban fokozatosan veszített teret a folyton világosabban artikulálódott norvég nemzeti törekvésekkel szemben.

Ebben a bizakodóbb s népi-norvég szemmel nézve „rámenősebb” légkörben az elmúlt időszakokhoz mérten már sokkal élénkebb figyelmet keltett a magyar forradalom és szabadságharc is. A közvélemény és a lapok egységesen magyar rokonszenvet mutató magatartása mögött könnyű meglátni az alig rejtett norvég nemzeti türelmetlenséget és svéd-ellenességet... A hajdani magyarságkép eddigre már száználmasra zsugorodott maradványai most erőteljes felértékelésen estek át a magyar szabadságharc idáig eljutó hírei alapján. A korabeli, és a közvéleményre jelentős hatást gyakorolt cikkek és versek közül máig világitóan emelkedik ki a legnagyobb norvég drámaírónak,

Henrik Ibsennek *Magyarországhoz* (Til Ungarn) c. verse, melyet az akkor 21 éves gyógy-szerészsegéd Grimstadban írt 1849 őszén, a leverett szabadságharc elsiratásként:

*Magyarország felől fakón nem dörög a harc zaja már!
A csatatérről sóhajok és haldoklók jajszava száll,
hozza az éji csöndön át a hírt, a búskomort, a gyért,
hogy nincsen többé a magyar, utolsó harca végetért.*

*A szabadsághős seregen barbárok vad hordája dúl, –
a romokra felhág megint a zsarnok, és gyilkol vadul.
Bíborruhás uralkodók, örvendjete! hisz diadalt
szerzett az erőszak megint, – s a szabadság lángja kibalt.*

De a vers befejező részében szóhoz jut a bizakodásnak az a hangja is, amely az egész akkori norvég életet jellemezte; a remélt eljövendő változásokban a magyarságnak is méltó helyet és rangot jósolt a költő:

*De a rabság éje múltán hajnalpír fut égre újból,
s szabadságért holt hőseid fölkelnek halottaikból,
csatlakoznak azokhoz, kik a Visztula mentén veszttek,
s azokhoz, kik vérpadokon német földön elvéreztek.*

*S midőn a trónok ellen fölkel a fiak haragja
őszi orkánként, s leomlik a zsarnokság ősalapja, –
büszke harci jelszavakért, magyar, neved dörgi akkor
hőseidnek tisztelegve a győzelmes ifjú hadsor!*

(Norvégból fordította a cikk írója)

A szabadságharc itteni sajtóvisszhangja és irodalmi-költői visszhangja erőteljes bizonyítékot nyújtanak arra nézve, hogy ebben az időben mennyire pozitív volt a norvégok magyarsággépe. Ez, kisebb-nagyobb módosulásokkal, általános érvényűnek mondható egészen az első világháború végéig. Része volt ebben annak is, hogy Magyarország szerepe és súlya folyton növekvő tendenciákat mutatott a kiegyezés utáni Monarchiában, mind gazdaságilag, mind pedig politikailag, s nemzetközileg is mindinkább „láthatóvá” vált. Élő maradt ugyanakkor Kossuth és Petőfi legendája is, s ez nem látszik ütközni Magyarország Monarchián belüli szerepvállalásával. De más utakon is kezdett beszivárogni a magyar kultúra a norvég tudatba: lefordításra került néhány Jókai-regény, visszhangot váltott itt is ki Munkácsy Mihály festészete és párizsi sikere. Még fontosabb volt Liszt Ferenc szerepe, akinek nem csak zenéje hódított ide-fönt, hanem az is növelte jóhírét, hogy hóna alá nyúlt a fiatal Griegnek és tevőleges segítséget nyújtott neki fejlődéséhez. (Egyik oslói egyetemi kollégám büszkén említette, hogy családi nevüket (Bendeke) a magyar Benedek-re vezetik vissza. A közelebbi vizsgálódás aztán kimutatta, hogy ősük a múlt század második felében került el ide, de nem a szabadságharc menekültjeként, mint ezt a mai utódok vélték, hanem Benedek Lajos császári tábornok idevetődött leszármazottjáról van szó; Benedek tábornok, mint ez közismert, 1848–1849-ben osztrák szolgálatban maradván tevékeny részt vállalt a magyar szabadságharc leverésében.

Az első világháború idején a semlegességét megőriznie sikerült Norvégiában a közhangulat jobbára a központi hatalmakat támogatta, s a versailles-i béke döntéseit értetlenkedve fogadta. Leginkább Magyarország példátlan megcsönkítése váltott ki ellenérzést, annak dacára, hogy a század első éveiben nemzeti idoljuk, Björnson cikkeiben élesen elítélte Magyarország szlovákellenes kultúrpolitikáját. Túlzó és többnyire hibás információkra épült, agitatív erejű írásaival alaposan megzavarta és részben sikeresen rajzolta is át az addig érvényesnek tudott norvégiai magyarságképet, különösen a radikálisabb és szlávokkal rokonszenvező értelmiségiek körében. Ennek ellenére meglepően sok norvégban él még ma is annak a tudata, hogy az 1919-es békével valami nagy igazságtalanság történt Magyarországgal.

Az 1905-ben saját állami önállóságát frissiben megszerzett Norvégia, mely a teljes demokrácia felségelvére építette politikáját, kissé gyanakodva szemlélgette a két világháború közti magyar politikai életről innen kibogozható képet, ez azonban nem lett akadály annak, hogy Bartók Bélának és (főleg már a második világháborút követő időben) Kodály Zoltánnak valóságos kultusza alakuljon itt ki. (A norvégok pl. büszkén tartják számon, hogy Bartók 1912. nyarán turistaként néhány hetet Norvégiában töltött. Kodály zenepedagógiai módszerét pedig megkísérelték Norvégiában is bevezetni.) A korabeli magyar irodalomból viszont alig ért el ide más, mint Harsányi Zsolt, Földes Jolán és Földi Mihály, bár Zilahy Lajostól és Molnár Ferencről is megjelent azért egy-egy könyv. Mindez azonban túl kevés és túl alkalmi jellegű volt ahhoz, hogy nyomukban elfogadhatóan hiteles és rokonszenves kép alakulhatott volna ki Norvégiában a magyar szellemi életről.

A második világháború ellentétes oldalon találta a két országot: Norvégiát már 1940 áprilisában megszállták a németek, s ez volt az az ország, amelyiket a legtovább tartottak megszállva; mindezek erős német-ellenes hangulathoz vezettek az országban, melynek maradványai még ma is föllelhetőek. Magyarország ugyanakkor éppenséggel a tengelyhatalmak oldalán lépett be a háborúba. Mégis sok norvég megérti, hogy hazánk kényszerhelyzetben cselekedett, s hogy főképpen geopolitikai okok és az 1919-es béke igazságtalanságai vitték erre a lépésre. A háború kimenetele logikusan magában hordozta azt is, hogy a két nép sorsa különbözően alakult: minket bekebeleztek a kommunista tömbbe, Norvégia pedig az Észak-Atlanti Védelmi Szövetség tagállama lett. 1956-ig azonban mindkét ország jobbára a saját gondjaival volt elfoglalva, s a norvégok magyarságképe csak nagyfokú sajnálkozásukkal bővült, amiben viszont osztozkodunk a többi kelet-európai országgal.

Annál fontosabb tényező lett viszont az 1956-os magyar forradalom és annak utójátéka. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy egyetlen nyugati országban sem artikulálódott erőteljesebben és kitartóbban a magyar ügygel kapcsolatos rokonszenv, mint ebben a távoli északi országban. A norvégok egyébként is arról ismertek, hogy mindig teljes mellet állnak ki a demokráciáért és a konfliktusok méltányos rendezésének elve mellett, a világ bármely részében jelentkezzenek is a problémák. Mégis azt kell megállapítanunk, hogy a norvégiai magyar-barát megnyilatkozások úgyszólván mindenkit átfogó és mozgósító ereje arra enged következtetni, hogy ez látenszen mindig jelenmaradt, régi rokonszenvre alapult, melynek gyökerei közül nem egy évszázados mélységekbe kellett leérjen.

Tárgyunktól messze vezetne a *norvég* 56 eseményeinek akár vázlatos ismertetése is. Az ismételt tömegtüntetések, gyűjtési segélyakciók, a norvég külügyi vezetés hivatalos lépéseinek sorozata, a sajtó „makacs érdeklődése” a magyar ügy és fejleményei iránt...

s ugyanakkor az, hogy Norvégia azonnal másfélezer magyar menekültet fogadott be (s többnek is menedéket nyújtott volna, ha menekültjeinkben nem élt volna valami tartózkodó félelem ezt a „távoli, ismeretlen, hideg” országot illetően; a befogadottaknak sietve munkát és lakást biztosított; a másfélszáz egyetemistának pedig továbbtanulási lehetőséget. Emellett Norvégia még éveken át hozott fel további csoportokat a menekülttáborok reménytelenségéből: úgynevezett „mínusz”-menekülteket, akik előtt más országok nem voltak hajlandók megnyitni határaikat és szívüket, mert betegek (legtöbbször tüdőbajosak), rokkantak, öregek stb. voltak. A magyar forradalom 40. évfordulóján, 1996 októberében rendezett emlékünnepelezen, melyet a norvég király is megtisztelt megjelenésével, norvég közéleti nagyságok mondták: történelmük során idegen népcsoportot még soha olyan általános szeretettel és segítőkészséggel nem fogadott a norvég nép, mint a magyarokat 1956 után; s hogy egyetlen más népcsoport beilleszkedése az itteni körülményekbe sem ment olyan simán és zavartalanul, mint a magyar menekültké. Norvégiában általában nem vezet hátrányos megkülönböztetéshez, ha valaki magyar háttérrel rendelkezik.

Külön ki kell azonban még térnem arra is, hogy Ibsen 1849-es magyarokat köszöntő verséhez hasonlóan norvég költők tucatjai adtak hangot alkotásaikban hazánk iránti rokonszenvüknek. E versek zömét *Magyarországhoz* (Til Ungarn) címmel 1957-ben könyvalakban is kiadták, tehát még a könyv címét is, nem csak az erkölcsi-politikai magatartást, Ibsentől kölcsönözve.

Ez a nagy rokonszenv-hullám azóta az irodalmunk irányába megnövekedett norvég érdeklődésben is megnyilvánul. Politikailag is indokolhatóan: Déry *Nikijével* vette kezdetét ez a folyamat, hogy aztán Németh László *Iszonyával* és Konrád György *Látogatójával* folytatódjon, s hamarosan kiterjedjen a két világháború közti irodalmunkra: a nyugatosokra és a népiekre. Ma már kisebb-nagyobb mértékben olvasható norvégül Ady, Babits, Kosztolányi, Kassák, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, József Attila, Radnóti, Weöres, Krúdy, Füst Milán, az utóbbi évtizedek szerzői közül pedig Pilinszky, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri, Kányádi, Szabó Magda, Kardos G. György, Örkény, Sánta Ferenc, Szakonyi, Nádas, Tóth Judit, Gyárfás, Rónay György, Karinthy Ferenc, Csurka, Vészi, Vámos, Esterházy Péter, Bodor Ádám művei (felsorolásom a teljesség igénye nélkül készült). Hogy ezek a norvégra lefordított magyar irodalmi alkotások milyen mélyre hatoltak be az irodalmi köztudatba, vagy milyen mértékben alakították-módosították a norvégoknak a magyarságról alkotott képét-felfogását, nem volna könnyű megválaszolni. De az aligha vitatható, hogy mindezek összhatásaként fokról fokra módosul a norvég tudatban nem csak a magyar irodalomról, de a magyarság egészéről kialakult kép is, hiszen egy nép irodalma, ha jó irodalom, egyúttal az illető nép lelkületének és karakterének is a tükré. Ha ezt tudjuk, s ha azt akarjuk elérni, hogy Norvégia magyarságképe kielégítően helyes legyen, ennek egyik fontos módja az irodalmi kapcsolatok növelése, irodalmi alkotásaink javának rendszeres norvégra fordítása.

Hazánk mai képét a norvég tudatban igen pozitívan befolyásolták egyébként a közelmúlt politikai történései is. Az 1956-ot közvetlenül követő megtorlás éveit már 1968-tól új magatartás, új gondolatok kezdték felváltani az új elképzelésekre alapozott gazdasági politikával, különösen a magánszektor lehetőségeinek bővítésével. Az úgynevezett *gulyáskommunizmus* kifejezésnek Északon nagyon jó volt a csengése, mert a békés fejlődés és kibontakozás lehetőségét ígerte. A magyaroknak, általában mindig a lengyelekkel együtt említve őket, hamarosan vezető szerepet kezdtek tulajdonítani –

s ez bizony nem nagyon gyakran történt meg a középkor óta! Nagy figyelmet keltett, hogy magát a vasfüggönyt is magyar miniszter, Horn Gyula akkori külügyminiszter keze vágta át 1989 júniusában. Mi már azt is tudjuk, hogy ez az aktus egyenes előfeltétele volt annak, hogy pár hónappal később megbukjon az egész kelet-német állam, s a német nép egyesülhessen. Nem utolsó sorban ennek köszönhetjük, hogy Németország azóta mindig olyan erőteljesen támogatja a magyar Európa-törekvéseket.

Az 1990-es szabad választásokkal Magyarország megindult a demokratikus fejlődés útján, melynek kulcsszavai többpártrendszer, piacgazdaság, szabad tőke-mozgás, privatizáció, állampolgári jogok biztosítása – mind egy-egy szükséges és helyes lépés, előfeltétele annak, hogy az országban végre az élet minősége is javulni kezdjen.

A külföld szemében mindez erőteljesen járul hozzá ahhoz, hogy hazánkkal kapcsolatban növekedjen a bizalom. Norvégia, a norvég közvélemény, a norvég sajtó megelégedéssel könyveli el a magyar sikereket. Ez a megelégedés jól tükröződik a norvégok magyarsággépének további felértékelődésében. De, talán még kézzelfoghatóbban, tükröződik a magyar–norvég gazdasági kapcsolatok jelentős kibővülésében is, ami a továbbiakban remélhetőleg ösztönzőleg fog hatni a kulturális kapcsolatok mélyülésére.

A fentebbiek valamifajta összegezésésként leszögezhetjük, hogy Norvégia magyarsággépe ugyan egyáltalán nem rossz, sőt talán átlagot meghaladónak mondható. De saját nemzeti tudatunkhoz és elvárásainkhoz mérve esetleg teljesen kielégítőnek se mondható. Ez a mostani kép azonban szerencsére nem örökérvényű, hanem állandóan alakuló-változó, állandóan alakítható-változtatható. A jövő norvégiai kép tehát tőlünk is függ. Magyarországon szívesen hisznek abban, hogy ez a feladat a századközéptől jelentős tömegekben külföldre sodródott nyugati magyarságra vár. Kétségtelen, hogy ez a magyar diaszpóra valóban jelentős erejű lehetőséget képvisel, hiszen igen széles rétegük magasán iskolázott, nyugati nyelvekben jártas, új hazájukban kiemelkedő tudományos vagy szakmai pozíciókat szerzett, befolyással rendelkező emberekből áll, akiknek legalábbis egy részében élő maradt az óhazához, a szülőföldhöz való tartozás tudata. Tudat, amit most, remélhetőleg a legtöbbjük esetében, tényleges segíteniakarrássá lehet növelni. A nyugati társadalmakban kivívott fontos, vagy egyenesen kulcs-helyzetűeknél fogva kevés külön-erőfeszítésükbe kerül(het), hogy adandó alkalmakkor Magyarország érdekeiről se feledkezzenek meg; hogy tudatosítsák magukban az összmagyarság értékeit és szükségleteit; hogy helyes és objektív információkkal szolgálják azt mind szakmai környezetükben, mind pedig a sajtó tájékoztatásában; hogy terjesztői legyenek a magyar értékeknek élőlőszóban is és írásban is, de pl. oly módon is, hogy a magyar irodalom lefordított műveiről beszélnek környezetükben, ajándékozzák azokat rokoni-baráti kapcsolataiknak; felhívják a figyelmet a magyar kiállításokra és zenei estekre; ismertté teszik az ország eredményeit és további lehetőségeit stb.

De a külföld magyarsággépének a továbbformálásában a főszerep mégis Magyarországé. Mert mindig úgy volt az, hogy az ország tényleges sikerei vagy sikertelenségei hatottak legerőteljesebben a világ közvéleményére, rólunk kialakított ítéletére. S ebben az alakítómunkában részt vesz minden kis hír, mindenfajta információ, ami a külföldet eléri. A hagyományos, begyökeresedett, nem ritkán korszerűtlen magyarsággép kedvező irányban történő megváltoztatását tehát csak a kedvező jellegű információk nagy mennyiségében kibocsátott tömegétől várhatjuk. És mindannyiunk összefogásától ennek érdekében.

Tudom, nagy nyári délután lesz

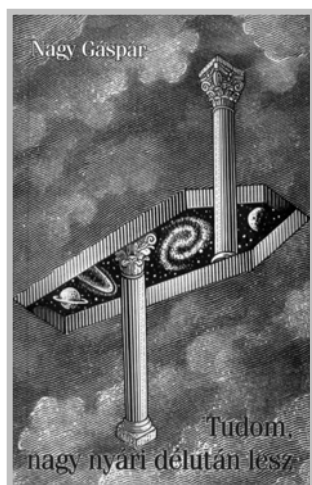
NAGY GÁSPÁR ÚJ VERSEI

A költő öt ciklusra osztja új kötetét. A nyitó és záró rész, a *Sors-lián* és a *Megígért birtokunk* foglalja keretbe az 1994 és 1997 között írt költeményeket. Ez a keret, mint egy gyászjelentés: a halál, a közelítő elmúlás tényeit és jeleit rögzíti, a „mielőtt még sorban elmegyünk”, mielőtt még „eljutunk ama fénylő útig / ahonnan többé nincs visszafordulás” számvetésének szenvtelenségével. *Helyzetek már perfectumban* – így az egyik verscím, de a többi is a *Temetek – halálra ébredtek* és *A halál beüzen* élményeivel terhes. Azzal – ismét egy vers éléről idézve –, hogy *Naponta jönnek – naponta már az értesítések*, hogy „halálhírekkel gazdagodva” telik az élet, közeleg a vég, „Mintha már fölénk hajolna”, aki elszólít, és a költő már nem is töpreng a maga idejének lejártán, nem sajnálkozik és nem kelt szánalmat maga iránt, hanem a gyász hírek könnyörtelen tárgyilagosságával sorolja elő az eltemetettnek tudott elképzeléseit, mintha csakugyan végleg megva-

lósíthatatlanok lennének. *Cím-tervek mint cintermek: csupa holt, elvetélt ötlet* – írja, s a huszonegy tétel közül is feltűnően sok a halálra vonatkozó. Barbár és szelíd figyelmeztetések címzettjeként a „ne félj de tűnődj” magatartásparancsát fogalmazza meg. Hogy az önfelszólítás önbiztatás is, és hogy nehéz neki engedelmeskednie, mert a félelem nehezen űzhető el, ezt a halál metaforái, szimbólumai árulják el. „Végső szörny”-ként tűnik fel egy helyütt, másutt a le- vagy kihullást – Adyra emlékeztető módon – a „rostá”-hoz kapcsolja, s úgy láttatja, hogy ennek a „szörnylikán” bocsát le az „irdatlan mélybe” „valami sodrott sors-lián” mindenkit, siker és kudarc minden résztvevőjét. A földi hívságok és dicsőségek, rangok és címek iránt érzéketlen elmúlás gondolatához ismét más helyen (*Rázkódó ősz*) a lehulló, „szélütött levelek” képét társítja. Az ajánlásban idézett új halottai sem kegyelemre, „sem semmi alkudott oltalomra” nem számítanak, nem számíthatnak – marad az írás,

egy fehér lap tanúskodása.

Az emlékéllítés, ha akikhez ő is sorolja magát, „a nemzedék elindult”. El az *Abogy keresztül* a nyár ajánlásában szereplő B. I., a barát, a nemzedéktárs, Baka István, akinek a „mostani címére küldi a *Levél, ha hull...* sorait. A Pintér Lajossal hármasban tartott 1976-os bemutatkozásukra, az Eötvös Kollégium-beli költői estjükre szóló meghívó mint relikvia emlékezteti a közös indulásra, és egy szeptember végi ká-

Kortárs Kiadó
Budapest, 1998
142 oldal, 680 Ft

nikulai nap végső búcsújára is a szekszárdi temetőben, ahol pár évvel korábban pedig Csengey Dénes sírjánál gyülekeztek. Az „Élsz, élsz nagyon...” önvigaszába nyugtató alkalmi írás párja *Az utolsó napok filmje*: ez is szeptember végi gyönyörű őszi nappal indul, a költészetbe nemcsak egy estén bevezetőjük, felfedezőjük, barátjuk, Kormos István erdélyi útjának leírásával, majd egy irodalmi este mókás hangulata, táncikálások, széptevési szokások elevenednek meg, mintegy ezzel enyhítve a korai halál tragikumát. Az általában összeesett „Szegény Yorick”-ról készített pillanatfelvétel nagyon is jellemző a kötet egészére. Egyrészt amiatt a szinte játékos derű miatt, amivel a rostán való kihullás szörnyűségét elviselhetővé teszi. Másrészt a hang természetessége, az élőbeszédre emlékeztető hétköznapisága miatt. „Szép kis életem volt / mondhatom... / de nem mondom / minek dicsekedjem / amikor már nincs értelme / hiszen... / tudjátok / de Ő még nálam és nálatok / is jobban... / akkor meg minek reszketek / hát ez bizony / jó kérdés...” – jelzi a kifejezés szándékolt igénytelenségét és közhelyességét a *Helyzetek már perfectumban*. A minden emelkedettség, pátosz híján való megszólalások a leggyakoribbak. A gyors, hevenyészettnek mutakozó rögtönzések, reflexiók. Széljegyzetek egy-egy gyászjelentés keretein kívül. A „ne félj” jegyében, mint ahogy ezt a parancsszavat visszhangozza a *Magamtól féltem...* is: a halálnál szörnyűbbnek állítva a némulást, a szótlanságot, a hallgatást. Hogy a költői beszéd elapadása rémiszti, erre csak sejtelemszerűen utalnak az utolsó sorok kiemelései: az Úr kegyelméből talán marad „*belül a látás*”, kívül pedig „*a kegyetlen nézés*”.

A második ciklus, *A lélek túlerejével* költeményei az *Esztergomi apokrif*fel kezdődnek. Ebben Dobokay György, Balassi Bálint gyóntatópapa „rakosgatta össze” a haláltusáját vívó költő szavait. A lábjegyzet paratextuális elemének (*lejegyezvén az*

Úr 1994. esztendejében) – különös szerep jut: időtlenné teszi, kitágítja, az örökkévalóság részévé avatja, ami hitelesíthetetlen és hitelesíthetetlen, ami apokrif. Amit itt a mintegy mellékesen odavetett, zárójeles megjegyzéssel ér el, azt a következő költeményében a képekkel: nagy csillagközi homokozót láttat, az Ég magasságát, ahová fölröpülőzve és kiszökve „vizsgálja porát! a kozmikus Egésznek”, de a Semmi felhőiből sehova aláhulló, gördülő angyali könnycsepp is ugyanarra hivatott: kozmikussá növeszti Nagy László hiányát (*Arccal az Égnek*). Ünnepelné, mint a motó jelzi, a hetvenedik születésnapján, és ünnepli is, hiszen a hitetlenkedő kérdésével – „Amikor 17 éve más dimenzióban?...” – mintha a jelenvalóságát erősítené meg, a számára való létezését. „Istennem már / fele halott” – áll valahol a Tiszatáj-köszöntő közepe táján, Illyés és Weöres mellett a Lászlókat és Pistákat nevezve meg a kissé didaktikusra sikeredett *Vallomásban*. Mi volt akkor a gyönyörű? – teszi föl, ismét köznapias egyszerűséggel a kérdést, és a válasza hasonló: tétje volt annak, hogy „mit mond a mű / vagy mit rejt el”. A költészet, a líra szerepere vagy az ihlet működésére, azaz egy félkész vers elkészítésére a példaképpül választott alkotótól függetlenül is rákérdez. A csaknem harminc évvel ezelőtti antológia, a *Költők egymás közt* című állításával vitázva írja meg a *Versek egymás közt* illúziótlan sorait. Egy másik versben szóról szóra ugyanaz a fordulat fejezi ki a széthúzást, az együvé tartozás helyett a magára maradottság pusztá tényét: ki a hallgatásba, ki a fecsegésbe menekül – indul a *Nem ismered. A történet végében* is egymást követik az ítéletmondatok, az olyan állítások, amelyek megint csak

a prózaiságukkal tüntetnek.

Alig élnek a metaforizálás, az érzékletesség, vagy a tárgyiasítás, az elvonatkoztatás lehetőségeivel. A sorokba tördelést fo-

lyamatossá téve alig mondanak többet, mintha hírlapi közlemény adná tudtul, hogy: a „nyolcvanas évek elején még 20 forint se volt egy szép kiállítású verseskötet, a dedikációk pedig barátiak sugallatosak” voltak, „de aztán semmire sem maradt idő”, a köz- és a magánélet kudarcainak „átbeszélésére” sem, úgyhogy a végére sikerült mindent elkövetniük, „mindent amire elleneink legszebb álmaikban sem gondolhattak sikerült sikerült hát vivát vivát egymást elárulni földadni hátbaszúrni nem volt könnyű de sikerült saját erőnk-ből beletalálni a nagy semmi remegő közepébe”. A gyűlölet és a sértettség mocsariban gázló férfiak emlegetése, a kicsinyesség világ bajnokaként történő megnevezésük ugyanoda tartozhat, ahová a fényesre koptatott gondolatok, a kivérzett koreográfiák említése: a pamflet, a gúny tárgyává tett művészet, művészeti élet körébe. Az elmarasztalást csak súlyosbítja, a bírálat élet még metszőbbé teszi a több költeményben feltűnő forma: a kérdéseké, a rövid, pattogóaké, a nyersen számonkérőké éppúgy, mint a többszörösen bővítettéké, az érvelést is magukba foglalóké. „Elfogyott volna már a vérdíj? Vagy csak lanyhul a titkos szponzorok figyelme? – indul az ajánlása szerint a *Túlélők dicséretére* szánt *Az élet legvadabb bozótosából*, majd így folytatódik: – Talán hirtelen kasszát csináltak? S hova tűntek a nagy nyári média-lapukon sütkérező csigák, gyíkok? Megfulladtak tán ezüstlő nyálvonalukban? Már nincs egyetlen nyílvessző sem, amivel ölni lehetne? Vagy legalább beröpíteni a nyitott ablakon jó szokás szerint az ’élve vagy halva’ üzenetet? Es a lassan ölő mérgek? Meg a ragályként dühöngő karantén-effektusok?” Képeiben, motívumaiban csakugyan a „legvadabb bozótos” átláthatatlanságát idézi. A széteső szerkezet a kérdezőként fellépő lírai ént zaklatottnak, szinte ingerülten indulatosnak mutatja. Olyannak, aki valóban a maga példájával igazolja, amit az

átkötő két versszakasz, az írásképileg is megkülönböztetett két-két sor, a

„Ki lehet bírni mindent. / Ki lehetett!”

és az ezt megerősítő szentencia, a „Bizony, ki lehet bírni azt is. / Figyelemmel és fegyellemmel” állít. E figyelem és fegyelem tanúsítója a következő rész: ami eddig sűrűnek, kuszának, iránytalannak mutatkozott, az úgy lesz áttekinthető, úgy kap irányt, mégpedig a magasba ívelését, hogy megőrzi a vadon sejtelmességét, titokzatoságát is. A dőlt betűs *versek* írása visszahat magára az életre: a készítés, csinálás kikövetelt figyelme és fegyelme a „szív-rengéses nappalok” halálos vágtaí után a tornyok, a kupolák magasából engedi látni mindazt, ami megunhatatlan. E jelző a folyóhoz társítva nemcsak az élet, hanem a költészet metaforája is lesz. „S már zeng is a legszebb lejtésű mondat, / úsztatja magát az estéli folyó / kivilágított kottasorán” – tölti el a zárlatot a megnyugvás csendes esti áhítata. A *Prédául a vers* és az *Amidőn műhelygondokról szól a gondnok* mint a címük is mutatja: ismét a költészet művelésének titkait választja témájául. A szavak, a képek, a gondolat, a forma kiválasztásakor „mintha a némák és vakok erényei” volnának a költőké, mintha a révült bambulásnak nevezett ihletettség lebegő perceiben a vers csak történne velük, előttük és nekik. „zúdul át rajtam” – szemlélteti a folyamatot. Másutt a kenyérhez – ha nem is a mindennapihoz – hasonlítja a vers testét, nemes matériáját. Úgy találja, a pompás hideg ésszel vagy őrült hatalmas szívvel dagasztott vers isteni kemencét kíván, és hogy a pátosz megégeti az alját, a szándékolt hűvösség miatt pedig keletlen nyers marad a legközepe – helyettük (innen a ciklus címe) „a lélek túlerejével / dagasztott vers / kovásza képes a csodára”. Nem az alkalom és nem a hely a meghatározó tehát, lehet „kocsmasekrestyében” ülni, lehet sosem hallott „pionír keservest” dúdolgatni –

a lélek túlereje, megfeszítése a fontos. Ennek nem mond ellent, hogy a „Fölröpülni rajban” látványa jobban lenyűgözi, mint a még oly mutató szárnyalásoké, merész ívű röptéké. Pedig – a ciklus a bizonyosságra – a verset mint alkotást korántsem az elragadtatások, a révületbe esések, az igazságok, azaz nem az annyi gúnnal emlegetett profetikus hevülések, samanisztikus önkívületi állapotok következményének, eredményének tekinti. A fogantatása vagy születése helyett ezért is beszélhet a készítéséről, a megmunkálásáról. Ezért hasonlíthatja az évekig eltartó harangöntéshez, az „irgalmatlanul” végzett reszeléshez, kalapáláshoz, hevítéshez.

E képnél maradvány: a harmadik ciklus nem a nagyharangé, hanem a reszelékeké. *Köz- és magánszolgálati k(v)arcolások* – a címből legalább három jelentésréteg hámazható ki. Uthalhat mindenekelőtt a tömegtájékoztató eszközmezeinek megkarcolására, futtában is letörölhetetlen, véletlenül is nyomot hagyó megjelölésére. Uthalhat arra, hogy a reflektorok helyett a higanygőzlámpák fényében kellene sütkérezniük: nem, hogy bámulják őket, hanem hogy kezeltessék magukat. Harmad-sorban pedig uthalhat a műfajra: a karcolatéra, a napi eseményekhez kapcsolódó rövid, szellemes elmefuttatásra. S valóban, glosszák, fricskák tartoznak ide. Rögtönzések, reflexiók arról, hogy „bájos / ahogy a diktatúra / visszasompolyog” (*Mostanában egy fekete macska*) vagy hogy a „csapnivaló banda” „vérnyalás” igricei kínozzák a vonót, gyúrnak fűrészporból a vizezett laskát, tüszögik egymásra „sebesen a tömjént”, „föltiltván” magukat (*Csapás, de hány?*). A cikluson belüli – vagyis eleve ironikus szerepű – kék-márvány közléscső ciklus a rádió sietősen-zagyva hírolvasójának divatos hadarásán élcelődik, kárhóztatva hogy az „alkalmi kis heródesek” háborítatlanul „utonállják / gyilkolásszák a nyelvet” („*Újszövetségi kapitányok?*) Másutt nagy farsangnak,

maszkabálnak látja a kort,

ismét másutt nyelvjátékokba kezd, az *Óda-bevallások idejént* emlegetve, vagy azt kérdezve, milyen a farsang-végi fals dal, a „számító hangszer” klaviatúrája, a törleszkedése, az alkalmazkodása vajon mit szólaltat meg (*Szponzorok a zongoránál*). Az *Epe(pe)kövek a Parnasszoszról*, a „Karinthy Cini halhatatlan író és fradista emlékének” ajánlott három tételes, nyári, tavaszi és őszi „változatú” költemény a „mértékadónak / mondott és föltömjénezett / rettegett kihagyók / érték- és lelki-ösmerettel / megcsalt számadók” munkája eredményeként írja le, mennyire gazdag változatosságú lehet az Epepe szerzőjének szándékos mellőzése, elfeledése és elfeledtetése. Ez a hosszabb kompozíció is, mint a Döbrentei Kornél születésnapját köszöntő írás – pontos önismeretről tanúskodó – címe ígéri, csak itt-ott rándul versbe. Nem így a *Tamás-i-áda*, *Menyhérti-óda*, a köszöntők legleleményesebb és leghumorosabb darabja. Szinte tobzódik a nyelvi ötletekben; „ritka vígságában” úgy játszik, hogy közben személyes is; csípve csujjogat és laudál.

Mintha szándékosan ellenpontozna: a következő ciklus, *Az éjben október van* nem a víg üzeneteké immár, hanem – az egyik vers címével – a *Gyötrődéseké*. A nyomasztó, kízó lelki fájdalmaké, aminek oka ahhoz az iszonyú csalódáshoz köthető, amit árulásként, merényletként határoz meg a fájdalmát önbiztatással elűzni igyekvő lírai én. Barátságok széthullásán kesereg, hogy szertefoszlott a „márc-júnokt”-hoz kapcsolt álma, szerte az, hogy „holmi ligetes beszélő helyekben” hinnie lehessen. „A MEGBOCSATÁS SZÜNETEL!” – karcolja, csupa nagy betűvel, a padba, hogy magamagát is emlékeztesse a múltra. Ez az emlékező helyzet a számvetés alkalmát teremti meg. Ugy is, hogy mintegy utólag válaszol azokra a vádakra, amelyekkel előbb az *Öröknjár: elmúltam*

9 éves, Új Forrás-beli, majd a Tiszatáj fel-függesztését okozó *A Fiú naplójából* című verseinek közlése miatt illették. Akkor sem voltam naiv és most sem vagyok naiv – beszél a lehető legegyszerűbben. A száz-húsz éve született Ady Endre szellemének ajánlott *A mai bátrak* az „ez van” hamis békéjét hirdető egykori bírái, megítélői viselkedésére – „ha szemből jöttem / más-fele néztek...” és szófordulatára „hogya lehetek ilyen felelőtlen?!” – emlékezik, hogy ironikus fényben láttassa a ma „igazolt” szabadsághőseit. *Magyar abszurd*nak minősíti, a szocializmus idején annyiszor hallott frázisra, a *történelmileg úgy alakult* belenyugvást sugalló szólamára rájátszva, hogy a hóhérok, a vérbírák, a sortűz-vezénylők, a szadista államvédelmiskék, a legfőbb ügynökök és a megszarolt kis besúgók nem tudnak „(képtelenek) / megbocsátani / áldozataiknak”. Ezért erős a *Mit hoz a múlt?* című, alcímét tekintve kétértelmű „szabad vers”-ének felütése is: a *Múltat* egy félországnyi lakosság „végképp eltörölné”, ám – szól a csattanó – a Múlt „marad, van és szép / jövője lesz: egyezőval nem nyugszik, nem fér el bőrében, börtönében”. „Elhozza majd a bajt a hajnal...” – állítja keretbe, figyelmeztetésül a *Különös októberi kert*. „...újulni – ha hagyják! – 1 ezer meg száz évesen is kész” a hazaföld – ez pedig a „föld megőszült” tételének ellentétele, a „Most tél van és csend és hó és halál” vízióját felvillantó Előszóval lép „dialógusba” a *Helyzetjelentés Vörösmartynak*. A lírai beszélő a számvetés során természetesen módon

szembesül régebbi önmagával:

intertextuálisan a saját szövegeivel. A kötet címében is megidézett (örök)nyár mitológiája vagy az októberé is ebbe a körbe tartozik. De ebbe az a párbeszéd is, amit a híres infinitívuszos versével folytat. Már nem emeli ki, nem nagyítja meg a mártír miniszterelnök nevének monogramját, ehelyett inkább a szótagolással ad nyoma-

tékot a szavának: „csak / el-te-met-ni / az áldozatokat már nagyon kevés! De / né-ven ne-vez-ni / a gyilkosokat / (etcetera) / még mindig túl sok / azoknak akik...!!!” Az Ovidiusnak szóló Tompa *időben...* keserű humora abból fakad, hogy méltóbb uralkodót, érdemesebb császárt kívánna a „megmentő kiűzetést” remélve. Helyettük – szól *Az Antigonét fordító Ratkó József* emlékének szentelt vers – „rég / új kreónok teszik / a dolgukat: naponta bemutatják a kaméleoni trükköt”.

Bár olyan helyen él, „egy rosszul fűtött nagy mínuszokra állított országban”, ahol a hanyatló birodalom rikácsoló-selypegő kakaduktól hangos, végül mégis inkább azokra a hírekre figyel, amik – a *Csak az első havat*, József Attilától való hiányos mottója szerint – nem a „veszett világ”-ról tudósítanak, hanem amiket a lírai személyiség mélyéből „enszava” hoz. Az utolsó ciklus így visszakanyarodik az első ciklushoz: a halállal keretezi, a halál témakörébe zárja be a kötet verseit. Mint aki eltöprengett az alkotás mesterségbeli titkain és mint aki megítélte a múlandó világ múlandó harcait, végső soron már csak a porból lettünk s porrá leszünk biztos bekövetkeztét – az egyik vers címével –, a *Visszatérést* latolgatja. A loholások, a szökések végezetével annak a sírnyi parcellának a megszerzését, ahová már előre megköszöni „a biztos landolást: / megígért birtokunkra / a jó visszatérést / amen”. Mindenki f ő s z e r e p l ő k é n t találkozik a RENDEZŐVEL – hangsúlyozza írásképével is a kötet címadó verse, a *Tudom, nagy nyári délután lesz*. Viselt dolgaink tételes elszámolását kérő „szolgák Urá”-t idézi meg az *Arulás, ha nem voltatok ébren* is, a *Patmoszi trombitákban* pedig az egyedül az Úrtól való, tőle ajándékba kapott h a t á r i d ő n a p l ó t szerepelteti. A ne félj, de tűnődj parancsának legszebb megszólaltatása talán a *Jelek az égi ásatásból*. Kérdéseket sorjázta ismét, újra önmagát szólítva meg: „Szent törvé-

nyek véletlenében / a halál tervét miképp akarja / égre bámuló gyermekként félni / érteni vagy tenni csak ad acta?” A közéleti szerepvállaló verseivel az aktuális politikai-ideológiai küzdelmekben résztvevő, s ezáltal a pamflet, a paszkvillus műfajához forduló Nagy Gáspár végül azzal búcsúzik, hogy minden halandó csak a szent

törvények véletlenében bízhat. Hogy ez a belátás mennyire tágítja ki líravilága határait és hogyan változtatja meg hangját, hangnemét – erre már csak az ezt követő kötetek adhatnak választ.

Mirkus Béla

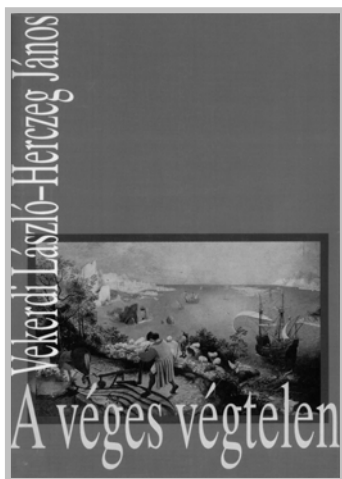
PATAKI FERENC: ADY-TRIPTICHON (1977)

A rejtőzködő történelem nyomozója

VEKERDI LÁSZLÓ–HERCZEG JÁNOS: A VÉGES VÉGTÉLEN

A mostani devalvált és/vagy talmi csillogású könyv-rengetegben ember, olvasó, vagyis olvasó ember legyen a talpán, aki rátalál Vekerd László új kötetére, a most bemutatott *Véges végtelen* című könyvre*. A mindig izgalmas Vekerd László ebben a könyvében az oly sokak által kedvelt előadóként foglalja össze mondandóját az időről, emberről, történelemről, de leginkább magáról az életről, az előadásaira oly jellemző elmélyültséggel és játékos derűvel. Egyszerűen nincs jobb szó a Vekerd-stílusra, mint a játék; persze abban a schilleri értelemben, amennyiben a játékon a képességei birtokában és szabadságában önfeledten működni képes emberi lényeg megnyilvánulásait értjük. Azt hiszem, aki

* Itt tudom jelezni azt az áldozatos segítséget, melyet a könyv kiadója és a sorozat szerkesztője végzett a tanulmányok közreadásával. A jelen írásban kizárólag Vekerd László pedagógiai hatásának összetevőire figyeltem, ezért a továbbiakban a közreműködők említésétől és méltatásától egyaránt eltekintek.

a most kötetbe foglalt és a rádióban elhangzó előadásokat végigkövette a Bartók adón, az pontosan tudja milyen magávalragadó lendülettel „nyilvánul meg” a Vekerd-stílus. Másként mondva: Vekerd szabad ember – amiért persze irtózatot árat fizetett –, aki e megdolgozott szabadsága energia-felszabadításával képes e könyvbe foglalt teljesítményre.

Végre ismét egy olyan könyv született, amit használni lehet. Jegyzetelni, megjegyzéseket véteni a bekezdések mellé, közé, újragondolni az idézetek miértjét, önkényét; közben nagyokat derülni a szerző szókimondó nyíltságán, ámolni az ismeretek előadásának tudásvirtuozításán. Szabályos jegyzet-eldorádó, személyes reflexiók lelőhelye lesz így a kötet. Mintha a könyv gondolatmenetei – melyeket a didaktikai szükségszerűség kényszerből fejezetekre tagolt – egy időtlen, szép beszélgetés szakaszai lennének. Olyasfajta szép beszélgetéseké, melyek az emlékezet szövetébe ágyazottan át- meg átszőtték a viaszatlan hétköznapiakat a történelem kezdetétől; s ahol olyanok tudtak szabadon szólni, mint a bibliai Józsefet átfogó tanítással ellátó Eliézer, a hellén lelkületet aprólékosan formáló Arisztotelész, Platon, netán Epikurosz, vagy mint a reneszánsz arany százajú fecsegői, a sok közül mondjuk Antonio degli Alberti csodálatos kertjében, a lélek és az értelem tisztító-frissítő fürdőiben. Vekerd László előadói tudása e hagyományokban gyökerez, és munkássága ezért lesz korunk kivételes élménye.

Vekerdit nem köti választott tárgyában (fölött, mellett, körül, bárhol) hie-

Tipotex Kiadó
Budapest, 1996
364 oldal, 1370 Ft

rarchikus zabola. Az ő idézetrepertoárját nem a régi-új keletű akreditációs elvárások, szívességkölcsonök, az idővel nyomasztóvá váló kollegiális-szolidaritás, netán célzott udvarlás vezérli. Köszöni a ranglétra parcella-mikrokozmoszát; neki nem kell. Ő szabadon megválogathatja a tárgy mélyfúrásaihoz választott segédeszközöket, netán segédezőket. Vekerdi választása ezért lesz egy autonóm tudásfejedelem szellemi lovagga-útése. Számára létezik a dolgok rengetegében valamiféle közös nevező. Nem csupán szaktudósként vizsgálja a figyelme fókuszába kerülő történéseket, időt, vagy embert, de komplexitásában, szabadon.

Megértéséhez elengedhetetlen annak tudása, hogy történelmi kalandozásainak (történelem szemléletének) saját módszertana van: ami leginkább a múlt idő nyomozójává teszi Őt. Számára minden részlet fontos, rácsodálkozásra érdemes, jelent valamit. Olvasóként csak figyelünk. Próbáljuk követni őt a praehistóriától kezdve érdeklődése gazdag kínálatán keresztül akár napjaink irodalomelméletében (a posztprocesszualista régészet okán) is érdekesítő nyomozásaiban. A részletek finom árnyalatainak az összevetésében, a látszólag nehezen összekapcsolható megállapítások láncolatának fölfejtésében; ám mindhiába. Csak a sokszor alig bekezdésnyi, vagy mondatnyi „leleplezéseire” rácsodálkozva – melyeket talányosan leginkább a lábjegyzetek és „pótlások” mélyén helyez el – jövünk rá a mesterdetektív kombinációjára; majd az eredeti gondolkodás okfeltáró teljesítményének vonzásában már-már boszszankodva elmosolyodunk: „a csodába is, hiszen ezt mi is tudhattuk volna”.

A gondolat-generátor

E módszertan természetes következménye az elméletek és irányzatok, a föl ismerések, elgondolások és következtetések laza, ugyanakkor céltudatos láncolata, melynek épp úgy alkotóelemei a pontosan

idézett és bemutatott szerzők – ezúttal a vizsgált tárgy körök felsorolhatatlanul sok nemzetközi szaktekintélye, mert a legaktuálisabb (akár 1996-ban jelzetelt) angol, német, francia szakirodalom e kötetben természetes –, mint a hallgató-olvasó feltételezett reflexiója. Sőt. Vekerdi László képes arra, hogy amit egy-egy nagyívű gondolatmenet alkalmával összegez, azt továbbküldje hallgatói lelki áramlataiba. Generálva ezen „áramkörökben” az energiát, új és mégújabb saját megfigyelést is létrehozva, melynek során a tanulás elveszti rutin jellegét és az élmények sorozata által hitelesített, szép élettevékenység lesz. Ez a Vekerdi stúdiumok utánozhatatlan hangulatának a titka. Gondolatot használ és gondolatok széles körét generálja mentalitásával, a bőségesen adatolt, s bizony nem könnyű olvasmánynak számító tanulmányok olyan revelatív megállapításaival, melyek közül a rendelkezésre álló szűk keretek miatt néhány felidézéssel tényleg csak a hangulat érzékeltetésére van mód.

„A történelem egyben mindig tudománytörténet; ennek kimondása vagy inkább nyilvánvalóvá tétele végül is tán a posztprocesszualisták fő érdeme.” (30. p.) E formás axióma további érdeme, hogy a *posztprocesszualisták*, ezek a régész-fenegyerek, egyszersmind bekerülhetnek a magyar átlagértelmség figyelemsávjába. (Ahol azért van még bőven szabad hely!) Amennyiben a posztmodern jelmezben kedvezményezett jó néhány szövegfetiszáló blöffherkules bőséges recepció-mintát meríthet az említett archeológiai irányzat ideológiájából... (vö. 29–30. p.)

Egyebütt tulajdonképpen váratlanul „néz föl” dolgozatának sűrűjéből, amikor megállapítja a modern ember megjelenését kronologizálva és topografálva: „A neandervölgyiek találták föl a halált...” (40. p.), „...Tudományosabban szólva: az értelem valószínűleg akkor válhatott kifejezetten szelekciós erővé.” A temetés „felfedezését”

Vekerdi László csak úgy, egyszerűen, látólag dramaturgiai erőfeszítés nélkül jelenti be, noha nagyon jelentőset mond. A *haláltudat*, ez az emberi-kulturális többlet végeredményben felváltotta a természeti létezés „rugóját”, az *életöszönt* és fokozatosan helyébe lépett. Ez pedig minőségi különbség! Az életöszön vak küzdelem a vegetáció folyamatosságáért, életbentartásáért. A haláltudat ezzel szemben előre látása (érzékelése, absztrahálása) az élet megszűnésének. Félelem a haláltól, tudás a két nemlét közötti létről, (Szilágyi Domokos), ezzel az élet értékének a felismerése, ragaszkodás ahhoz a kulturális többlet, melyben emberi lét működik. Ez a felismerés és a vele megjelenő életérzés vezet azután a reprodukív, improvizatív létformát felváltó, produktív, alkalmazkodásra képes, szervezett társadalmi lét kialakulásához. Nos, ezt a korszakváltó eseményt Vekerdi vérbeli detektívként vezeti le: a résztudások pontos egybeszervezésével, a lényeg hajszálpontos kiemelésével.

A „tévedés szentsége” a szerző kognitív elkötelezettségének egyik alapvetése. „Gondolkozási kollektívánkba – egyfajta társadalmi modulokba – zártan aligha remélhető a válasz. Kilépni pedig senki a maga gondolkozási kollektívájából nem képes; hangoztassa mégoly lelkesen, sőt meggyőződéssel a „másság” elismerését. A „modulok” közötti „átjárhatóságot” lehetővé tevő általános társadalmi intelligenciának (értelemnek és belátásnak) pedig semmi nyoma... Errare humánus est; ami azonban magyarra úgy is fordítható, hogy tévedni a humánus. Tévedni az ember sorsa. Nem csak baj ez, ellenkezőleg, szerencse is lehet. Hisz leginkább tán a tévedés belátásával viszi előrébb az embert az értelem; a tudás inkább csak már elért eredmények megtartásához elég, a „túléléshez”. Az előrejutáshoz tévedni kell tudni. Tévedni tudni kell. Megtanulni

azonban csak a tudást lehet, az előre látást, a tervezést”. (54. p.)

„Gondolkozáskollektíva”, „gondolkozásstílus” a szerző Ludwik Flecktől kölcsönzött, igencsak kedvelt kifejezései, melyek a tudományos megismerésnek és a tudásnak kedvelt fogalmi. A tudásszociológia és -filozófia hatalmas irodalmából ismét egy gyönyögszemét kiemelve kap messzi távlatot az elemzés: „A megismerés általános iránya tehát: *a legnagyobb gondolkodási kényszer összeegyeztetése a legkisebb gondolkodási önkénnyel.*” (49. p.) A megismerés folyamatának saját felfogását szívesen kapcsolja össze a neolitikus Európa fejlődését leíró új elképzelésekkel: „A tudomány soha nem egyenletes, nagy frontális hullámokkal halad az ismeretlenbe. Akár az európai térségeket becserkésző első földművelők a mellékfolyók mentén a termékeny völgyeket, úgy keresi a gondolkozás káoszában a legkisebb önkény ösvényein a gondolatok egymást meghatározó, egymást kikényszerítő erejét. Egyszerre mindig csak kis területen jár sikerrel, egy-egy szellemi *Siedlungskammer*-t tud „stílusosan” belakni; de valami ... tán éppen maga ez a „stílus” hajtja tovább...”

Vekerdi László kétséget kizáróan kialakította a maga gondolkozásstílusát. Az a gondolatgeneráló képesség, mely ennek a stílusnak meghatározó jellegzetessége, végigvonul a kötetben. Legyen szó az eke, a kerék, a fémművesség technikatörténeti szerepéről, a „vontatási komplexum” társadalmi hatásáról, a neolitikum évezredeiben a sikeres alkalmazkodást és a letelepedés fokozatait elsajátító új emberközösségekről és létfenntartási stratégiákról, a „másodlagos hasznosítás” többleteiről, az emlékezet és a jelhagyás különböző formáinak és szerepének bemutatásáról, a városi fejlődés üzemszervezeteiről, Ábrahám népéről, vagy akár a „görög csoda” forrásvidékéről, a hellének mediterráneumot

benépesítő szétrajzásáról, kulturális (és nem csak kulturális) hegemoniájáról.

A korszak alkotó korszakoló

„A történelem nagyobbik fele földművelő és paraszti társadalmak fölemelkedésének, küzdelmeinek, éhezéseinek, elnyomatásainak, lázadásainak, szenvedéseinek és sikereinek története; ahogyan a történetírás összefoglalóan nevezi: rurális história.” (80. p.) A műtellemezések eme *bangsúlyeltolódása* a könyv valamennyi tanulmányára jellemző. A történelemtől gondolkodva a szerző látszólag csupán megfigyel, megállapít, észrevesz, összevet, egyszóval szabadon végzi oknyomozását a leginkább általa meghatározott terepen és témakörökben. Am a figyelmes olvasó előbb-utóbb észreveszi a „léiratlan”, kimondatlan modell szerkezetét, az azonos jelentéstartalmak, motívumtípusok, viselkedésmódok összetartozásának sajátos periodizációját a változó időben, jelesül az ehhez alkalmazkodó tanulmányok sorjázásában.

Vekerdi azokra a korszakokra összpontosít, melyek az iskolai tankönyvekben és számon kérő tételsorokban közhelyesített *panelek* előtt (mögött) húzódnak. E korszakok főszereplői nem az uralkodók és az uralkodó elitek, fő eseményei nem csaták és békeszerződések, kronológiája nem az aktuális államrend legitimációját szolgáló, manipulált eseménytörténet. Itt a meghatározó létforma a folyamat és változás, ahol a fő kérdés a termelés megszervezésének hatékonysága, az emberi lelemény, alkalmazkodóképesség és a technika megjelenésének, fejlesztésének együttese. Ahol nem az uralkodók ünnepeinek ragyogása a fontos, de a mindennapok szerkezetébe ágyazottan szakadatlanul tevékeny emberközösségek mikrokozmoszából sugárzó alkotó mentalitás határozza meg az alaptónust, a korszakokat összekötő azonosságot. Ezt a történelmet jellegzetességei miatt szerencsés –

a közhelytárként oly jól látható *panel-történelemmel* szemben – „*rejtőzködő történelemnek*” nevezni. A rejtőzködő történelem tablóját fokozatosan népesítik be az eszközt és kultúrát fejlesztő felsőpaleolitikumi vadászok, a „vadakat terelő juhászok”, a vetés és aratás keserves munkáját megtanuló Káinok népe, a többlettermelésre alkalmas letelepedők, a termelés szervezésével jeleskedő városalapítók, a technikát szakadatlanul fejlesztő mesterek és mesterségek, az írnokok, a csillagászok, az orvosok és betegségek, a nyilvántartások kidolgozói, az eke, a kerék, az alakor, a tej a főzéshez szükséges eszköztár, és még sok ezer fontos és pontos kelléke a mindennapi életet alkotó kultúrávilágnak.

E rejtőzködő korszakokban kristályosodott ki az az emberi mentalitás, melyről a „New Archeology” – a neolitikus földművelés centrális kisugárzása helyett a regionális és helyi törekvéseket számbavevő és előtérbe helyező régészeti iskola – két meghatározó egyéniségének munkáját elemezve, a szerző összefoglalóan így ír: „Whittle és Bogucki monográfiája egyaránt egy individuális háztartásokra építő, erősen kompetitív neolitikus Európa képet vázolja fel, ahol középpontba került az egyéni vállalkozás, a személyes kapcsolatok, a kockázat szerepe, és felértékelődtek a stabilitás, a kockázatcsökkentés, az információhoz jutás taktikai és stratégiai.” (101. p.)

Ez a rejtőzködő történelem a Vekerdi Lászlóhoz hasonló, avatott nyomozók segítségével hál’ istennek egyre inkább látható lesz. Elsősorban azok számára, akik fölismerik a történelem igazi főszereplőjét, azt az embert, aki *képes a mindenkori alkalmazkodási kényszerekre adott életstratégiák optimalizálására*. A mindennapiság gazdasági, szocializációs szféráiban, a kulturális stílus azonosságának szabályozó és formaadó kidolgozásával. Ez a strukturális és mentális azonosság rokonítja Vekerdinél a rejtőzködő történelem szereplőit

a lascaux-i bölényvadásztól a hellének jó hírnevét megalapozó, munkájában és a hét-köznapok élethelyzeteiben egyaránt szabad városi polgárokig. Mert az emberlét vállalásának kockázata – a *kétlábon járás* útnakindító, erkölcsivé nemesedett feladványa – mit sem változott a „rejtőzködő történelem” dimenziójában, vagyis a mindennapok életszervezési kényszereiben. Ez a kockázat mindenkori *kiszolgáltatottság* kockázata. Erről a védtelenségről szól a jól ismert lascaux-i barlangfestmény üzenete a történelem kezdeteitől klasszikus érvénnyel: „... egy hatalmas bölény félelmetes szarvai elől mereven hanyatlik hátra a szegény kis vézna vadász. Ha a kép tényleges történetet örökít meg, akkor is valószínű csoda, hiszen nemcsak mélységes érzélem tanúbizonysága, hanem kifejező-elbeszélő képessége is. Ha pedig valami általánosabbról is szól, akkor még csodálatosabb, hiszen maga az emberi sors felismerése: a kis vézna ember (két lábon, eszközzel! NJI) a hatalmas bölénnyel szemben vállalja az emberség kockázatát. Akárhogyan is, a barlangművészet hatalmas fölfedezést hirdet: az ember önmagára eszmélését, öntudatra ébredését. Az összetartozás, a megértés, a béke erejét. Vagy legalábbis vágját. Ez Lascaux öröksége, és voltaképp ezzel kezdődik a történelem.” (43. p.)

Vekerdi-hatás, a közvetítő

Pionír vagy Don Quijote? Óhatatlanul fölvetődhet bárkiben a kérdés, aki a Vekerdi-horizontot egyáltalán áttekinti, de a láthatót fölfogni már alig képes: miként működhet e roppant tudástömeg egy ember akarata szerint.

Azok számára bizonyosan Don Quijote, akik *posztextradifferenciált* korunk lábjegyzet-jelöltjeiként kimért távolságtartással figyelik Vekerdi elegáns közhelyfölszámoló műveleteit, a lényeglátás és látatás művészetét. Majd e figyelésbe túl sok energiát nem vesztve – a megszenvedett

nyelvvizsgák szorgalmától hajtva –, hozzálatnak a hivatalos gondolkozdákban e közhelyek újrafogalmazásának, az agybetonozásának, eközben szívósan építve a paneltörténelem és saját karrierjük mindenki számára jól látható korszakait.

Azoknak pedig nyilván *pionír*, akik tudják, hogy *Ő a lényeg, a komplexitást közvetíti számunkra, megkönnyítve az eligazodást, a tájékozódást ebben a valóban agyonrétegzett korunkban*. Valójában *helyettünk és nekünk* dolgozik, amikor bámulatosan hatványozódó ismeretanyagával és áttekintő képességével segít érzékelniünk az „azon túli tág világ” szabad levegőjét. Akik hallgatói, részesei, egyszerűen tanítványai lehetnek Vekerdi László egy személyes intézményének, ennek a *homo univerzitásnak*, vagy másképpen mondva: a *személyiség egyetemének*. Miként az volt példaképe és szellemi „sarkcsillaga” Németh László is – aki ebben az életprogramjában vált a legérzékenyebb magyar gondolkodóvá –, vagy mint a hasonló tudásvirtuóz – tán még vállalt tanítvány is –, ifj. Gazda István tudománytörténész. Szerencsések vagyunk miattuk és általuk. Ők értelmiségi hivatásunk kiválasztottjai, szellemi életünk megváltói. Akik teljesítményükkel éltetik a tudás szeretetébe vetett reményt és hitelesíteni tudják agyonszakosodott, a lemondások kompromisszumaival terhelt világunkban a teljességre törekvés léptékét.

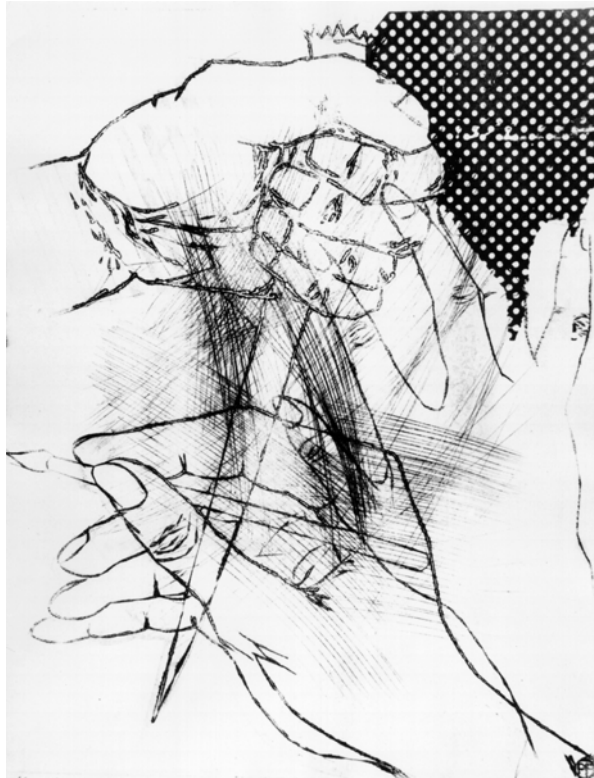
A „véges végtelen” oknyomozásait olvasva olyan vigasztaló hitben élhetünk, hogy tudjuk az emberiség történetének lényegét, látjuk a fő folyamatokat, azok fontos részleteit, netán a nagy változások rendező elvét is értjük. Nyilván, ilyen szándék ellen éppen *Ő* tiltakozna a legjobban, de ez végül is mindegy. Mert ez a *létrejövő* interakció (viszony) a *Vekerdi-hatás* lényege, a kultúraközvetítő meg-szentelt adománya, amiért a hallgatók és olvasók érdemesnek tartják választott messterük követését, miként ez szokás volt

a születő Európa egyetemein, értelmiségi önazonosságunk e máig csodált, bensőséges bölcsőhelyein. Bensőség és elmélyült szakszerűség, a *Vekerdi-hatás* olyan minőségei, amiért több és más lesz ez a roppant tudásanyag, mint akár napjaink legdinamikusabban fejlődő információs szuperstrádája az INTERNET.

Ez annál is fontosabb, mert *átmeneti korszakunk* a maga bizonytalanságaival, rendetlenségével, struktúranélküliségével a jövő szempontjából egészen biztos, hogy „rejtőzködő történelem” lesz. Márpedig ezek a korszakok kristályosították

ki állandó alkalmazkodási kényszereikkel azokat az életstratégiákat, melyek azután mint követelményrendszerek működnek a szerencsésebbnek hitt, remélt jövőben. Ez a minta – mely a „véges végtelen” általánosítható tanulsága is –, úgy tűnik, a túléléshez szükséges. Csak rajtunk múlik, mennyit hasznosítunk a Vekerdi-példatárból az életszervezés optimalizálásához, pontosabban jövőnk megmentéséhez.

Németh János István

PATAKI FERENC: KEZEK (1973)

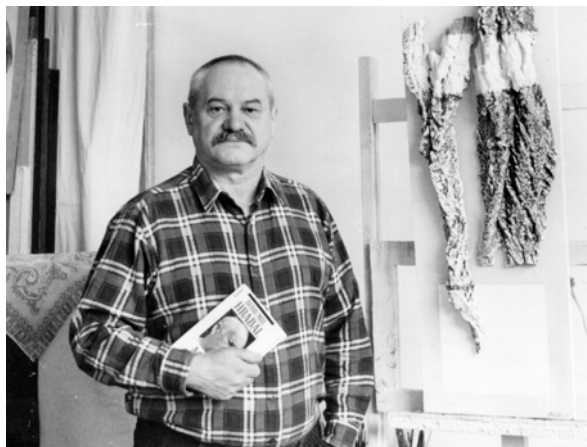
„A Tisza-parton mit keresek?”

Ady Endre izgatott kérdését/felkiáltását valószínűleg minden olyan művész és tudós magának érezheti, aki vidéken próbál – olykor méltánytalan helyzetben – jelentőset, a „helyi értékrenden” messze túlbaladót alkotni. A Tisza-parton azonban nemcsak a lelki nyugtalanság, hanem az elszántság verse. Ezért is választottuk a bíres sort sorozatunk címéül, melyben a magyar kultúra és tudományosság Szegedhez is kötődő jeleseit kívánjuk megszólaltatni.

„Úgy érzem, zöld utat kaptam”

BESZÉLGETÉS PATAKI FERENC FESTŐMŰVÉSSZEL

Július 29-én nyílt, augusztus 14-ig látható a szegedi Juhász Gyula Művelődési Központ nagytermében Pataki Ferenc festőművész Távolságok című kiállítása. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán Kmetty János és Bernáth Aurél növendékeként 1966-ban diplomát szerzett romantikusan szélsőséges, mindenre fogékony és állandóan új utakat kereső alkotó egy különlegesen gazdag, sokszínű, egyszerre absztrakt és természetelvű, sajátosan egyéni piktúrát tárt a közönség elé. „Szinte válogatás nélkül fogadtam el az ihlet ajándékait, jó szívvel alárendelve így magam egy magasabb irányításnak, de sarkallva magam a teljesebb kifejezés felé. A születő mű sok meglepetést tartogatott számomra – tusakodván bennem a jó a rosszal. Gondolkodásomat alapvetően meghatározta az igazság és az igazságtalanság ténye, a szabadság érzése pedig mindennél fontosabb lett.” – írja a művész a tárlatra készült kiadvány beköszöntőjében. Pataki Ferenc pályafutását a szegedi, vásárhelyi, békéscsabai tárlatok díjai, rangos kiállítótermekben megrendezett egyéni tárlatai, és a várostól kapott Szegedért Emlékérem fémjelzik. Nemrégiben a Szegedi Vasutas Képzőművész Kör vezetőjeként meghívást kapott Dijonba, a Vasutasok Segélyezési Szövetsége (UMC) megalakulásának 25. évfordulója

alkalmából rendezett nemzetközi festészeti kiállításra, ahol Az utazás dimenziói, a Katedrális és A nagy torony című képeivel első díjat szerzett. Mestereiről, pályájáról, irodalmi kötődéseiről a délelőtti napfürdőben szellemi tágasságot és szabadságot sugárzó műtermében beszélgettünk.

– Mikor gondolt először arra, hogy alkotóművész lesz?

– Tizennégy-tizenöt éves lehettem. A bátyám a budapesti Nemzeti Színháznál dolgozott

díszletfestőként, s akkoriban kezdett komolyabban foglalkozni a művészetekkel. Engem is pártfogásába vett, képzőművészeti albumokat hozott. Nagyon szerettem fúrni-faragni, ezért sokáig valamilyen gyakorlati szakma, például az asztaloság lebegett a szemem előtt. Szerencsére elég jól ment az iskola, ezért a továbbtanulás is számításba jött, s később már mérnök szerettem volna lenni.

- *A családi háttér mennyire befolyásolta a pályaválasztását?*

- A Pataki-ősök algyői gazdálkodók voltak. Apám csak azért lett iparos, mert gyerekkorában fejés közben a tehén olyan szerencsétlenül lépett a lábfejére, hogy eltört, és egész életében picit sántikált. A család ezért Szegedre küldte szakmát tanulni. Cipész-mester lett, később édesanyám is megtanult tőle cipőfelsőrészt készíteni, és sokat segített neki. János bátyám először a piarista gimnáziumba járt, de a matematika nem volt az erőssége. Sógorunk édesapja a budapesti Nemzeti Színház gazdasági igazgatója volt – maga is színészként kezdte –, s rengeteg művészbarátja volt. Ő vitte fel a bátyámat 16 éves korában a színház központi műtermébe ösztöndíjas díszletfestőnek. Szüleim nem is tudtak a tervről, rettenetesen fájt nekik, hogy Jancsika önállóan döntött. Ezután érthetően annak örültek volna, ha legalább én otthon maradok, és valamilyen racionális szakmát választok. De a matematika, a fizika és a kémia nekem is nehezen ment a Radnóti gimnáziumban, inkább a humán tantárgyak érdekelték. Másodikos voltam, amikor teljesen leblokkoltam. A bátyám javaslatára különbözeti vizsgát tettem, és felmentem a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba. A második osztályba vettem fel, Basilides Sándor lett a rajztanárom. Az egész művésztanári kar kiváló volt, meghatározóvá vált az a csodálatos három év, amit ott töltöttem. Akkoriban létezett egy rendelet, amely kötelezővé tette, hogy az érettségit követően egy évig fizikai munkát kellett végezni, ezért először esti iskolásként lettem Kmetty János növendéke. A Mester 1960-ban már 71 éves volt, s mivel a hangszálai betegek voltak, prófétai tömörséggel beszélt. Csak felemelte a kezét, s azt mondta: „Keze, feje, lába!” Ebből tudtuk, hogy valami nem stimmel az arányrendszerrel. Míg Basilides Sándor Rudnay Gyula növendéke volt, és elsősorban erős festői mentalitást adott, Kmetty János alapvetően fontosnak tartotta a tökéletes rajztudást. Álló embert úgy kellett nála rajzolni, mint egy építményt: stabil alapjának kellett lenni, a részletek helyett a nagy tömegekre és a síkokra kellett figyelni. A kubizmus nagyon megérintette őt, s ez meghatározta emberi és stílári törekvéseit. Egy év után, amikor be kellett mutatnunk a legsikerültebb munkáinkat, egy női aktot és egy női fejet választottam. Bernáth Aurél négyünket vett fel az osztályába: Forgó Margitot – ő később restaurátor lett –, Ujházi Pétert, Végh Andrást és engem. Bernáth fiatal korában szorosán kapcsolódott az európai avantgárdhoz, de a nagybányai iskolának is óriási hatása volt művészetére. Csodálatos rátalálással természetelvé festészetet alakított ki. Ez a meghatározás tökéletesen fedi azt a törekvést, ami alatt az összes olyan ábrázolást értette, ami kicsit több, mint a realizmus. A természetelvűségben benne van egyfajta panteisztikus szeretet is, egy magasrendű szellem, ami emelkedettebb a valóságnál.

- *Mennyire volt a mesterek hatása meghatározó?*

- Volt növendékei ma is büszkék vagyunk arra, hogy Bernáth tanítványai lehetünk, létre is hoztunk egy nevével fémjelzett társaságot. Sohasem éreztük, hogy erőszakosan arra törekedett volna, hogy az ő útját járjuk. Rendkívüli módszerrel tanított bennünket. Bejött az Epreskerti műtermünkbe, és nagyon sokáig nézett egy-egy képet.

Alig vártuk, hogy mondjon valamit. Nála a korrektúra sohasem direkt hibajavítás volt. Általában egy hosszú történetet mesélt el a képeink kapcsán, majd egy frappáns anekdotával világította meg, hogy mi a hiba. Sokszor nem is esett le azonnal a tantusz, csak később, amikor megvitattuk, hogy mit is akart a meséjével mondani. Mi is átvettük az ő igényességét, és igyekeztünk maximumot kicsiholni magunkból.

– *Barcsay Jenő is tanította a főiskolán...*

– Ő volt a harmadik kedvencünk, az első két évben anatómiát és tárgybábrázolást tanított. Nagyon sokat köszönhetek neki, az életnagyságú táblai krétarajzok készítése jó iskolának bizonyult. Festői világát is szerettem, a főiskolán talán a legmodernebb, legprogresszívebb volt. Akkoriban csinálta azokat a jellegzetes kis képeit. A kubizmusból és a konstruktivizmusból sajátos barcsays művészetet hozott létre. Puritán témaválasztás, lényegretörés és monumentalitás jellemezte: házfalak, tűzfalak, egy létra, egy ablak jelentek meg a képein.

– *A diploma után három évet Budapesten töltött. Milyen volt a pályakezdés?*

– 1966-ban szereztem diplomát, lehetett volna pályáznom hatod- és hetedévre is, de anyagilag lehetetlen helyzetben éltünk a feleségemmel. Volt bennem egy fiatalos hév is, hogy mielőbb megkezdjem a saját utamat járni, és kialakítsak egy ideális művészpályát. A pályakezdő éveimben indult meg egyfajta kultúrpolitikai enyhülés, kezdtek beszivárogni a nyugati képzőművészetben élő irányzatok. Bernáth Aurél is gyakran hozott nekünk külföldi folyóiratokban megjelent írásokat galériákról, kiállításokról. Noha a főiskolán a rajztanári szakot is fel kellett vennünk, és nem esett volna nehezemre tanítani, nem éreztem igazi elhivatottságot a pedagóguspályához. Van Gogh mondását mondogattam: „Kutyá leszek, de festő leszek.” Inkább vállaltam a szegénységet is, hogy szabad lehessenek. Sokat segített a pályakezdésben a feleségem, akinek állása és havi fizetése volt. Szerencsére a Fiala Művészek Stúdiójában hamar kaptam műtermet és ösztöndíjat. Lassanként a képeimet is beküldhettem zsűrizni, s havonta legalább egyet mindig megvettek. Mellette fizikai munkától kezdve a legkülönbözőbb grafikai feladatokig mindent elvállaltam. A főiskolán jó szinten megtanultam a sokszorosító grafikát, a maratási technikákat, s ezzel is foglalkoztam. Fokozatosan elindult a pályám, országos kiállításokra is beválogatták a képeimet. A harmadik év végére a fiatal művészek között nevet szereztem. Az 1968-as csehszlovák forradalom után az enyhülés jegyében cserekiállításokat rendeztek. Cseh művészeket hoztak Budapestre, és magyarokat vittek Prágába. Én is bekerültem az első ilyen válogatásba, mert a grafikáimat progresszívnek értékelték.

– *Elkezdődött egy ígéretes pálya a fővárosban, miért döntött úgy, hogy visszatér szülővárosába?*

– Megszületett Noémi, a kislányunk. Ezt az élet rendkívüli ajándékának tekintetem. Sokat küzdöttem, hogy előteremtsem mindazt, amire szüksége volt. Nehéz életünk volt akkoriban, albérletekben laktunk. A szép mátyásföldi albérletünkben az idős tulajdonos házaspár kikötötte, hogy csak addig maradhatunk, amíg gyermekünk nem születik. Így egy gyönyörű kertes villa emeletéről egy hatgyermekes család lakásába, egy parányi szobába kerültünk. A feleségem hamarosan várta következő gyermekünket. Már ötödéves koromban hazajöttem egyszer érdeklődni a tanácsnál, hogy milyen lehetőségeim lennének Szegeden. Az illetékes munkatárs, Radnóti Tamás nagyon kedvesen fogadott, de akkor már betöltötték a művészeti gimnázium tanári állá-

sait, így nem tudott segíteni. Lakást sem tudtak adni. Tamás azzal bízott, hogy épül majd a belvárosban, a László-bazár helyén egy műteremház. Ha elkészül, ott talán kaphatnék egy lakást. Végül Magdika nővérem és a szüleim segítségével 1969 tavaszán költöztünk Szegedre.

– Milyen volt a szegedi szellemi közeg, hogyan fogadták az itt alkotó képzőművészek?

– Igazi konfliktushelyzet nem alakult ki, de nem volt olyan baráti légkör sem, mint ami tíz évvel később már kialakult. Akkoriban a szegedi fiatal képzőművészekben volt egy kis tüske amiatt, hogy szinte mindegyikük kacérkodott a Képzőművészeti Főiskolával, de egyikük sem végezte el. A tanárképző főiskola szelleme uralkodott: haragudtak is egy kicsit a pestiekre, de vágytak is oda. Budapesten egészen más szellemi közegben dolgoztam, mint amit itt találtam Szegeden. A tasisztikus kifejezőmód számomra teljesen természetes volt, mint ahogyan az is, hogy fekete képeket is festek. Arra a sorozatomra mindenhol felfigyeltek. Az az időszak magyar viszonylatban is kemény volt, szellemi, képzőművészeti téren nagyon sok mozgás indult be, s ebben a szürrealisták után én is tudtam újat adni. A tájfestés, a csendéletfestés és a figurális festés mellett saját világom kimunkálása már akkoriban megtörtént. Ezeket a munkáimat Szegeden óvatosan fogadták. Akácz Laci a Délmagyarországon „kaparós képeknek” titulálta őket. Nem vettek észre többet belőlük, ennyivel jellemezték a festői világomat. Mindig tudtam, hogy ezzel az irányzattal magányos vagyok. Az volt a szerencsém, hogy a pesti évek alatt erős művészi biztonságérzetem alakult ki. Miután Szegedre kerültem, utána is vittem fel vonattal a képeimet a fővárosi tárlatokra. 1969 őszén két gyermekünkre való tekintettel kaptunk egy műteremlakást a belvárosban, az akkor felépült festők háza negyedik emeletén. Fontos Sanyi bácsi, Erdélyi Miska bácsi lakott a földszinten, kor szerint felfelé haladva Pintér József, Pataj Miska, Dér Pista, Zombori Laci, T. Nagy Irénke, Novák Bandi, Zoltánffy Pista lakott még a házban. Lassan összezsírozódott a közösség.

– Hogyan látta a szegedi piktúrát akkoriban?

– Nagyon jellegzetes – talán túlzás lenne szegedi stílusnak nevezni – tájábrázoló és karakteres figurális felfogás uralkodott az itteni festészetben. Erős piktúrát tudott felmutatni Szalay Feri a szomszédos Hódmezővásárhelyen, vagy Németh Jóska. A szobrászatban meghatározó volt Samu Kati, lejárt Kurucz D. István. Ők az ötvenes-hatvanas évek fordulóján egy nagyon haladó szellemet képviseltek a magyar képzőművészetben, aminek volt egy érdekes kultúrpolitikai vetülete is. Például Szalay Feri tsz-elnökség ábrázolásában is mindig volt valamiféle kritikai szemlélet, amit érzett ugyan a kultúrpolitika, mégis, mint realista műfajt, előterbe helyezte. Ugyanakkor létezett az a szellem – Vinkler Laci bácsi világa –, amit gimnazista koromtól kezdve nagyon szerettem. Amikor hazajöttem édesanyámékhöz, mindig elmentem a kiállításokra megnézni a szegedi festők munkáit. Nagyon tetszettek Laci bácsi képei, és nagyszerűnek találtam Fontos Sanyi bácsinak azt korszakát, amit magamban puha festői konstruktivizmusnak neveztem el. Annyira hatással volt rám, hogy harmadéves koromban magam is hasonló jellegű dolgokkal kísérleteztem. Azokban a munkákban megéreztem azt az igazságot, amit ez a táj jelent. Ízig-vérig alföldi ember vagyok: anyám kiskundorozsmai, tőle a kun vért örököltem; apám részéről a magyar földművelő gazdálkodók szelleme él bennem. Ugyanakkor iskoláim, mestereim olyan európai, haladó irányokba tereltek, amelynek köszönhetően tisztában voltam a dolgokkal. A konfliktusaim eleinte nehezen oldódtak fel a szegedi festőkollégákkal. A Napsugár teraszán pár korszó sör

mellett egy-egy nagy beszélgetés alkalmával igyekeztünk tisztázni a nézeteinket. Lassan barátságcsírák alakultak ki. Novák Bandival már a főiskolán is jóban voltunk, nem volt nehéz összebarátkozni Zombori Lacival, majd Zoltánffy Pistával sem.

– *A szegedi festők az elmúlt évtizedekben mintha kevésbé kerültek volna be az országos vérkeringésbe, mintha túl keveset foglalkozott volna velük a véleményformáló kritika. Talán ez is hozzájárult, hogy a Munkácsy-díjat sem kapta meg mindenki, aki művészete alapján feltétlenül megérdemelte volna...*

– Érezni lehetett az uralkodó szemléletből a vidék hátrасorolását. Fontos kapuk sokszor nem nyíltak ki könnyen. Az Új Művészetbe nem volt könnyű bekerülni, az is ritkaságnak számított, hogy valakiről az Élet és Irodalomban publikáljanak valamit. A Kortárs és az Új Írás esetében is hasonló volt a helyzet. A kapcsolatteremtés nehezen ment, s egy idő után magam is érezni kezdtem egyfajta negatív megkülönböztetést: hiába voltak budapesti kötődéseim, mégiscsak Szegeden éltem. Nagyon fontos a folyamatok középpontjában lenni. Ezt sajnós a vidéki magyar képzőművészet néhány nagyszerű példát – a nagybányai és a gödöllői iskola, a kecskeméti és a vásárhelyi művésztelep – kivéve többnyire nem tudta megvalósítani. Nem volt képes magának olyan rangot kivívni, ami pedig megillette volna. Amikor fel kellett volna karolni egy olyan életművet, mint Veres Mihályé, akkor nem történt semmi. Az egyik oldalon progresszív művészek, igazi szellemi emberek, a másik oldalon a vaskos realizmus képviselői álltak. A kritika, a kultúrpolitika egyértelműen az utóbbit erősítette. Akik a hódmezővásárhelyi őszi tárlatokra elküldték a képeiket, Vásárhelyen keresztül jobban elismertek lettek, a kritika is jobban megtalálta őket, mint azokat, akik nem tudtak ehhez az irányhoz csatlakozni. Ez egy válaszut volt. Sok csalódottságot tapasztaltam amiatt, hogy sokan nem kapták meg a kellő támogatást, amit pedig művészetük minősége alapján joggal várhattak volna. Zoltánffy István, Veres Mihály nagyon szép életművet hagytak maguk után. Gyönyörű, építő munkásságot tud felmutatni Zombori László, aki az egyik legszebb életművet mondhatja magáénak a szegediek közül. Erdélyi Mihályról sem írtak még könyvet, aki pedig európai képzettségű, világlátott ember volt. Amikor Novák Bandival, Zoltánffy Pistával felvittük a munkáinkat a Derkovits-ösztöndíj pályázataira, keserű csalódások érték bennünket. A hetvenes évek elején a havi 3500 forintos ösztöndíj komoly segítséget jelentett volna. Ha ott élünk Budapesten, biztosan megkapjuk, mert mindig jó pontszámokat értünk el, és benne voltunk az első tízben. Ez a csalódottság mindig felkérődzött, pláne amikor esténként kicsit bukolikus hangulatunk támadt, és kikötöttünk a Szeged bárban. Ott tudtunk jól beszélgetni. Az is előfordult, hogy hajnal felé már kicsit kurjongattunk, de nagyon kellett ez a diskurzusok, mert akkor kezdtük egymást erősíteni. Sajnos Szegednek nem volt olyan kritikusa, aki jó szívvvel kiállt volna egy-egy művész mellett. Volt olyan újságíró, aki kicsit bátortalanul írt a Délmagyarország kulturális rovatába vagy a Tiszatájba, de inkább azokról, akiknek a festészetét már nem volt kockázatos megítélni. Fischer Ernő kialakult világáról vagy Vinkler Lászlóról nem volt nehéz írni. A legnehezebb – amit például Lyka Károly kitűnően művelt – a kortársakat megítélni, eljárni a kiállításokra, a műtermekbe, új tehetségeket felfedezni és felemelni.

– *A legtöbb alkotóművész számára komoly dilemmát jelent, hogy miközben új utakat szeretne járni, egzisztenciát kell teremtenie, el kell tartania a családját. Ha a piacra kezd dolgozni, kiszolgálja az aktuális keresletet, elveszítheti szabadságát, saját arculatát. Hogyan sikerült feloldani ezt a konfliktust?*

– Nem volt sohasem nehéz a szélső pontokat a szívemen tartanom. Imádom a felhős eget, a csodálatos reggelt, szívesen fel is dolgozom témaként, ugyanakkor imádok akár szélsőségesen absztrakt kompozíciókat is készíteni. Szabadon és rugalmasan mozgattam ezen a széles skálán. Mindig ugyanarról a pontról indulok, és nagyon messzire elmegyek, majd visszatérek. A Fiala Művészek Stúdiójának művészeti vezetője Bolgár Kálmán művészettörténész volt, aki mindig benne volt a Művészeti Alap heti zsűrijeiben, s tanácsokat adott, hogy miket fessek. Az ő útmutatásai is közrejátszottak abban, hogy sok gyötördés után kialakítottam egy dekoratívabb szemléletet is. A témaköröm is tág volt, ma is büntetésnek érzem, ha meg kell ismételnem egy kompozíciót. Rátaláltam arra a megoldásra, ami szakmailag is kihívás volt, örömet okozott, ugyanakkor eladható is volt. Ma sem okozna gondot, ha megkérnének, hogy egy konkrét témában fessek meg egy csendéletet. Büszke vagyok arra, hogy a szakmát megtanultam. Ez azért fontos, mert ez a pálya így professzionális. Talán hamarabb elismert, tisztábban absztrakt művész lennék, ha nem ezt az utat járom. Alkatomból következően azonban jó adag természetelvűség is felfedezhető a munkáimban. A mostani kiállításom anyagába egyébként direkt nem választottam ilyen képeket. Sok sikeremet ennek a bernáthi természetelvűségnek is köszönhettem. Azokat a képeimet nagyon szerették, amelyek egy táj, egy figura expresszív vagy szürreális feldolgozásai voltak, s ezért emberszabásúbb piktúrának tartották. Az absztrakt munkáimat kevésbé értékelték, ezeknek talán most nagyobb jelentőségük van. Főiskolai kortársaim, Bak Imre, Nádler István, Konkoly Gyula, Birkás Ákos, Keserű Ilona és Jovánovits György a hatvanas években hamarabb bekapcsolódtak egy progresszív, avantgárd művészetbe, s azzal, hogy ezt az irányt következetesen végigvitték, segítették a bigottabb művészet-szemlélet felbomlását. Hamarabb kijutottak külföldre is, ahol korábban találkozhattak az új irányzatokkal. Mi a hetvenes évek elején először Lengyelországba, a krakói biennáléra jártunk. Számomra egzisztenciális okokból a szegedi alkotómunka látszott jó megoldásnak. Közben grafikai munkákat, prospektusterveket, plakátterveket is készítettem. A Képcsarnok is vásárolt tőlem előbb havonta egy, majd két képet. Szerencsére soha nem álltak raktáron a munkáim, el tudták adni őket.

– *Meghatározók művészetében az irodalmi élmények: a Bibliától Thomas Mann regényein át Hrabalig...*

– Számomra az irodalom szentség. Egész kicsi korom óta szeretem a verseket, hihetetlen boldogságot jelent egy jó vers zenéjét és tartalmát átérezni. Mindig sokat olvastam, jó memóriámnak köszönhetően rögzültek és beépültek gondolkodásomba az irodalmi élmények. Egy új könyv mindig óriási felfedezést jelent. Szerencsém, hogy fiatal koromban olyan emberekkel találkozhattam, akik segítettek jól választani. Egyik kollégiumi társam, Vanyó László hívta fel a figyelmem Thomas Mann Doktor Faustusára, vagy még korábban, 1957-ben Végh András Weöres Sándor verseire. Rendkívüli élmény volt a találkozás a Jóistennel. Kedves barátom és kiállítótársam, Götz János nagyon vallásos ember volt. Amikor összekeverültünk a kollégiumban, gyakran faggattam a hitről, s mindig az volt a tanácsa: ütni kell a vasat. Az imádságra, a szó mágijára gondolt, s arra, hogy rendszeresen koncentrálnia kell valamire az embernek. A Biblia olvasásán keresztül egy idő után nagy támogatást éreztem. 1971-ben, Götz János halála rendkívül megrázott. Harminc évesen Rómában hunyt el, ahová egész életében törekedett. Szinte belebetegedtem, az idegrendszeremig hatolt a tragédia. Ekkor váltam Saulusból Paulussá. A Tükör által homályosan című képem vallomás arról, hogy va-

lami megrendült, ugyanakkor valami fel is épült ekkor bennem. Úgy éreztem, segít valami magasabb erő. Ez a felismerés belső érés eredménye volt, s nem jelent meg látványos külsőségekben. Rengeteg filozófiai munkát olvastam, sok segítséget is kaptam, és a Biblia történetei is mély nyomokat hagytak bennem. Munka közben mindennap tapasztalom, hogy itt van a Teremtő. Egy jó művész, egy igazi, Úrhoz közeli alkotó – például Rembrandt – a munkáiban szinte párbeszédet folytatott a Jóistennel. Michelangelo és a többi nagy művész példája azt üzeni: csak el kell indítani az alkotást, utána már egy magasabb rendű erő segít.

– *Hogyan alakult ki barátsága Baka Istvánnal?*

– Akiket az Úr leginkább szeret, azokat tüzes szekéren elszólítja magához. Szegény Istvánnak is sok szenvedés után el kellett mennie. A barátságunk úgy kezdődött, hogy egy grafikai képzőművész kört vezettem fiataloknak, ami később stúdióvá, önálló tevékenységet folytató műhellyé vált. Mindig olyan embereket kértünk fel, hogy nyissák meg a kiállításainkat, akik nyitottak. Egyik tárlatunk előtt Lipták Mária javasolta, hogy él a városban egy tehetséges fiatal költő, kérjem meg őt. Ez a hetvenes évek elején volt, akkor még nem hallottam Baka Istvánról. Eljött, megnézte, hogy milyen munkákat állítunk ki, és egy nagyon szép megnyitót tartott. Utána a Hungáriában egy vörösbort Veres Miskával hármásban beszélgettünk. Elindult egy testvéri barátság, amelyben őszintén, alakoskodás és páncélok nélkül feltárhattuk egymásnak, kik vagyunk. Egyszer nekiadtam egy festményemet. A következő kötetének borítóján már az szerepelt. Azután jöttek a hozzám szóló versek, majd az újabb kötetek is az én munkáim szerepeltek. Annak ellenére, hogy ritkán találkoztunk, észrevétlenül benne voltunk a legmélyebb dolgokban. Kedves gesztusa volt, hogy amikor tíz éves lett a Kincskereső, tőlem kért rajzokat a jubileumi szám illusztrálásához. Igazi művészbarátság volt a miénk, nagyon fájt, amikor elveszítettem.

– *A hetvenes évek első felében a Szegedi Grafikai Kör vezetőjeként a Bartók Béla Művelődési Központban tanított, 1974 és 1976 között a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Rajz és Művészettörténet Tanszékén Vinkler László felkérésére rajzot, festészetet és sokszorosító grafikát oktatott, ma a Szegedi Vasutas Képzőművész Kör vezetője. Milyen módszerrel tanít?*

– Döntő dolog, hogy természetemnél fogva szuggesztív vagyok, tudok hatni a tanítványaimra. Nagyon őszinte vagyok, bármiről, bármikor szívesen beszélek, ha látom, hogy jó helyre kerül. Alapállásom, hogy soha, senkiről nem mondok le. Mint egy kertész, nevelgetem a növendékeimet, még a felnőtteket is.

– *Sok modern festő és grafikus tagadja, hogy feltétlenül szükséges az alkotómunkához a klasszikus alapképzettség, a biztos rajztudás, az elődök munkáinak ismerete...*

– Egy nagy dzsungelben élünk, érzékszerveinkkel próbáljuk magunkba szívni a világot. Akinek érzéke van hozzá, az meg tudja fogalmazni, le tudja írni a jelenségeket. Ha nincs meg a mesterségéhez szükséges biztos alaptudás, akkor a művész az átlagos szinten sem tud megszólalni, nem is műalkotás, csak csacska dadogás, diszsonancia születik. Az ősi harmóniából, a rendből tudunk csak a jövő felé építkezni. Nekünk, művészeknek alapvető kenyerünk a rend, miközben folyton tagadjuk is. Mindig le kell rombolnunk egy építményt, hogy a másik születését előkészítsük. A jó alkotóművész az, aki úgy rombol le valamit, hogy az alapjain újat tud építeni. Bármilyen világot élünk is, a kőtáblák meghatározzák erkölcsi alapállásunkat, mint ahogyan a kikristályosodott, klasszikus kultúra a legmodernebb művészet számára is biztos alap és mérce.

– *A most látható kiállításának címe: Távolságok. Mit rejt a címválasztás?*

– 1991-ben, amikor ötvenéves lettem, volt egy nagy gyűjteményes kiállításom a budapesti Vigadó Galériában, amit azután a szegedi Horváth Mihály utcai képtár három szintjén is bemutattam. Közel száz olyan festményt válogattunk ki, amelyekre leginkább büszke voltam. Azóta mindig gyűjteményes tárlatra készülök. Egyszer szeretném a mostohagyermkeimet, a grafikáimat is kiállítani. Közeledvén az ezredfordulóhoz, én is hajlamos vagyok a leltárkészítésre, összegzésre. Most a megőrzött régi munkáimat megfürdetem a nemrég születettekkel, és összeeresztem játszani őket. Tavasszal kaptam a felkérést a Juhász Gyula Művelődési Központtól, hogy a felújított nagytermükben a nyári fesztivál idejére csinálhatnék egy kiállítást, ahol a nagy képeimet is bemutatathatnám. A tárlat alapos készülődés eredményeként jött létre, a szeretett cseh író, Bohumil Hrabal emléke előtt is tisztelgek vele. Amióta 1970-ben elolvastam a *Táncórák idősebbeknek és haladóknak* című könyvét, azóta nagyon közel került hozzám írói világa. Az én munkáimban is megjelenik az a fajta játék, bukfenc, szabad világlátás, csodálatos élet- és emberszeretet, a kis dolgok szeretete, ami Hrabalt, az élet szentjét, a „gyöngéd barbárt” annyira jellemzi. A kiállítás címe azt is jelzi, hogy visszanyúlok a gyökerekhez. Második éve már, hogy a Széchenyi téri padlásteréből átköltöttünk a Réz utcai kertés házunkba. Itt – ahol gyönyörűen süt a nap, kék az ég és sok a zöld – újraértékeltem az életemet. Készülök az ezredfordulóra, a gondolataimat olykor papírra is vetem. Bízom a fiatalokban, a jövőben. Mindig érzékenyen éltem át a történelmi fordulókat, s szenvedtem attól, ha nem mentek jól a dolgok. Mégis csinálni kellett. Akkor is, ha nem kaptam zöld utat. Úgy érzem, mára megvívtam a harcomat, amit alkotok, az bárhol zöld utat kap.

Hellési Zoltán

PATAKI FERENC: MINDIG SZÉLBEN (1981)

Szerkesztői asztal

Felhívjuk olvasóink figyelmét, hogy Diákmelléklet sorozatunk újabb füzetét legközelebb az októberi számunkban találják meg. Októberben Krúdy Gyula regényeiről, novemberben József Attila egyik verséről olvashatnak elemzést.

*

Néhány szerzőnkről. ZALÁN TIBOR versei 1974-ben jelentek meg lapunkban, azóta rendszeresen publikál a Tiszatájban. Jelenleg az M Szivárvány egyik szerkesztője. PANEK ZOLTÁN író Romániából települt át, Budapesten él. BORBÁNDI GYULA évtizedeken át szerkesztette a müncheni Új Látóhatár c. folyóiratot, olyan alpművek szerzője, mint A magyar emigráció életrajza vagy a Nyugati magyar irodalmi lexikon. KABDEBÓ TAMÁS író az írországi Maynooth egyetemi könyvtárának igazgatója. SÜLYÖK VINCE költő, műfordító pedig az oslói egyetemi könyvtár munkatársa. NÉMETH JÁNOS ISTVÁN a Mikszáth Kiadó vezetője, művelődéstörténettel, kultúraelmélettel foglalkozik.

Szeptemberi számunk tartalmából:

MOST – PUNTE – HÍD

Utópia és szubkultúra a 20. századi orosz irodalomban

(Szőke Katalin összeállítása)